



รายงานการวิจัย
เรื่อง

การศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม

A Study of Gerotranscendence in The Elderly and intellectual maturity to life according to Buddhist philosophy. A case Study of Bannontan Thasongkon Sub-District Mueang District Mahasarakham Province

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สิปปีย์ ขยานุสาสนี จันทรัดอน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2560)



รายงานการวิจัย
เรื่อง

การศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม

A Study of Gerotranscendence in The Elderly and intellectual maturity to life according to Buddhist philosophy. A case Study of Bannontan Thasongkon Sub-District Mueang District Mahasarakham Province

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สิปปีย์ ชยานุสาสนี จันทรดอน

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

2562

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปีงบประมาณ 2560)

หัวข้อวิจัย การศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ธรรมเนียมศึกษา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม

ผู้ดำเนินการวิจัย ผศ.ดร.สิปปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน

ที่ปรึกษา

หน่วยงาน มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ปี 2562

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1.เพื่อศึกษาระดับธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 2.เพื่อศึกษาวิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก นอกจากนี้ยังใช้การจัดเวทีเสวนาเพื่อค้นหาข้อมูล แนวคิดและประสบการณ์ร่วมกันวิเคราะห์ข้อมูลผลการวิจัยมีดังนี้

1.ระดับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุทั้งหมดสูงขึ้น เพราะมีความเชื่อทางศาสนาสูง เนื่องจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์มีค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และยังพบอีกว่าผู้สูงอายุเพศหญิงมีความสัมพันธ์กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุสูงกว่าผู้สูงอายุเพศชาย

2.วิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านโนนตาลพบว่ามีวิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ ดังนี้ 1.การให้ทานรักษาศีลและภาวนา 2.การหมั่นพิจารณาความตายตามหลักพุทธปรัชญา

Research Title: A Study of Gerotranscendence in The Elderly and intellectual maturity to life according to Buddhist philosophy. A case Study of Bannontan Thasongkon Sub-District Mueang District Mahasarakham Province

Researcher SippiyaChayanusasaneerJundon
Research Consultants
Organization RajabhatMahaSarakhm University
Year 2019

ABSTRACT

This research aims to: 1. To study the level of of Gerotranscendence in The Elderly and the intellectual maturity in life according to the Buddhist philosophy Ban Non Tan Community Tha Song Khon Subdistrict, Mueang District, Maha Sarakhm Province 2. To study the way to attain of Gerotranscendence in The Elderly and to develop intellectual maturity in life according to the Buddhist philosophy systematically

Tools used in participatory and non-participatory data collection research. Group discussion And depth interviews. It also uses the forum to find information. The concept and experience of data analysis are as follows.

1. the level of of Gerotranscendence is increasing. Because of strong beliefs and the interviewer group has social and cultural values related to Buddhism And also found that Elderly women have a relationship with Gerotranscendence than male elderly.

2. The method of entering into Gerotranscendence and the development of intellectual maturity in living according to the systematic Buddhist philosophy From the study of Ban Non Tan community area, it is found that there are ways to enter the with Gerotranscendence as follows: 1. Providing blessings and pray 2. Considering death according to Buddhist philosophy

กิตติกรรมประกาศ

วิจัยฉบับนี้สำเร็จลงได้เพราะสภธรรมทางวิชาการด้านปรัชญาศาสนา อาทิ ผศ.ปัญญา เสนาเวียง ผศ.ดร.วาริช ราศรี และ ดร.สนิท สุมหิรัมย์ ให้คำแนะนำแนวทางที่ถูกต้องตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความละเอียดถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณ ดร.ชมนาด แปลงมลายี่ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจสอบ รวมทั้งให้คำแนะนำ แก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยให้มีคุณภาพ นอกจากนี้ขอขอบพระคุณ ผู้นำชุมชนโนนตาล และผู้สูงอายุ ที่กรุณาให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการทำวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยขอขอบเป็นกตัญญูกตเวทิตาต่อบุพการีบูรพาจารย์ และผู้มีพระคุณทุกท่านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ที่ทำให้ผู้วิจัยเป็นผู้มีการศึกษาและประสบความสำเร็จมาจนตราบเท่าทุกวันนี้



ผู้วิจัย
2562

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
สารบัญ.....	ง
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญ	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย...	3
ขอบเขตการวิจัย	3
คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย/(นิยามศัพท์เฉพาะ)	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ	5
พุทธธรรมกับภาวะธรรมทัศน์	25
สังคมและวัฒนธรรมอีสาน	32
บริบทพื้นที่	35
ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	39

	หน้า
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ระยะที่ 1	41
ระยะที่ 2	41
ระยะที่ 3	45
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
ระดับธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและและวุฒิภาวะทางปัญญา	46
วิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญา	47
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	61
อภิปรายผล	62
ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	62
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้ง	63
บรรณานุกรม	
บรรณานุกรมภาษาไทยและภาษาอังกฤษ	64
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก	67
ประวัติผู้วิจัย	71

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
2.1	แผนที่จังหวัดมหาสารคาม	38



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 1

บทนำ

1.ความเป็นมาและความสำคัญ

ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรผู้สูงอายุในทวีปเอเชียและภูมิภาคแปซิฟิก รวมทั้งประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว โดยในประเทศไทยพบอัตราตายและอัตราเกิดมีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง ส่งผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางอายุของประชากร ในปี พ.ศ.2503 มีจำนวนประชากรสูงอายุ (อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป) 1.5 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 5.4 ของประชากรทั้งหมด จำนวนประชากรสูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องเป็น 6.7 ล้านคน ในปี 2548 จะเพิ่มขึ้นเป็น 9 ล้านคนในปี พ.ศ.2558 (กองทุนประชากรแห่งสหประชาชาติ (UNFDA), 2008) สถานการณ์นี้ทำให้ประเทศไทยก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีจำนวนประชากรผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากพัฒนาการทางด้านสาธารณสุข ทำให้อายุคาดเฉลี่ยของประชากรยืนยาวขึ้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้จำนวนของผู้ที่เป็นผู้ป่วยตายในสังคมไทยเพิ่มมากขึ้นตามไปด้วย จากการสำรวจลักษณะครัวเรือนของประชากรไทย โดยสำนักงานสถิติแห่งชาติตั้งแต่ปี พ.ศ. 2523 ถึง 2548 พบว่า ครัวเรือนเดี่ยวซึ่งหมายถึงครอบครัวที่มีเพียงพ่อแม่ลูกมีจำนวนลดลง ขณะที่จำนวนครัวเรือนขยายซึ่งหมายถึงครัวเรือนที่นอกจากจะมีพ่อแม่ลูกแล้วยังมีสมาชิกครอบครัวอื่นๆโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้ป่วยตายอาศัยอยู่ร่วมกันกลับเพิ่มมากขึ้น การสำรวจนี้แสดงผลสอดคล้องกับจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มมากขึ้นในประเทศ ในมุมมองทางสังคม ผู้สูงอายุมีคุณค่าสูงเกินกว่าที่จะประเมินค่าเป็นตัวเงิน เพียงแค่ยังอยู่คอยช่วยปลอบใจลูกหลานยามทุกข์ยากและแสดงความชื่นชมให้กำลังใจยามประสบความสำเร็จก็เป็นคุณค่าทางจิตใจที่หาที่เปรียบมิได้แล้ว ยิ่งไปกว่านั้นผู้สูงอายุที่ยังพอมีเรี่ยวแรงทำอะไรได้ ส่วนใหญ่ก็มักจะช่วยเหลือครอบครัวและสังคม เช่นการดูแลเรื่องอาหารการกินให้กับทุกคนในครอบครัว ดูแลเด็กเล็กก่อนวัยเรียน ฝากบ้าน ทำความสะอาดบ้าน ปลูกผักสวนครัวไว้กิน ปลูกสมุนไพรไว้ใช้ ทำสารพัดทำด้วยความรัก ประสาคนมีจิตวิญญาณของผู้ให้และมีเวลา ประการที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ขาดเสียมิได้คือผู้สูงอายุถือว่าเป็นผู้สืบทอดศาสนาและวัฒนธรรม วันพระและวันสำคัญทางศาสนาก็ไปวัดหรือศาสนสถานเพื่อทำบุญทำทาน ไม่มีผู้สูงอายุเหล่านี้การสืบทอดศาสนาและวัฒนธรรมไทยก็อาจจะขาดตอนไปสิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องที่ยิ่งใหญ่ ผู้สูงอายุจึงเป็นผู้อุทิศตนให้กับครอบครัวและสังคมโดยมิได้มุ่งหวังผลตอบแทนมากกว่าผู้เป็นภาระของสังคม

ประเด็นผู้สูงอายุ จึงเกี่ยวข้องเชื่อมโยงไปแทบทุกเรื่องทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม สุขภาวะ และจิตวิญญาณด้วย ซึ่งจะต้องพิจารณาไปพร้อมๆ กัน แนวความคิดที่มองว่าผู้สูงอายุเป็นภาระไร้ประสิทธิภาพเมื่อเอาไปเปรียบเทียบกับคนหนุ่มสาว ก็มักจะนำไปสู่การสงเคราะห์ช่วยเหลือเป็นหลัก ซึ่งจะต้องใช้เงินมาก โดยไม่ใช้ศักยภาพและความสามารถของผู้สูงอายุ แต่จะหาเงินจำนวนมากๆ จาก

ไทม์มาสงเคราะห์ผู้สูงอายุซึ่งมีจำนวนเป็นสัดส่วนสูงขึ้นทุกวัน และที่สำคัญคือผู้สูงอายุมีปัญหาช่วยเหลือตนเองไม่ได้จำเป็นต้องให้รัฐสงเคราะห์ไปเสียทุกอย่างจริงหรือ หากชุมชนมีแนวความคิดว่าผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีคุณค่าซึ่งคนกลุ่มอื่นไม่มีและต้องการ ก็ต้องเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้ทำงานและร่วมกิจกรรมทางสังคมได้ตามปกติตามความสามารถและศักยภาพที่เขามี ในแง่นี้ผู้สูงอายุก็จะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญเท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่นๆ โดยรัฐให้การช่วยเหลือเท่าที่จำเป็น ถ้าเราจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้สูงอายุได้ถูกต้อง ก็เชื่อว่าจะสามารถรับมือสังคมผู้สูงอายุซึ่งเป็นมุมมองค่อนข้างลบให้กลายเป็นสังคมวัยวุฒิที่ผู้สูงอายุมีคุณค่าต่อสังคม เป็นมุมมองที่สร้างสรรค์ขึ้นมาได้ คำถามสำคัญต่อไปคือจะช่วยให้ประเทศไทยเข้าสู่สังคมวัยวุฒิได้ทันกับสถานการณ์ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้าได้อย่างไรนั้นจะต้องใช้ความพยายามใน 3 ระดับไปพร้อมๆ กันคือ

1. ระดับครอบครัว สมาชิกในครอบครัวควรจะต้องประพฤติปฏิบัติกับผู้สูงอายุให้ถูกต้องและเหมาะสม สมาชิกในครอบครัวต้องมีความสำนึก ความกตัญญู และความรู้ในการดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะเรื่องอาหารารมณ์ และเรื่องการดูแลสุขภาพ ก็จะช่วยให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี เป็นหลักแก่สถาบันครอบครัวได้อย่างมั่นคง

2. ระดับชุมชน ชุมชนมีความสำคัญต่อการสร้างสังคมวัยวุฒิ ยังมีผู้สูงอายุจำนวนมากที่อยู่ในภาวะต้องพึ่งพิงเพราะครอบครัวขาดศักยภาพและความสามารถในการดูแล ชุมชนจึงต้องให้ความช่วยเหลือด้วยการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รวมตัวเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันและช่วยเหลือสังคมอย่างพึ่งพ้อัจฉริยะเรื่องวัย องค์การชุมชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องช่วยกันสร้างและพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนเพื่อคุ้มครองช่วยเหลือยามที่ผู้สูงอายุตกอยู่ในภาวะพึ่งพิง

3. ระดับชาติต้องช่วยกันพัฒนาระบบการนโยบายสาธารณะเพื่อคุ้มครองดูแลสิทธิของผู้สูงอายุไม่ให้ถูกละเมิด ช่วยสร้างเสริมโอกาสการศึกษาเรียนรู้เพื่อสร้างสุขภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตตัวเองตลอดจนโอกาสทำงานประกอบอาชีพตามความสามารถ ความถนัดสามารถสร้างผลผลิตให้กับสังคมไปตลอดชีวิต และดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรีของมนุษย์

ดังนั้นการพัฒนาแนวคิดมุมมองผู้สูงอายุให้เป็นบวกเชิงสร้างสรรค์ และมีความพยายามจัดการความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุกับสังคมทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับชาติ ก็จะช่วยประเทศไทยเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรู้เท่าทัน เป็นสังคมผู้สูงอายุที่สูงด้วยวัยวุฒิที่คนทุกเพศทุกวัยมีความเท่าเทียมกัน จากความสำคัญนี้ การก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุประเทศไทยจะส่งผลโดยตรงต่อวัฒนธรรม ค่านิยม วิธีการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ รวมถึง ปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน และประเทศ ดังนั้น ถ้าประเทศไทยสามารถประเมินโน้ตค้นเรื่องภาวะธรรมทัศน์ในผู้สูงอายุคือภาวะที่ผู้สูงอายุมีการยอมรับและเข้าใจในปรากฏการณ์ของชีวิต ซึ่งเป็นพัฒนาการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุประกอบด้วย 3 มิติ คือ มิติการมองโลก มิติการมองตน และมิติในสัมพันธ์ภาพกับผู้อื่นในสังคมและ ผู้หากผู้สูงอายุมีวุฒิภาวะและปัญญา (maturation and wisdom) ในการดำรงชีวิตโดยวิถีปรัชญาทางแห่ง

พระพุทธศาสนา สามารถทำให้ผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในชีวิต ยอมรับความเสื่อมลงของร่างกาย เข้าใจความจริงในชีวิตตนเอง พิจารณาไตร่ตรองเรื่องราวในชีวิตที่ผ่านมา มีการใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต และใช้ชีวิตให้สอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติมากที่สุดจะทำให้ผู้สูงอายุดำรงชีวิตอยู่มีความสุขทั้งกายและใจ ผู้วิจัยจึงมองเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวคือ ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคามยังไม่มีการศึกษาวิจัยเรื่องภาวะธรรมทัศน์ในผู้สูงอายุอันเป็นสิ่งสำคัญที่มีผลต่อทัศนคติที่ดีต่อการดำรงชีวิตจนถึงวาระสุดท้ายของชีวิตผสมผสานกับแนวคิพุทธปรัชญา จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะสร้างองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาเพื่อพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิตอย่างวิญญูชนแก่ผู้สูงอายุและนำผลงานวิจัยดังกล่าวนี้เป็นแนวทางในการพัฒนาสังคมผู้สูงอายุอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

2.วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาวิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ

3.ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่การวิจัย
พื้นที่การศึกษาวินิจฉัยครั้งนี้คือ ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม
2. ขอบเขตด้านระยะเวลาการวิจัย
การวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็น 3 ระยะ ด้วยกันได้แก่
 1. ระยะเตรียมการวิจัย (Pre-research Phase)
 2. ระยะดำเนินการวิจัย (Research Phase)
 3. ระยะสรุปผลงานวิจัย (Conclude Phase)
3. ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่ ปรัชญาชีวิต วัฒนธรรม ทฤษฎีความรู้ในการเข้าถึงปรัชญาชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุ
4. ขอบเขตประชากร ประชากร ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย เช่น กลุ่มชาวบ้านผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม พระภิกษุ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และบุคคลทั่วไป จำนวน 20 คน

4.จำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย/(นิยามศัพท์เฉพาะ)

1.ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านโนนตาล ต.ท่าสองคอน อ.เมือง จ.มหาสารคาม

2.ภาวะธรรมทัศน์หมายถึง ภาวะเข้าใจหลักความจริงของชีวิตและความตายของผู้สูงอายุ

3.วุฒิภาวะทางปัญญา หมายถึง วุฒิภาวะและปัญญาในการดำเนินชีวิต เข้าใจชีวิตตนเองและผู้อื่น

4.พุทธปรัชญา หมายถึง คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ประยุกต์ใช้ในการเข้าถึงภาวะธรรมทัศน์

5.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ประโยชน์เชิงวิจัย

1.1 ได้ข้อมูลประวัติความเป็นมา สภาพแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมในแนวคิดทางการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุในภาคอีสาน

1.2 ได้ทราบสภาพปัญหาเหตุปัจจัยและเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา

1.3 ได้รู้รูปแบบการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนต้นแบบการพึ่งตนเองของผู้สูงอายุตามแนวคิดพุทธปรัชญา ทั้งในระดับภายในชุมชนและระดับความร่วมมือระหว่างชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้องโดยนำรูปแบบไปทดลอง และขยายผลในชุมชนอื่นๆ

2. ประโยชน์เชิงพัฒนา จึงเป็นการสะท้อนในการวิเคราะห์เชิงปรัชญาชีวิตของผู้สูงอายุ และการดำรงอยู่ของผู้สูงอายุที่พึ่งพาตนเอง ตลอดจนเป็นเครือข่ายการพัฒนาให้กับหน่วยงาน และขยายผลไปยังพื้นที่อื่น

3. ประโยชน์ด้านองค์ความรู้ ได้แก่ องค์ความรู้เกี่ยวกับภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา เพื่อนำไปขยายงานในหมู่บ้านอื่นๆ ต่อไป

4. ประโยชน์ด้านการพัฒนา คือ แนวทางการพัฒนาที่ยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุอย่างยั่งยืน เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านและนักวิจัย องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรรัฐ สถาบันการศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยการศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ. มหาสารคามได้มีการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ
- 2.2 สังคมและวัฒนธรรมอีสาน
- 2.3 พุทธธรรมกับภาวะธรรมทัศน์
- 2.4 บริบทพื้นที่
- 2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

2.1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

คำที่ใช้เรียกบุคคลว่า ชราหรือสูงอายุนั้น โดยทั่วไปเป็นคำที่ใช้เรียกแทนบุคคลที่มีอายุมาก ผมหาว หน้าตาเหี่ยวแห้ง การเคลื่อนไหวเชื่องช้า พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542) ให้ความหมายของคำว่าชราว่าแก่ด้วย อายุขำรดทรุดโทรมแต่คำนี้ไม่เป็นที่นิยมเพราะก่อให้เกิดความหดหู่ใจ และท้อแท้สิ้นหวัง ทั้งนี้จากผลการประชุมของคณะผู้อาวุโส โดย พล.ต.ต.หลวงอรรถสิทธิสุนทร เป็นประธานได้กำหนดคำให้เรียกว่า ผู้สูงอายุแทน ตั้งแต่วันที่ 1 ธันวาคม 2512 เป็นต้นมา ซึ่งคำนี้เป็นคำที่มีความหมายยกย่องให้เกียรติแก่ผู้ที่ชราภาพกว่าเป็นผู้ที่สูงทั้งวัยวุฒิ คุณวุฒิ และประสบการณ์มากกว่า

จากการประชุมวิชาการด้านผู้สูงอายุขององค์การสหประชาชาติในองค์การสหประชาชาติในปี ค.ศ. 1995 United Nation Conference on Aging ใช้คำว่า “Older Person” สำหรับเรียกผู้สูงอายุ และได้ให้ความหมายว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป โดยพิจารณาจากกระบวนการทางชีววิทยาที่เป็นช่วงสุดท้ายของวัฏจักรชีวิตของคนเรา โดยเฉพาะในระยะ 1 ใน 3 หรือ 1 ใน 4 ของช่วงอายุของคนเรา จะมีความสุขเสียทางจิตใจ เศรษฐกิจและสังคมมากที่สุด (United Nation ,1995)

องค์การอนามัยโลก (The World Health Organization : WHO) ใช้คำว่า “elderly” สำหรับเรียกผู้สูงอายุ และได้รับความหมายว่า ผู้สูงอายุ คือ ผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป เช่นเดียวกับความหมายขององค์การสหประชาชาติ และได้แบ่งช่วงของผู้สูงอายุออกเป็น 3 ช่วงด้วยกัน คือ ช่วงที่หนึ่ง เรียกว่า “ The elderly” เป็นช่วงอายุระหว่าง 60-75 ปี ช่วงที่สอง เรียกว่า “The old” หมายถึงช่วงอายุระหว่าง 76-90 ปีและช่วงสุดท้าย เรียกว่า “The very old” หมายถึงช่วงอายุตั้งแต่ 90 ปีขึ้นไป (Cavanaugh, 1997 อ้างถึงใน ธารธร ดวงแก้ว และหิรัญญา เดชอุดม: 11)

Murry&Zentner. 1985. (อ้างถึงในธารธร ดวงแก้วและหิรัญญา เดชอุดม: 11) อธิบายว่าผู้สูงอายุหรือวัยสูงอายุ เป็นภาวะของการมีอายุสูงขึ้นหรือแก่มากขึ้น โดยพิจารณาตั้งแต่อายุ 60 ปีขึ้นไป

ไป และถือว่าวัยนี้เป็นวัยที่อยู่ในระยะสุดท้ายของวัยผู้ใหญ่ ซึ่งอาจจะมีความอ่อนแอของร่างกายและจิตใจ ตลอดจนการเจ็บป่วยหรือความพิการร่วมด้วย

เจมส์และเรนเนอร์ (อ้างถึงใน เพ็ญผกา กาญจนภาส 2541) ได้ให้ความหมายของผู้สูงอายุว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นธรรมดาในสิ่งมีชีวิตและได้แบ่งระดับของความสูงอายุออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การสูงอายุตามวัย (Chronological aging) หมายถึง การสูงอายุตามปีปฏิทินโดยนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป

2. การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและกระบวนการหน้าที่ที่ปรากฏขณะที่มีอายุเพิ่มขึ้น

3. การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (Psychological aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในหน้าที่ของการรับรู้ แนวความคิด ความจำ การเรียนรู้ เซาว์นปัญญาและลักษณะที่ปรากฏในระยะต่างๆของแต่ละคนที่มีอายุเพิ่มขึ้น

4. การสูงอายุตามสภาพสังคม (Sociological aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม เช่น ครอบครัว หน้าที่การงาน รวมถึงความสำคัญในฐานะผู้ที่มีประสบการณ์

ความสูงอายุ (Aging) หมายถึงการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องในระยะสุดท้ายในช่วงอายุของมนุษย์ และดำเนินไปอย่างต่อเนื่องจนสิ้นสุดอายุขัยของสิ่งมีชีวิตนั้น ๆ ประเทศไทยกำหนดให้บุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ถือเป็นผู้สูงอายุ และถือเป็นเกณฑ์ที่ใช้สำหรับการปลดเกษียณอายุราชการด้วย ความสูงอายุเมื่อเกิดกับผู้ใดจะมีลักษณะดังนี้ (เสาวลักษณ์ ไย้มตรี ชุมพล พลนรา และอานนท์ ไย้มตรี, 2542)

1. ผิวหนังเหี่ยวย่น ผมหงอก ฟันโยก ผู้หญิงหมดประจำเดือน และมีความเสื่อมโทรมปรากฏให้เห็นโดยทั่วไป

2. มีความรู้สึกเร็วแรงอ่อนลง เหนื่อยง่าย มองภาพไม่ชัด หูตึง รับประทาน กลืนน้อยลง ความจำเสื่อม เรียนรู้สิ่งใหม่ได้ช้า ขาดความคล่องแคล่ว การทำงานลดลง เจ็บป่วยง่าย

3. ขาดความมั่นใจในตนเอง วิตกกังวลง่าย หงอยเหงา ใจน้อย บางครั้งซึมเศร้า แยกตัวหรือบางคนอาจพูดมาก เพื่อใจ

สุรกุล เจนอบรม (2541) ได้กำหนดการเป็นบุคคลสูงอายุไว้ว่าบุคคลผู้จะเข้าข่ายเป็นผู้สูงอายุมีเกณฑ์ในการพิจารณาแตกต่างกันโดยกำหนดเกณฑ์ในการพิจารณาความเป็นผู้สูงอายุไว้ 4 ลักษณะดังนี้

1. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากอายุจริงที่ปรากฏ (Chronological Aging) จากจำนวนปีหรืออายุที่ปรากฏจริงตามปีปฏิทินโดยไม่นำเอาปัจจัยอื่นมาร่วมพิจารณาด้วย

2. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย (Physiological Aging หรือ Biological Aging) กระบวนการเปลี่ยนแปลงนี้จะเพิ่มขึ้นตามอายุขัยในแต่ละปี

3. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ (Psychological Aging) จากกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ สติปัญญา การรับรู้และเรียนรู้ที่ถดถอยลง

4. พิจารณาความเป็นผู้สูงอายุจากบทบาททางสังคม (Sociological Aging) จากบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มบุคคล ตลอดจนความรับผิดชอบในการทำงานลดลง

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2544: 10 – 11) ได้เสนอข้อคิดเห็น ของ บาร์โรว์ และสมิธ (Barrow and Smith) ว่า เป็นการยากที่จะกำหนดว่าผู้ใดชราภาพหรือสูงอายุ แต่สามารถพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ

1. ประเพณีนิยม (Tradition) เป็นการกำหนดผู้สูงอายุ โดยยึดตามเกณฑ์อายุที่ออกจากราชการ เช่น ประเทศไทยกำหนดอายุวัยเกษียณอายุ เมื่ออายุครบ 60 ปี แต่ประเทศสหรัฐอเมริกา กำหนดอายุ 65 ปี เป็นต้น

2. การปฏิบัติหน้าที่ทางร่างกาย (Body Functioning) เป็นการกำหนดโดยยึดตามเกณฑ์ทางสรีรวิทยาหรือทางกายภาพ บุคคลจะมีการเสื่อมสลายทางสรีรวิทยาที่แตกต่างกันในวัยสูงอายุ อวัยวะต่างๆ ในร่างกาย จะทำงานน้อยลงซึ่งแตกต่างกันในแต่ละบุคคลบางคนอายุ 50 ปี ฟันอาจจะหลุดทั้งปากแต่บางคนอายุถึง 80 ปี ฟันจึงจะเริ่มหลุด เป็นต้น

3. การปฏิบัติหน้าที่ทางด้านจิตใจ (Mental Functioning) เป็นการกำหนดตามเกณฑ์ความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ การจำ การเรียนรู้ และความสัมพันธ์ทางด้านจิตใจ สิ่งที่พบมากที่สุด ในผู้สูงอายุคือ ความจำเริ่มเสื่อม ขาดแรงจูงใจซึ่งไม่ได้หมายความว่าบุคคลผู้สูงอายุทุกคนจะมีสภาพเช่นนี้

4. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self - Concept) เป็นการกำหนดโดยยึดความคิดที่ผู้สูงอายุมองตนเอง เพราะโดยปกติผู้สูงอายุมักจะเกิดความคิดว่า “ตนเองแก่ อายุมากแล้ว” และส่งผลต่อบุคลิกภาพทางกาย ความรู้สึกทางด้านจิตใจ และการดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดที่ผู้สูงอายุนั้นๆ ได้กำหนดขึ้น

5. ความสามารถในการประกอบอาชีพ (Occupation) เป็นการกำหนดโดยยึดความสามารถในการประกอบอาชีพโดยใช้แนวความคิด จากการเสื่อมถอยของสภาพทางร่างกาย และจิตใจ คนทั่วไปจึงกำหนดว่าวัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องพักผ่อน หยุดการประกอบอาชีพ ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุ จึงหมายถึงบุคคลที่มีวัยเกินกว่าวัยที่จะอยู่ในกำลังแรงงาน

6. ความกดดันทางอารมณ์และความเจ็บป่วย (Coping with Stress and Illness) เป็นการกำหนดโดยยึดตามสภาพร่างกาย และจิตใจ ผู้สูงอายุจะเผชิญกับสภาพโรคร้ายไข้เจ็บอยู่เสมอ เพราะสภาพทางร่างกายและอวัยวะต่างๆ เริ่มเสื่อมลงนอกจากนั้น ยังอาจเผชิญกับปัญหาทางด้านสังคมอื่น ๆ ทำให้เกิดความกดดันทางอารมณ์เพิ่มขึ้นอีก ส่วนมากมักพบกับผู้มีอายุระหว่าง 60 - 65 ปีขึ้นไป

สรุปแล้วผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ที่มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและจิตใจไปในทางที่เสื่อมลง มีบทบาททางสังคมและกิจกรรมทางอาชีพที่ลดลง

2.1.2 การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ

เป็นวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านสรีระ ด้านจิตใจ และด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้สามารถสรุป (โกศล วงศ์สวรรค์, สุธิลา ตูละยะเสถียร, และสถิต วงศ์สวรรค์, 2544; เพื่อนช่วยจำ, 2551; จินตนา สงค์ประเสริฐ, 2538) ได้ดังนี้

2.1.2.1 การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย

การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย ที่เกิดขึ้นในทุกระบบหน้าที่ของร่างกาย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของอวัยวะและระบบต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาทางด้านร่างกายของผู้สูงอายุ มีดังนี้

1) ระบบผิวหนัง ผิวหนังบางลง เซลล์ผิวหนังมีจำนวนน้อยลง เซลล์ที่เหลืออยู่เจริญช้าลงทำให้การหายของแผลช้าลง การทำงานของตัวรับการกระตุ้นที่ผิวหนังและการไหลเวียนโลหิตส่วนปลายลดลง จึงทำให้เกิดแผลและอุบัติเหตุที่ผิวหนังได้ง่าย ผิวหนังขาดการตั้งตัว ไขมันใต้ผิวหนังลดลงที่บริเวณใบหน้าและหลังมือ แต่เพิ่มขึ้นบริเวณหน้าท้องและต้นขา รวมทั้งการกดทับเส้นเลือดฝอยใต้ผิวหนังจะหนา การซึมผ่านของออกซิเจน อาหารเข้าสู่เซลล์เนื้อเยื่อต่ำ ความแข็งแรงของผิวหนังลดลง ผมและขนมีจำนวนน้อยลงเมลานินซึ่งผลิตจากเซลล์สร้างสีของผมลดลง ทำให้ผมและขนทั่วไปสีจางลงกลายเป็นสีขาวหรือสีเทา เส้นผมร่วงและแห้งง่าย เนื่องจากการไหลเวียนโลหิตบริเวณศีรษะลดลง (Squire)

2) ระบบกล้ามเนื้อและกระดูก จำนวนและขนาดเส้นใยของกล้ามเนื้อลดลง มีเนื้อเยื่อเกี่ยวพันเข้ามาแทนที่มากขึ้น มีผลทำให้ความแข็งแรงและความว่องไวในการเคลื่อนที่ของร่างกายลดลง ประสิทธิภาพการทำงานของเอ็นไขว้ในกล้ามเนื้อลดลง เซลล์กระดูกลดลง แคลเซียมสลายออกจากกระดูกมากขึ้นและไปเกาะบริเวณกระดูกอ่อน เช่น ชายโครง ทำให้การเคลื่อนไหวของทรวงอกลดลง ทำให้กระดูกผู้สูงอายุเปราะและหักง่าย แม้ว่าจะไม่ได้รับอุบัติเหตุ ความยาวของกระดูกสันหลังลดลงและค่อมมากขึ้น เพราะหมอนรองกระดูกบางลง ทำให้เกิดหลังค่อมและเอียงมากขึ้นความสูงลดลง 2 นิ้วจากอายุ 20-70 ปี (1.2 เซนติเมตร ทุก 20 ปี) ความยาวของกระดูกยาวคงที่ แต่ภายในจะกลวงมากขึ้น การทรงตัวไม่ดี ไม่กระฉับกระเฉง ความสามารถในการดูแลตนเองและการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันจึงลดลง กระดูกอ่อนบริเวณข้อต่อต่าง ๆ เสื่อมมากขึ้นตามอายุ น้ำไขข้อลดลง เป็นสาเหตุทำให้กระดูกเคลื่อนที่มาสัมผัสกัน เกิดข้ออักเสบและติดเชื้อง่าย

3) ระบบหัวใจและหลอดเลือด ในกล้ามเนื้อหัวใจฝ่อลีบ มีเนื้อเยื่อพังผืดไขมัน และสารไลโปฟุสซิน มาสะสมภายในเซลล์มากขึ้น ทำให้ประสิทธิภาพในการทำงานลดลง ลิ้นหัวใจแข็งและหนาขึ้น มีแคลเซียมมาเกาะมากขึ้น ทำให้การปิดเปิดของลิ้นหัวใจไม่ดี เกิดภาวะลิ้นหัวใจรั่วและตีบได้ผนังหลอดเลือดหนาและความยืดหยุ่นน้อยลงเพราะมีเส้นใยคอลลาเจนมากขึ้น เกิดภาวะหลอดเลือดแดงแข็งตัว ความแรงของชีพจรลดลง กล้ามเนื้อหัวใจทำงานเพิ่มขึ้น และต้องการออกซิเจนเพิ่มขึ้น

4) ระบบทางเดินหายใจ หลอดลมและหลอดลมมีขนาดใหญ่ขึ้น ความยืดหยุ่นของเนื้อเยื่อปอดลดลงเพราะมีเส้นใยอีลาสตินลดลง ความแข็งแรงและการหดตัวของกล้ามเนื้อที่ช่วยในการหายใจเข้าออกลดลง เนื้อหุ้มปอดแห้งทึบ ทำให้ปอดขยายและหดตัวได้น้อยลง การระบายอากาศหายใจลดลง ถุงลมมีจำนวนลดลง ถุงลมที่เหลือจะมีขนาดใหญ่ขึ้น ผนังถุงลมแตกง่าย เกิดโรคถุงลมโป่งพองง่าย หลอดลมแข็งขาดความยืดหยุ่น ทำให้หายใจหอบเหนื่อยได้ง่าย

5) ระบบทางเดินอาหาร การผลิตเอนไซม์ และลดลง 1 ใน 3 ทำให้การย่อยแบ่งและน้ำตาลในปากลดลง ความรู้สึกหิวอาหารน้อยลงเนื่องจากการเคลื่อนไหวของกระเพาะอาหารลดลง การผลิตน้ำย่อย กรดเกลือและเอนไซม์ต่าง ๆ ในกระเพาะอาหารลดลง การดูดซึมแคลเซียมและธาตุเหล็ก วิตามินบี 2 ลดลง ผู้สูงอายุเกิดโรคกระดูกผุและโลหิตจางได้ง่าย การเคลื่อนไหวของลำไส้เล็กและลำไส้ใหญ่ลดลง ประกอบกับการหดตัวของกล้ามเนื้อหน้าท้องลดลง และผู้สูงอายุชอบรับประทานอาหารอ่อน ย่อยง่ายที่ไม่มีกาก จึงเป็นเหตุให้เกิดภาวะท้องผูก ทำให้เบื่ออาหาร ท้องอืดง่าย ตับมีความสามารถในการทำลายพิษลดลง จึงเกิดพิษของยาได้ง่ายในผู้สูงอายุ ปริมาณน้ำดีลดลง รวมทั้งมีความหนืดเพิ่มขึ้นตามอายุ มีผลทำให้เกิดนิ่วในถุงน้ำดีได้ง่าย ตับอ่อนทำหน้าที่เสื่อมลง ผลิตอินซูลินได้น้อย และ ที่ผลิตมานั้น มีประสิทธิภาพในการนำน้ำตาลเข้าสู่เนื้อเยื่อต่ำ ทำให้น้ำตาลที่เหลือถูกสะสมเป็นไขมันส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งจะคงอยู่ในกระแสเลือด และมีบางส่วนเท่านั้นที่ถูกขับออก ผู้สูงอายุจึงเป็นเบาหวานอย่างอ่อนได้ หรือมีแนวโน้มที่จะเป็นเบาหวานได้ง่ายกว่าวัยหนุ่ม – สาว

6) ระบบทางเดินปัสสาวะ อัตราการกรองของไตลดลง ทำให้การดูดกลับของสารต่าง ๆ น้อยลง ทำให้ปัสสาวะเจือจางมากขึ้น ความถ่วงจำเพาะของปัสสาวะลดลงทำให้การถ่ายปัสสาวะไม่ดี กล้ามเนื้อกระเพาะปัสสาวะอ่อนกำลังลง จึงมีปัสสาวะตกค้างอยู่มากมายหลังถ่ายปัสสาวะแต่ละครั้งมีผลทำให้ผู้สูงอายุปัสสาวะบ่อย นอกจากนี้ผู้สูงอายุชายมีต่อมลูกหมากโต ทำให้ปัสสาวะได้ลำบาก ผู้หญิงกลับปัสสาวะไม่อยู่ เพราะกล้ามเนื้ออุ้งเชิงกรานหย่อน โดยเฉพาะในหญิงที่คลอดบุตรมาแล้วหลายคน

7) ระบบสืบพันธุ์ ผู้สูงอายุชายลูกอัณฑะเหี่ยวเล็กลงและผลิตเชื้ออสุจิได้น้อยลงขนาดและรูปร่างของเชื้ออสุจิเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการผสมกับไข่ น้อยลง ความหนืดของน้ำเชื้อลดลง ไขมันบริเวณใต้ผิวหนังและขนลดลง ผู้สูงอายุหญิงรังไข่จะฝ่อเล็ก มดลูกมีขนาดเล็กลง เยื่อบุภายในมดลูกบางลง มีเนื้อพังผืดมากขึ้น ปากมดลูกเหี่ยวและมีขนาดเล็กลง รอยย่นและความยืดหยุ่นทางช่องคลอดเล็กน้อย ทำให้เกิดความรู้สึกเจ็บในระหว่างร่วมเพศและความรู้สึกทางเพศลดลง ช่องคลอดสีขาวซีด เพราะมีเลือดมาเลี้ยงน้อยลง ภายในช่องคลอดมีความเป็นด่างมากขึ้น ทำให้เกิดการอักเสบและติดเชื้อได้ง่าย

8) ระบบต่อมไร้ท่อ น้ำหนักของต่อมใต้สมองลดลง 20 เปอร์เซ็นต์ มีเนื้อเยื่อเกี่ยวพันเข้ามาแทนที่มากขึ้น การไหลเวียนเลือดที่ต่อมใต้สมองลดลง การผลิตฮอร์โมนรังไข่เพิ่มขึ้นในผู้หญิง แต่คงที่และเพิ่มขึ้นอย่างช้า ๆ ในผู้ชาย ส่วนการผลิตฮอร์โมนอื่นอาจคงที่หรือลดลง

9) ระบบประสาทและประสาทสัมผัส ประสิทธิภาพการทำงานทางสมองและประสาทอัตโนมัติลดลง ความเร็วในการส่งสัญญาณประสาทลดลง ทำให้ความไวและความรู้สึกตอบสนองต่อปฏิกิริยาต่าง ๆ ลดลง การเคลื่อนไหวและความคิด เชื่องช้า บางครั้งอวัยวะที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทำงานได้ไม่สัมพันธ์กัน อาจทำให้เกิดอันตรายและอุบัติเหตุได้ง่าย ความจำเสื่อม โดยเฉพาะความจำเรื่องราวใหม่ แต่สามารถจำเรื่องราวเก่า ๆ ในอดีตได้ดี โดยความจำเสื่อมจะเกิดขึ้นเพียงเล็กน้อยในช่วงอายุ 60-70 ปีและค่อย ๆ เพิ่มขึ้นตามอายุ การเรียนรู้และความจำ ผู้สูงอายุจะมีปัญหาเกี่ยวกับความจำ เมื่ออายุ 70 ปีขึ้นไป โดยความจำประกอบด้วยความจำในอดีต (Remote memory) คือความจำเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมา ความจำในเรื่องปัจจุบัน (Recent Memory) เป็นความจำในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เรื่องราว ประสบการณ์ หรือข้อมูลที่ได้รับในรอบ 24 ชั่วโมง ความจำ

เฉพาะหน้า (Immediate Memory) เป็นการจดจำเรื่องที่เกิดขึ้นในทันที ช่วงระยะเวลาอันสั้น (ตัวเลข 5 – 7 หลัก) ความสามารถในการเรียนรู้เรื่องใหม่ ๆ ลดลงต้องอาศัยเวลานานในการเรียนรู้ สามารถทำงานที่มีประสบการณ์มาแล้วได้ดี ความกระตือรือร้นลดลง แบบแผนการนอนเปลี่ยนแปลง เวลานอนน้อยลง เวลาตื่นมากขึ้นรุ่มานตาเล็กลง ปฏิกริยาตอบสนองทางผ่านตาต่อแสงลดลง ทำให้การปรับตัวสำหรับการมองเห็นในสถานที่ต่าง ๆ ไม่ดี ความไวในการมองตามภาพลดลง ความสามารถในการเทียบสีลดลง ทำให้แยกสีที่คล้ายกันได้ยากขึ้น การผลิตน้ำตาลลดลง ทำให้ตาแห้งและเกิดการระคายเคืองต่อเยื่อบุตาได้ง่ายการได้ยินลดลง มีอาการหูตึงมากขึ้น ระดับเสียงสูงจะสูญเสียการได้ยินมากกว่าระดับเสียงต่ำ จึงเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุเป็นคนแยกตัว ช่างสงสัยและวาดระแวงในสิ่งต่าง ๆ การรับกลิ่นไม่ดี เพราะมีการเสื่อมของเยื่อบุโพรงจมูกและกระเปาะรับกลิ่นในสมอง ทำให้ผู้สูงอายุไม่สามารถรับกลิ่นที่อาจก่อให้เกิดอันตรายได้ เช่น กลิ่นก๊าซรั่ว กลิ่นไฟไหม้ การรับรสของลิ้นเสียไปเนื่องจากต่อมรับรสรูมีจำนวนลดลง โดยเฉพาะต่อมรับรสหวาน จึงเป็นเหตุให้ผู้สูงอายุรับประทานอาหารรสจัดมากขึ้น หรือรับประทานอาหารไม่อร่อย เกิดภาวะเบื่ออาหาร การรับความรู้สึกสัมผัสต่อสิ่งต่าง ๆ ลดลง การรับความรู้สึกเจ็บปวด ทั้งภายในและภายนอกร่างกายลดลง ทำให้ผู้สูงอายุเกิดอันตรายได้ง่ายโดยไม่มีการเตือน

เมื่อสภาพร่างกายเสื่อมโทรมลง ทำให้ผู้สูงอายุที่แข็งแรงมาตลอดมีโอกาสเป็นโรคต่าง ๆ ได้มากขึ้นกว่าผู้ที่มีอายุน้อย เช่น โรคปอดบวม ปอดอักเสบ ความดันโลหิตสูง เบาหวาน โรคกล้ามเนื้อหัวใจขาดเลือด ความผิดปกติของหลอดเลือดในสมอง โรคกระดูกพรุน เป็นต้น นอกจากนี้ เนื่องจากความเสื่อมของการมองเห็น การได้ยิน และการเคลื่อนไหวที่ไม่สัมพันธ์กัน ทำให้ผู้สูงอายุมีโอกาสเกิดอุบัติเหตุได้ง่าย และอุบัติเหตุเพียงเล็กน้อยก็อาจไปทำให้เกิดอันตรายแก่กระดูก หลอดเลือด หรือเส้นประสาททำให้เกิดความพิการติดตามมาอีกด้วย

ผู้สูงอายุที่เจ็บป่วยมักจะมีหลายโรค (Multiple Pathology and Diseases) และมีการแสดงของโรคที่แตกต่างจากที่พบในผู้ป่วยวัยผู้ใหญ่ทั่วไป เช่น เป็นปอดบวม แต่อาการและอาการแสดงของปอดไม่ชัดเจน กลับมีอาการซึม สับสน (สุทธิชัย จิตะพันธ์กุล, 2535) เมื่อมีหลายโรคมักจะไต่ยาพร้อม ๆ กันหลายชนิด ทำให้ร่างกายได้รับผลจากฤทธิ์ข้างเคียงของยาต่าง ๆ เข้าไปอีกนอกจากนั้นเมื่อผู้สูงอายุเจ็บป่วย หรือกระดูก กล้ามเนื้อได้รับภัยอันตราย ก็จะมีฟันตัวและหายช้าเกิดปัญหาอื่น ๆ ตามมา

2.1.2.2 การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจและอารมณ์ มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกายและสังคม การแสดงพฤติกรรมที่แสดงออกของสภาพอารมณ์และจิตใจของผู้สูงอายุนั้นขึ้นอยู่กับประสบการณ์และลักษณะพัฒนาการด้านต่าง ๆ ที่ผ่านมาในชีวิตและบุคลิกภาพของแต่ละบุคคล โดยทั่วไปแล้วสภาพความเสื่อมทางอารมณ์และจิตใจ มักจะเกิดควบคู่กันกับการเปลี่ยนแปลงหรือความเสื่อมทางด้านร่างกายประกอบกับการต้องสูญเสียบทบาท ตำแหน่งหรือหน้าที่ทางสังคม เช่น การเกษียณอายุหรือการเคยเป็นผู้เป็นที่พึ่งของลูกหลาน กับต้องเปลี่ยนสภาพมาเป็นผู้พึ่งพา ลูกหลานแทน การต้องสูญเสียสิ่งที่รักหรือบุคคลอันเป็นที่รัก รวมถึงการขาดการดูแลเอาใจใส่จากคนในครอบครัว หรือทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง จึงทำให้เกิดปัญหาทางอารมณ์ (เต็มศักดิ์ คทวนิช, 2550) ประกอบกับผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจ ได้แก่

ความจำ เขาวนปัญญา การเรียนรู้ บุคลิกภาพ และความเงิบเหงาเดียวดาย ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ความจำ ความจำเสื่อมถอยลงเป็นปรากฏการณ์เบื้องต้นของการเปลี่ยนแปลงไปสู่วัยสูงอายุ ความจำต่อสิ่งใหม่ ๆ มีน้อย กระบวนการจำมีเพียงระยะสั้น มักลืมเหตุการณ์ปัจจุบันหรือเหตุการณ์ที่เพิ่งเกิดขึ้นได้ง่าย แต่พบว่าจำเหตุการณ์ในอดีตได้ดี การมีชีวิตอยู่กับอดีตและความหลังเป็นสิ่งปกติวิสัยในผู้สูงอายุ

เขาวนปัญญา ความรวดเร็วของการใช้ความคิดลดลงตามอายุที่เพิ่มขึ้น แต่ความแม่นยำยังคงมีเท่า ๆ กับคนหนุ่มสาว ถ้าให้เวลามากขึ้นผู้สูงอายุสามารถที่จะแสดงความคิดเห็นหรือใช้วิจารณ์ญาณได้ดีในสถานการณ์ที่ต้องอาศัยความสุขุม จากประสบการณ์และความรู้อันได้รับการสะสมมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน ส่วนความสามารถในการคำนวณวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ อาจลดลง แต่ความรู้สึกทั่วไปและที่เกี่ยวกับภาษา ยังคงมีอยู่กระทั่งในบั้นปลายของชีวิต

การเรียนรู้ ความสามารถในการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความทรงจำ ซึ่งมักจะลดน้อยลงในวัยชรา การรับรู้และการเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ในบริบทของชีวิตที่มีความซับซ้อนจะเรียนรู้ได้ยาก เช่น เทคโนโลยีใหม่ๆ ทางด้านสารสนเทศ และการขาดแรงจูงใจจะมีผลต่อความสามารถในการเรียนรู้ในระยะนี้

บุคลิกภาพ ลักษณะและรูปแบบที่เป็นมาแต่ดั้งเดิมของคุณลักษณะทางบุคลิกภาพจะยังคงไว้ แต่ลักษณะเด่นเฉพาะและจะแสดงออกมาในวัยสูงอายุตามอิทธิพลหรือข้อจำกัดทางกายและจิตใจ

ภาวะเหงา เป็นภาวะที่แสดงถึงการขาดการสนองตอบโต้ทางอารมณ์ จากการศึกษาพบว่า ในวัยผู้สูงอายุส่วนใหญ่ร้อยละ 42 เป็นหม้าย ฉะนั้นวัยนี้จะต้องพบกับกาสูญเสียที่ยิ่งใหญ่ในช่วงชีวิต คือการสูญเสียคู่สมรส ซึ่งจะสร้างความกระเทือนใจได้สูงมาก การอยู่อย่างโดดเดี่ยวขาดคู่คิด จะทำให้จิตใจหดหู่ รวมทั้งเพื่อนฝูงในวัยเดียวกันก็ได้ล้มหายตายจากไปบ้างแล้ว ที่เหลืออยู่ก็อาจจะขาดการติดต่อเนื่องจากสุขภาพไม่เอื้ออำนวยในการเดินทาง จึงต้องอยู่อย่างเหงาหงอยก่อให้เกิดความรู้สึกท้อแท้ในชีวิต มีอารมณ์ฉุนเฉียว โกรธง่าย สิ้นหวังและอาจเป็นสาเหตุทำให้ระบบต่าง ๆ ของร่างกายยิ่งอ่อนล้าลงได้อีก

ความรู้สึกไม่มั่นใจ ขาดเสถียรภาพทางจิตใจ (Insecure) ภาวะไม่มีเสถียรภาพทางจิตใจ เกิดจากการที่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่นในด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้านเศรษฐกิจ ด้านความคุ้มครองให้ปลอดภัย ทำให้ผู้สูงอายุหงุดหงิดง่าย โมโหง่าย สะเทือนใจง่าย ด้วยเรื่องเล็กน้อยๆ ทำให้กลายเป็นคนหยาบคาย ใจน้อย ฉุนเฉียว โกรธง่าย และวุ่นวายในกิจการของผู้อื่น เป็นสาเหตุนำไปสู่การขัดแย้งกับลูกหลานหรือผู้ดูแลได้

ความรู้สึกกลัวตาย ความกลัวตายทำให้ผู้สูงอายุกังวลกับความเจ็บป่วยเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกิดขึ้น จึงมักจะต้องพบแพทย์บ่อย ๆ เพราะความกลัวตายนี้ทำให้ผู้สูงอายุหาโรคร้ายไข้เจ็บใส่ตนเอง จนบางครั้งลูกหลานอาจชุนเคืองและรำคาญได้

ความรู้สึกหมดหวัง สิ้นหวัง (Helplessness and Hopelessness) เนื่องจากความเสื่อมของสมรรถภาพ ทางด้านร่างกายและจิตใจ ผู้สูงอายุอาจมีความคิดสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์ให้แก่ลูกหลาน ให้แก่สังคม อาจกระทำตนให้เป็นประโยชน์ แต่ถูกจำกัดด้วยความเสื่อมถอยทางร่างกายและจิตใจที่ผู้สูงอายุไม่อาจจะยับยั้งได้ ความรู้สึกหมดหวัง ทำให้เกิด ความรู้สึกโกรธตนเอง อาจกลายเป็นภาวะเศร้าได้ในที่สุดผู้สูงอายุที่ปรับตัวไม่ได้ อาจเกิดปัญหาทางจิตตามมา ซึ่งปัญหาทางจิต

ในผู้สูงอายุที่พบได้บ่อยคือ ซึมเศร้า ซึ่งอาการซึมเศร้านี้อาจจะเกิดเนื่องจากภาวะทางจิตโดยตรง หรืออาจเกิดเนื่องจากการมีพยาธิสภาพที่สมอง หรือเซลล์สมองเสื่อมร่วมด้วยก็ได้ นอกจากภาวะซึมเศร้าแล้ว โรคอารมณ์แปรปรวนชนิดคลั่ง (Mania และ Bipolar Disorder) ก็พบได้ แต่มักจะมีสาเหตุสืบเนื่องมาจากผลข้างเคียงของยาบางชนิด หรือเป็นผู้ที่ปัญหาทางด้านอารมณ์มาก่อน แล้วนอกจากนี้ การที่ประสาทการรับรู้ของผู้สูงอายุเสื่อม ประกอบกับความไม่สมดุลทางอารมณ์ก็ทำให้เกิดโรคจิตหวาดระแวงได้

โดยสรุปแล้วการเปลี่ยนแปลงทางจิตใจของผู้สูงอายุ มีผลเกี่ยวเนื่องจากความเสื่อมทางกาย ความสามารถในการปรับตัวปรับใจต่อการเปลี่ยนแปลงและการสูญเสียหรือเหตุการณ์ร้าย ๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิต ตลอดจนภาวะทางเศรษฐกิจ ครอบครัว และสิ่งแวดล้อม

2.1.2.3 การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม สังคมของมนุษย์มีการอยู่ร่วมกันมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบ มีการเปลี่ยนแปลงความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และมีความรู้สึกว่าตนเป็นสมาชิกของกลุ่ม ซึ่งเหล่านี้เป็นความต้องการทางสังคม ในผู้สูงอายุก็เช่นเดียวกัน ผู้สูงอายุต้องการ การยอมรับจากสมาชิกอื่น ๆ ในกลุ่ม ในครอบครัวและในสังคม แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายเกิดขึ้น ความสามารถในการทำกิจกรรมช้าลง เนื่องจากความเสื่อมของร่างกายจึงทำให้ผู้สูงอายุถูกจำกัดหรือลดความสำคัญทางสังคม โดยสังคมของผู้สูงอายุส่วนใหญ่จะเหลือแค่เพียงครอบครัวและเพื่อนร่วมงานที่มีความสนใจและค่านิยมคล้าย ๆ กัน เท่านั้น พฤติกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ จะเน้นความสัมพันธ์กับคนในครอบครัว ได้แก่ คู่ครอง บุตร-หลาน ดังนั้น ผู้สูงอายุจึงจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนบทบาทในครอบครัวจากเป็นผู้นำ หรือหัวหน้าครอบครัว ก็เปลี่ยนมาเป็นที่ปรึกษาของบุตรหลานแทน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมที่มีผลต่อผู้สูงอายุ ดังนี้

1) การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างและความผูกพันภายในครอบครัว

สังคมไทยในปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไปเป็นสังคมยุคอุตสาหกรรม เกิดการเคลื่อนย้ายของกลุ่มผู้ใช้แรงงานจากชนบทเข้าสู่เมือง ทั้งผู้สูงอายุไว้ที่บ้าน ผู้สูงอายุที่เคยใช้ชีวิตที่อบอุ่นในอดีตกับลูกหลาน ต้องประสบกับปัญหาในการปรับตัว ให้กับสังคมสมัยใหม่ มีการใช้ชีวิตอยู่ตามลำพังมากขึ้น ก่อให้เกิดความวิตกกังวล หดหู่ น้อยใจ ว่าเหวและปัญหาสุขภาพจิตตามมา

2) การสูญเสียบุคคลที่มีความหมายต่อตนเอง

วัยผู้สูงอายุ เป็นวัยที่ได้รับการกระทบกระเทือนใจอยู่เสมอ จากการสูญเสียบุคคลใกล้ชิด เช่น คู่ชีวิต ญาติสนิท เพื่อนสนิท ซึ่งการสูญเสียคู่ชีวิตนับเป็นการสูญเสียที่กระทบต่อความรู้สึกของผู้สูงอายุมากที่สุด (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, 2543)

3) การปลดเกษียณหรือออกจากงาน

การปลดเกษียณหรือออกจากงาน ถือเป็นภาวะวิกฤตของชีวิต โดยเฉพาะในผู้สูงอายุที่เคยรับราชการหรือมีบทบาททางสังคม ทั้งนี้เพราะเกษียณอายุทำให้ผู้สูงอายุถูกแยกออกจากงาน เพื่อนร่วมงาน บทบาทและหน้าที่ในสังคมลดลง ตลอดจนเป็นการลดบทบาทการเป็นผู้นำ ผู้หาเลี้ยงครอบครัว ผู้สูงอายุจึงรู้สึกด้อยค่าในตนเอง มีการเข้าร่วมกิจกรรมในสังคมน้อยลง ขาดการพบปะติดต่อกัน พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับบุคคลอื่น และแยกตัวออกจากสังคม

4) การเปลี่ยนแปลงทางขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ทำให้สภาพชีวิตและความเป็นอยู่ในสังคมไทย เปลี่ยนไปในลักษณะคล้ายกับสังคมตะวันตกมากยิ่งขึ้น เป็นสาเหตุทำให้ผู้สูงอายุต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับบุตรหลาน มีความขัดแย้งกันระหว่างค่านิยมและพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนในวัยหนุ่มสาวในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะผู้สูงอายุมีการยึดมั่นขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิม

จะเห็นได้ว่าเมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ รวมทั้งด้านสังคมด้วย ซึ่งการเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลให้ผู้สูงอายุต้องดูแลและรักษาในสุขภาพกาย สุขภาพจิต

2.1.3 ภาวะสูงอายุ

จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภาวะสูงอายุ พบว่ามีนักวิชาการได้มองภาวะสูงอายุแตกต่างกันโดย ซึ่งในส่วนของเอเบอร์โซล และเฮส (Ebersole and Hess, 1985 : 23-32, อ้างถึงใน ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์, 2553 :9-11) ได้สรุปแนวคิดและทฤษฎีการสูงอายุออกเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ได้แก่

(1) ทฤษฎีทางชีววิทยา (Biological Theory) ทฤษฎีนี้อธิบายว่ามนุษย์ประกอบด้วยองค์ประกอบใหญ่ๆ 3 อย่าง คือ เซลล์ที่สามารถเพิ่มตัวเองตลอดชีวิต เซลล์ที่ไม่สามารถแบ่งตัวเอง และองค์ประกอบอื่นๆที่ไม่ใช่เซลล์ จากทฤษฎีทางชีววิทยาของการสูงอายุจะพบว่าในแต่ละทฤษฎีนั้นก็ได้พยายามที่จะค้นหาความจริงเพื่อนำมาอธิบายว่าการสูงอายุหรือความแก่ เป็นผลจากสิ่งใดในการนำทฤษฎีต่างๆ เหล่านี้ไปใช้ผู้ศึกษาแต่ละคนมีแนวความเชื่อในเรื่องใด ล้วนแต่จะนำแนวคิดของทฤษฎีไปประกอบการศึกษา ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาค้นคว้าทดลองเกี่ยวกับความแก่มากมายแต่ก็ยังไม่มียุทธวิธีที่สามารถนำไปใช้อธิบายทั่วไปได้ ทราบแต่เพียงว่ากระบวนการชราภาพหรือความแก่ของเซลล์ต่างๆ เป็นปฏิกิริยาซับซ้อนเกี่ยวข้องกับพันธุกรรม การเผาผลาญฮอร์โมน ระบบภูมิคุ้มกัน ระบบประสาท ต่อมน้ำนม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบในเซลล์ เนื้อเยื่อ และอวัยวะเหล่านั้น (ยรรยงค์ มณีวงษ์, 2554 : (ออนไลน์))

(2) ทฤษฎีทางจิตวิทยา (Psychological Theory) เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกลไกการเจริญทางด้านจิตวิทยา ได้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการมีอายุในจิตวิทยาในเรื่องเขาวนปัญญา พบว่า ไม่อาจสรุปได้ว่าเขาวนปัญญาจะเสื่อมลงตามวัย ส่วนในเรื่องความจำและการเรียนรู้ได้มีการศึกษาถึงความจำและการเรียนรู้เป็นสิ่งที่ต้องควบคุมกันไป จากการวิจัยพบว่าผู้สูงอายุมีความสามารถในการเรียนรู้ได้ดีเท่ากับคนอ่อนวัยแต่ต้องใช้เวลาช้านานกว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดปัญหาต่อการเรียนรู้คือความเครียด อันเป็นผลมาจากระบบประสาทและสรีรวิทยาของบุคคล การสูญเสียความจำและความสามารถในการเข้าใจและแรงจูงใจ จากการศึกษาพบว่าผู้สูงอายุไม่จำเป็นต้องใช้แรงจูงใจในการทำงานมากกว่าบุคคลวัยอื่นเลย แม้ว่าผู้สูงอายุจะมีเซลล์ประสาทในสมองตายเป็นจำนวนมากแต่ขณะเดียวกันก็สะสมประสบการณ์อันเกิดจากการเรียนรู้ไว้มากเช่นกัน ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า ถ้าผู้สูงอายุมีประสบการณ์ที่ดีในอดีตได้รับการยอมรับดี มีสภาพอารมณ์ที่มั่นคง ก็จะส่งผลต่อวัยที่สูงขึ้น ทำให้มีความรอบคอบสุขุมตามขั้นด้วย แนวคิดทางจิตวิทยา ได้เชื่อมโยงเอาทฤษฎีทาง

ชีววิทยา และสังคมวิทยาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยโดยเสนอว่าการเปลี่ยนแปลงบุคลิกภาพและพฤติกรรมของผู้สูงอายุ นั้น เป็นการพัฒนาและปรับตัวของความนึกคิด ความรู้ ความเข้าใจ แรงจูงใจ การเปลี่ยนแปลงไปของอวัยวะรับสัมผัสทั้งปวงตลอดจนสังคมที่คนชราผู้นั้นอาศัยอยู่

(3) ทฤษฎีทางสังคมวิทยา (Sociological Theory) เป็นทฤษฎีที่กล่าวถึงแนวโน้มบทบาทของบุคคล สัมพันธภาพ และการปรับตัวทางสังคมในช่วงท้ายของชีวิต หรือเป็นทฤษฎีที่พยายามวิเคราะห์สาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุต้องมีสถานะทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทั้งพยายามที่จะช่วยให้มีการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข ทฤษฎีนี้เชื่อว่าถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วก็จะทำให้สถานภาพของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วตามไปด้วย และสถานะของผู้สูงอายุในสังคมใดจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับจำนวนของผู้สูงอายุในสังคมนั้น ล้วนแต่มองความสูงอายุจากสถานภาพทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางลดลง แต่ผู้สูงอายุยังคงต้องการบทบาทเดิมจึงเกิดความเครียดส่งผลให้เกิดการถอนตัวออกจากสังคม แต่การจะใช้ชีวิตในช่วงสูงอายุให้มีความสุขนั้นต้องคงบทบาทและสถานภาพทางสังคมไว้แต่ควรอยู่ในระดับที่เหมาะสม แนวคิดทางสังคมวิทยาที่สำคัญได้แก่ ทฤษฎีกิจกรรม ทฤษฎีแยกตนเอง ทฤษฎีความต่อเนื่อง ทฤษฎีบทบาท โดยมีรายละเอียดดังนี้

ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) (เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ธนิกันต์ ศักดาพร, 2554 : 5-6) เป็นทฤษฎีในกลุ่มสังคมวิทยา โดย Kossuth, P. M. and Bengtson, V. (1988) ได้พัฒนาขึ้นมาวิเคราะห์ถึงการทำกิจกรรมต่างของบุคคล สิ่งที่จะช่วยให้บุคคลมีความพึงพอใจในตนเอง และมีแรงจูงใจที่จะสร้างสัมพันธภาพกับบุคคลอื่น เป็นการสร้างการเรียนรู้ให้กับบุคคล โดยมีกิจกรรมเป็นเครื่องมือ และเป็นการพัฒนาบุคคลโดยอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ในการศึกษาครั้งนี้ใช้ทฤษฎีกิจกรรมอธิบายบทบาทของผู้สูงอายุ ที่เกี่ยวข้องกับการทำกิจกรรมทางสังคมของผู้สูงอายุ เป็นการทำกิจกรรมที่ส่งผลให้มีความสุขและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ทฤษฎีกิจกรรมแสดงให้เห็นว่า ผู้สูงอายุที่มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ ทำให้มีความพึงพอใจในชีวิต และปรับตัวได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีบทบาทหน้าที่หรือการทำกิจกรรมใดๆ ทฤษฎีกิจกรรมยังเชื่ออีกว่า กิจกรรมจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข มีความเพลิดเพลิน กระฉับกระเฉง สามารถตัดสินใจได้เกิดภาพพจน์ที่ดีเกี่ยวกับตนเอง โดยแนวคิดทฤษฎีนี้อยู่บนพื้นฐาน 3 ประการ (son.uth.tmc.edu/coa/FDGN_1/RESOURCES/Age_ Theories.ppt) ได้แก่

1) การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุ มีความสัมพันธ์กับสถานภาพทางสังคมก่อนการเกษียณ กล่าวคือ ผู้สูงอายุที่เคยมีบทบาทที่แสดงความสามารถในสังคมมาก่อนเกษียณอายุจะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อทดแทนบทบาทที่สูญเสียไป ผู้สูงอายุประเภทนี้จะมีความพร้อมทางด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต มีความพร้อมทางด้านรายได้และเศรษฐกิจในครอบครัว และมีความสุขมีความพึงพอใจที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม

2) การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุขึ้นอยู่กับพื้นฐานความคิดอารมณ์ จิตใจ และสังคมของผู้สูงอายุ กล่าวคือ เมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ หรือหลังเกษียณ บุคคลจะมีการเปลี่ยนแปลงในชีวิตเกิดขึ้น เช่น การสูญเสียคู่สมรส การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมในการทำงาน การทำกิจกรรมจะช่วยให้มีความมั่นคงทางด้านอารมณ์ มีความมั่นใจในการดำรงชีวิตและเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และต้องการมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น

3) ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมจะมีความคาดหวัง ว่ากิจกรรมที่ทําจะทดแทนความสูญเสีย การทํางานประจำ การมีชีวิตคู่ และการเป็นพ่อแม่ และสถานะในครอบครัวและในสังคมได้ดั่งนั้น กิจกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้สูงอายุ ซึ่งอาจกลายเป็นบทบาทหน้าที่ของผู้สูงอายุ ที่ควรมี ต่อสังคม ครอบครัว และชุมชน เพื่อการมีคุณค่าในชีวิตและเพิ่มความพึงพอใจตนเองของผู้สูงอายุ รูปแบบของกิจกรรมแบ่งได้ 3 ประเภท (The Encyclopedia of Ageing: p.11) คือ 1. กิจกรรมที่ไม่มีรูปแบบ (Informal activity) เป็นกิจกรรมทั่วไปแบบไม่เป็นทางการ เช่น การช่วยเหลืองานทั่วไปภายในครอบครัว การพบปะพูดคุย หรือการสังสรรค์กับเพื่อนๆ หรือญาติ เป็นต้น 2. กิจกรรมที่มีรูปแบบ (Formal activity) เป็นกิจกรรมที่มีลักษณะเป็นทางการ เช่น การเป็นจิตอาสา หรืออาสาสมัครทํากิจกรรมเพื่อสังคม การเข้าร่วมในกลุ่มในสมาคม หรือชมรมต่างๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอกครอบครัว เป็นต้น 3. กิจกรรมที่ทําคนเดียว (Solitary activity) เป็นการทํากิจกรรมที่มีความเป็นส่วนตัวเป็นกิจกรรมที่ทําภายในบ้าน เช่น การทํากิจกรรมในยามว่าง กิจกรรมเพื่อการพักผ่อนหรือคลายเครียด เป็นต้น

ทฤษฎีแยกตนเองหรือทฤษฎีการถอยห่าง (Disengagement Theory) เป็นทฤษฎีที่เกิดขึ้นครั้งแรกราวปี 1950 (ยรรยงค์ มณีวงษ์, 2554 : (ออนไลน์)) กล่าวถึงผู้สูงอายุเกี่ยวกับการถอยห่างออกจากสังคม ของ Elaine Cummings and Willam Henry ที่พิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกในหนังสือ Growing old: The Process of Disengagement เมื่อปี 1961 มีใจความว่าผู้สูงอายุและสังคมจะลดบทบาทซึ่งกันและกัน อย่างค่อยเป็นค่อยไปตามความต้องการของร่างกายและไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากยอมรับว่าตนเองมีความสามารถลดลง สุขภาพเสื่อมลงจึงถอยหนีจากสังคมเพื่อลดความเครียดและรักษาพลังงาน พอใจกับการไม่เกี่ยวข้องกับสังคมต่อไป เพื่อถอนสภาพและบทบาทของตนให้แก่ชนรุ่นหลัง ซึ่งระยะแรกอาจมีความวิตกกังวลอยู่บ้างในบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไปและค่อยๆ ยอมรับการไม่เกี่ยวข้องกับสังคมต่อไปได้ในที่สุด อย่างไรก็ตามทฤษฎีนี้อธิบายโดยกล่าวด้วยว่าโดยปกติแล้วบุคคลจะพยายามผจญอยู่กับสังคมให้นานเท่าที่จะทำได้ เพื่อเป็นการรักษาสมดุลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ ก่อนที่บทบาทของตนเองจะแคลงเมื่อมีอายุเพิ่มมากขึ้น โดยสรุปกระบวนการถอยห่างเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะดังนี้ เป็นกระบวนการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป เป็นสิ่งที่มีอาจหลีกเลี่ยงได้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่ผู้สูงอายุถึงพอใจเป็นสากลของทุกสังคม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพื่อรักษาสมดุลของมนุษย์ ปัจจัยที่มีผลต่อการถอยห่างของผู้สูงอายุ ได้แก่ กระบวนการชราที่มีความแตกต่างกันของแต่ละบุคคล, สภาพสังคมและความเชื่อมโยงของอายุที่เพิ่มขึ้น จะเห็นได้ว่าทฤษฎีการถอยห่าง และทฤษฎีกิจกรรมจะมีความขัดแย้งกัน ซึ่ง Bernice Neugarten และคณะได้ศึกษาเพื่อหาข้อขัดแย้งทั้งสองทฤษฎีแล้วพบว่า การดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จ มีความสุข และมีกิจกรรม ร่วมกันนั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและแบบแผนชีวิตของแต่ละบุคคลที่ผ่านมา ผู้ที่มีบทบาทในสังคมชอบเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม ก็ต้องการที่จะร่วมกิจกรรมต่อไป ส่วนผู้ที่ชอบสันโดษไม่เคยมีบทบาทใด ๆ ในสังคมมาก่อน ก็ย่อมที่จะแยกตัวเองออกจากสังคมเมื่ออายุมากขึ้น และได้เสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory)

ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) (เล็ก สมบัติ, ศศิพัฒน์ ยอดเพชร, ธนิกันต์ ศักดาพร, 2554 : 5-6) เป็นทฤษฎีที่อธิบายในเรื่องของการปรับตัวทางสังคมของผู้สูงอายุ คือ การที่

ผู้สูงอายุจะมีความสุขในบั้นปลายชีวิตได้นั้น มีผลมาจากบุคลิกภาพและรูปแบบของการดำเนินชีวิตของแต่ละบุคคลที่มีมาเดิม ซึ่งเชื่อว่า ผู้สูงอายุจะแสวงหาบทบาททางสังคมใหม่มาทดแทนบทบาททางสังคมเก่าที่ตนสูญเสียไป และยังคงสภาพที่จะพยายามปรับตนเองให้กับสภาพแวดล้อมใหม่อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าทฤษฎีความต่อเนื่องเป็นการกล่าวถึงการปรับตัวของผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุจะปรับตัวได้ดี และมีความสุขในบั้นปลายชีวิตได้นั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและการมีพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตที่ผ่านมาในอดีตกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนบทบาททางสังคมของผู้สูงอายุ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมกิจกรรมทางสังคมในวัยสูงอายุ ซึ่งถือเป็นบทบาทใหม่ที่เข้ามาทดแทนบทบาททางสังคมเดิมที่ต้องสูญเสียไปในกิจกรรมประเภทต่างๆ ที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพดี ทั้งด้านร่างกายและจิตใจซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของผู้สูงอายุนั้น จะเป็นการได้แสดงศักยภาพความสามารถของตนเอง เพื่อประโยชน์ต่อตนเองและสังคมได้ เพื่อผู้สูงอายุมีความพึงพอใจในชีวิต และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) (ยรรยงค์ มณีวงษ์, 2554 : (ออนไลน์)) กล่าวว่า เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยสูงอายุจะปรับบทบาทและสภาพต่าง ๆ หลายอย่างที่ไม่ใช่บทบาทเดิมของตนมาก่อน เช่น การละทิ้งบทบาททางสังคมและความสัมพันธ์ซึ่งกันไปแบบวัยผู้ใหญ่ยอมรับบทบาทของสังคมและความสัมพันธ์ในแบบผู้สูงอายุ และเว้นจากความผูกพันกับคู่สมรส เนื่องจากการตายไปของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

สรุปว่า แต่ละทฤษฎีจะกล่าวถึงความสูงอายุแตกต่างกันไปทฤษฎีทางชีววิทยาจะอธิบายความชราโดยพิจารณาจากประสิทธิภาพการทำงานของร่างกายที่ลดลง ทฤษฎีทางจิตวิทยาจะมองความสูงอายุโดยพิจารณาจากความจำการเรียนรู้ สติปัญญา อารมณ์ส่วนทฤษฎีทางสังคมวิทยาพิจารณาคือเป็นผู้สูงอายุจากความสามารถในการคงบทบาท และสถานภาพทางสังคมไว้ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ไม่มีทฤษฎีใดเพียงทฤษฎีเดียวที่จะอธิบายความเสื่อมถอยของสังขาร การเปลี่ยนแปลงทางด้านอารมณ์ จิตใจ และสภาพทางสังคมของผู้สูงวัยได้ทั้งหมด

2.1.4 นโยบายรัฐบาลด้านผู้สูงอายุ

นโยบายการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาลด้านผู้สูงอายุในปี พ.ศ. 2554 โดยมีนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร เป็นนายกรัฐมนตรี มีดังต่อไปนี้ (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ ,2554)

นโยบายเร่งด่วนที่จะเริ่มดำเนินการในปีแรก

ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยเพิ่มกำลังซื้อภายในประเทศ สร้างสมดุลและความเข้มแข็งอย่างมีคุณภาพให้แก่ระบบเศรษฐกิจมหภาคจัดให้มีเบี้ยยังชีพรายเดือนแบบขั้นบันไดสำหรับผู้สูงอายุ โดยผู้ที่มีอายุ 60-69 ปี จะได้รับ 600 บาท อายุ 70-79 ปี จะได้รับ 700 บาท อายุ 80-89 ปี จะได้รับ 800 บาท และอายุ 90 ปีขึ้นไป จะได้รับ 1,000 บาท

หมายเหตุ สอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในหมวด 5 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 80 (1)

นโยบายหลักในการบริหารประเทศภายในช่วงระยะเวลา 4 ปี

นโยบายสังคมและคุณภาพชีวิต

นโยบายการพัฒนาสุขภาพของประชาชน

พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนตั้งแต่ในช่วงตั้งครรภ์ วัยเด็ก วัยเจริญพันธุ์ วัยบรรลุนิติภาวะ วัยชรา และผู้พิการ สนับสนุนโครงการส่งเสริมเยาว์ปัญญาของเด็ก และให้ความช่วยเหลือแนะนำ ผูกอบรวม ผู้ปฏิบัติงานศูนย์พัฒนาเด็กก่อนวัยเรียน สนับสนุนโครงการพัฒนาศูนย์ส่งเสริมสุขภาพสตรีเพื่อดูแลสุขภาพของสตรีและเด็กอย่างบูรณาการทั่วประเทศ รวมทั้งเผยแพร่ให้ความรู้และดูแลป้องกันการตั้งครรภ์ในวัยรุ่นและการตั้งครรภ์ที่ไม่พึงประสงค์ และลดความรุนแรงต่อเด็กและสตรี สนับสนุนโครงการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุและผู้พิการเพื่อดูแลผู้สูงอายุและผู้พิการให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยให้ได้เข้าถึงการบริการอย่างมีศักดิ์ศรี มีคุณภาพ และเป็นธรรม รวมทั้งให้มีระบบการฟื้นฟูสุขภาพในชุมชน จัดการประชาสัมพันธ์เชิงรุกเพื่อเผยแพร่ความรู้ด้านสุขภาพผ่านสื่อแขนงต่างๆ อย่างเป็นระบบ

นโยบายความมั่นคงของชีวิตและสังคม

เสริมสร้างให้ผู้สูงอายุ คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยการจัดตั้งอำนวยความสะดวกสาธารณะต่าง ๆ สำหรับรองรับผู้สูงอายุและคนพิการ สร้างความพร้อมในการเป็นสังคมผู้สูงอายุ พัฒนาบริการสุขภาพอนามัย ให้การสงเคราะห์ จัดการศึกษา จัดสวัสดิการ รวมถึงหาอาชีพให้แก่ผู้ด้อยโอกาส ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุร่วมเป็นพลังขับเคลื่อนสังคม ภายใต้หลักคิดที่ว่า ผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีประสบการณ์สูง สมควรให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาบ้านเมือง

หมายเหตุ สอดคล้องกับแนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐในหมวด 5 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย มาตรา 80

แผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2564) ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2552 (สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ ,2554)

แผนผู้สูงอายุฯ ฉบับปรับปรุงนี้แบ่งยุทธศาสตร์ออกเป็น 5 ยุทธศาสตร์ ดังนี้

- 1.ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ
 - 2.ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ
 - 3.ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ
 - 4.ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติและการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ
 - 5.ยุทธศาสตร์ด้านการประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุและการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ โจนรายละเอียดมีดังนี้
- ยุทธศาสตร์ที่ 1 ยุทธศาสตร์ด้านการเตรียมความพร้อมของประชากรเพื่อวัยสูงอายุที่มีคุณภาพ

- 1) มาตรการ หลักประกันด้านรายได้เพื่อวัยสูงอายุ
 - 1.1 ขยายหลักประกันชราภาพให้ครอบคลุมถ้วนหน้า
 - 1.2ส่งเสริมและสร้างวินัยการออมทุกช่วงวัย
- 2) มาตรการ การให้การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1 ส่งเสริมการเข้าถึง และพัฒนาการจัดบริการการศึกษา และการเรียนรู้ต่อเนื่อง ตลอดชีวิตทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อความเข้าใจชีวิต และ พัฒนาการในแต่ละวัย และเพื่อเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุที่เหมาะสม

2.2 รมรงค์ให้สังคมตระหนักถึงความจำเป็นของการเตรียมการเข้าสู่การเป็นผู้สูงอายุ

3) มาตรการ การปลูกจิตสำนึกให้คนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

3.1 ส่งเสริมให้ประชาชนทุกวัยเรียนรู้และมีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบผู้สูงอายุ ในครอบครัวและชุมชน

3.2 ส่งเสริมให้มีกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างผู้สูงอายุกับคนทุกวัย โดยเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม และการกีฬา

3.3 รมรงค์ให้สังคมมีจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าและศักดิ์ศรีของผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 ยุทธศาสตร์ด้านการส่งเสริมและพัฒนาผู้สูงอายุ

1) มาตรการ ส่งเสริมสุขภาพ ป้องกันการเจ็บป่วย และดูแลตนเองเบื้องต้น

1.1 จัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพในรูปแบบที่หลากหลายและเหมาะสมแก่ผู้สูงอายุ และครอบครัว

2) มาตรการ ส่งเสริมการรวมกลุ่มและสร้างความเข้มแข็งขององค์กรผู้สูงอายุ

2.1 ส่งเสริมการจัดตั้งและดำเนินงานชมรมผู้สูงอายุและเครือข่าย

2.2 สนับสนุนกิจกรรมขององค์กรเครือข่ายผู้สูงอายุ

3) มาตรการ ส่งเสริมด้านการทำงานและการหารายได้ของผู้สูงอายุ

3.1 ส่งเสริมการทำงานทั้งเต็มเวลาและไม่เต็มเวลา ทั้งในระบบและนอกระบบ

3.2 ส่งเสริมการฝึกอาชีพและจัดหางานให้เหมาะสมกับวัย และความสามารถ

3.3 ส่งเสริมการรวมกลุ่มในชุมชนเพื่อจัดทำกิจกรรมเสริมรายได้โดยให้ผู้สูงอายุ

สามารถมีส่วนร่วม

4) มาตรการ สนับสนุนผู้สูงอายุที่มีศักยภาพ

4.1 ประกาศเกียรติคุณผู้สูงอายุที่เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม

4.2 ส่งเสริมให้เกิดคลังปัญญากลางของผู้สูงอายุเพื่อรวบรวมภูมิปัญญาในสังคม

4.3 ส่งเสริมและเปิดโอกาสให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุและให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านต่างๆ ในสังคม

5) มาตรการ ส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเพื่อผู้สูงอายุและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุได้รับความรู้และสามารถเข้าถึงข่าวสารและสื่อ

5.1 ส่งเสริมสนับสนุนสื่อทุกประเภทให้มีรายการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

5.2 ส่งเสริมการผลิต การเข้าถึงสื่อ และการเผยแพร่ข่าวสารสำหรับผู้สูงอายุ

5.3 ดำเนินการให้ผู้สูงอายุสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากสิ่งต่างๆ ได้อย่าง

ต่อเนื่อง

6) มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม

6.1 สนับสนุนส่งเสริมให้ความรู้แก่ครอบครัวและผู้สูงอายุในการปรับปรุงที่อยู่อาศัย เพื่อรองรับความต้องการในวัยสูงอายุ

6.2 กำหนดมาตรการแหล่งเงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อสร้าง/ปรับปรุงที่อยู่อาศัย และระบบสาธารณสุขป้อนสำหรับผู้สูงอายุ

6.3 มีการออกกฎหมายให้สิทธิพิเศษแก่ภาคเอกชนที่จัดบริการด้านที่พักอาศัยที่ได้มาตรฐานสำหรับผู้สูงอายุ

ยุทธศาสตร์ที่ 3 ยุทธศาสตร์ด้านระบบคุ้มครองทางสังคมสำหรับผู้สูงอายุ

1) มาตรการ คุ้มครองด้านรายได้

1.1 ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุทุกคนได้รับสวัสดิการด้านรายได้พื้นฐานที่รัฐจัดให้

1.2 ส่งเสริมการจัดตั้งกองทุนในชุมชนสำหรับผู้สูงอายุ

2) มาตรการ หลักประกันด้านสุขภาพ

2.1 พัฒนาและส่งเสริมระบบประกันสุขภาพที่มีคุณภาพสำหรับผู้สูงอายุทุกคน

2.2 ส่งเสริมการเข้าถึงบริการทางสุขภาพ และการตรวจสุขภาพประจำปีอย่างทั่วถึง

2.3 ให้ความคุ้มครองที่จำเป็นตามมาตรฐาน การป้องกันและส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุ

2.4 รัฐต้องให้อุปกรณ์ช่วยในการดำรงชีวิตประจำวันตามที่จำเป็น เช่น แวนตา

ไม้เท้า รถเข็น ฟันเทียมแก่ผู้สูงอายุ

3) มาตรการ ด้านครอบครัว ผู้ดูแลและการคุ้มครอง

3.1 ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้อยู่กับครอบครัวให้นานที่สุด โดยการส่งเสริมค่านิยมในการอยู่ร่วมกับผู้สูงอายุ

3.2 ส่งเสริมสมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลให้มีศักยภาพในการดูแลผู้สูงอายุ โดยการให้ความรู้และข้อมูลแก่สมาชิกในครอบครัวและผู้ดูแลเกี่ยวกับการบริการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์

4) มาตรการ ระบบบริการและเครือข่ายการเกื้อหนุน

4.1 ปรับปรุงบริการสาธารณะทุกระบบให้สามารถอำนวยความสะดวกแก่ผู้สูงอายุ ในการดำรงชีวิตและติดต่อสัมพันธ์กับสังคม กลุ่ม และบุคคล

4.1.1 ดำเนินการประชาสัมพันธ์ให้ผู้สูงอายุทราบถึงอัตราค่าโดยสารของระบบขนส่งสาธารณะ และระบบขนส่งมวลชนต่างๆ ที่ลดหย่อนให้แก่ผู้สูงอายุ

4.1.2 ส่งเสริมให้มีการปรับปรุงบริการระบบขนส่งสาธารณะทุกประเภทให้ผู้สูงอายุ เข้าถึง และใช้ได้ใช้อย่างสะดวกเหมาะสมกับผู้สูงอายุตลอดระยะเวลาให้บริการ โดย มีการประกาศเกียรติคุณแก่หน่วยบริการที่มีผลงานดีเด่น

4.1.3 ส่งเสริมให้ภาครัฐและเอกชนที่รับผิดชอบสถานที่สาธารณะ ปฏิบัติตามมาตรฐานสถานที่สาธารณะสำหรับผู้สูงอายุ

4.1.4 จัดสิ่งอำนวยความสะดวกที่ใช้ได้จริงในสถานที่สาธารณะแก่ผู้สูงอายุ เช่น ถนน ทางเดินสาธารณะในเขตชุมชน สะดวก เหมาะสมแก่ผู้สูงอายุ และผู้พิการ

- 4.1.5 จัดให้มีสวนสาธารณะและพื้นที่ออกกำลังกายที่เพียงพอและเหมาะสมปลอดภัยสำหรับผู้สูงอายุ
- 4.2 จัดตั้งและพัฒนาบริการทางสุขภาพและทางสังคม รวมทั้งระบบการดูแลผู้สูงอายุในระยะยาวในชุมชนที่สามารถเข้าถึงผู้สูงอายุมากที่สุด โดยเน้นบริการถึงบ้านและมีการสอดประสานกันระหว่างบริการทางสุขภาพและทางสังคม โดยควรครอบคลุมบริการดังต่อไปนี้
- 4.2.1 สนับสนุนการดูแลระยะยาว
- 4.2.2 ระบบประกันสังคม
- 4.2.3 ดูแลโรคเรื้อรังที่สำคัญ ได้แก่ ความดันโลหิตสูงเบาหวานและโรคหลอดเลือดในสมอง
- 4.2.4 อาสาสมัครในชุมชน
- 4.2.5 สนับสนุนให้ผู้ดูแลมีความรู้ความสามารถในการดูแลผู้สูงอายุ
- 4.3 ส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรทางศาสนา องค์กรเอกชน และองค์กรสาธารณประโยชน์มีส่วนร่วมในการดูแลจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ โดยกระบวนการประชาคม
- 4.4 เกื้อหนุนให้เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดบริการด้านสุขภาพและสังคมให้แก่ผู้สูงอายุที่สามารถซื้อบริการได้ โดยมีการดูแลและกำกับมาตรฐานและค่าบริการที่เป็นธรรมร่วมด้วย
- 4.5 รัฐมีระบบและแผนเพื่อการให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุเมื่อเกิดภัยพิบัติ
- 4.6 ส่งเสริมให้โรงพยาบาลของรัฐ และเอกชนมีบริการแพทย์ทางเลือก
- 4.7 จัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุในโรงพยาบาลของรัฐที่มีจำนวนเตียงตั้งแต่ 120 เตียงขึ้นไป

ยุทธศาสตร์ที่ 4 ยุทธศาสตร์ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ และการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ

- 1) มาตรการ บริหารจัดการเพื่อการพัฒนาทางด้านผู้สูงอายุอย่างบูรณาการระดับชาติ
- 1.1 เสริมสร้างความเข้มแข็งคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติให้สามารถผลักดันนโยบายและภารกิจที่สำคัญด้านผู้สูงอายุสู่การปฏิบัติ
- 1.2 ให้คณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมด้านผู้สูงอายุจังหวัด ในคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมจังหวัด เป็นเครือข่ายการบริหารและพัฒนาผู้สูงอายุในระดับจังหวัดท้องถิ่น
- 1.3 การพัฒนาศักยภาพของเครือข่ายในระดับจังหวัดและท้องถิ่น
- 1.4 คณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติวางแผนและดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ปรับแผน และแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติที่ทันกำหนดเวลา
- 2) มาตรการ ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรด้านผู้สูงอายุ
- 2.1 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตหรือฝึกอบรมบุคลากรด้านผู้สูงอายุ ในระดับวิชาชีพอย่างเพียงพอและมีมาตรฐาน

2.2 ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการผลิตหรือฝึกอบรมผู้ดูแลผู้สูงอายุอย่างเพียงพอ และมีมาตรฐาน

2.3 กำหนดแผนการผลิตบุคลากรด้านผู้สูงอายุให้เหมาะสมและเพียงพอต่อความต้องการของประเทศและดำเนินการติดตามอย่างต่อเนื่อง

ยุทธศาสตร์ที่ 5 ยุทธศาสตร์ด้านการประมวล พัฒนา และเผยแพร่องค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุ และการติดตามประเมินผลการดำเนินการตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ

- 1) มาตรการสนับสนุนและส่งเสริมการวิจัย และพัฒนาองค์ความรู้ด้านผู้สูงอายุสำหรับการ กำหนด นโยบาย และการพัฒนาการบริการหรือการดำเนินการที่เป็นประโยชน์แก่ ผู้สูงอายุ
- 2) มาตรการ ดำเนินการให้มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานตามแผนผู้สูงอายุ แห่งชาติที่มีมาตรฐานอย่างต่อเนื่อง
- 3) มาตรการพัฒนาระบบข้อมูลทางด้านผู้สูงอายุให้ถูกต้องและทันสมัย โดยมีระบบ ฐานข้อมูลที่สำคัญด้านผู้สูงอายุที่ง่ายต่อการเข้าถึงและสืบค้น

2.1.5 สถานการณ์ผู้สูงอายุของประเทศไทย

จากสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2553 (สถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2553, 2555) มีการสำรวจโครงสร้างประชากร ที่มีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นตัวสะท้อนให้เห็นความสำคัญ และจำเป็นต้องการพัฒนาการจัดบริการในด้านต่างๆที่เอื้อให้ผู้สูงอายุมีศักยภาพสามารถดูแลตนเองให้ มีคุณภาพชีวิตที่ดีได้ยืนยาว และเมื่อผู้สูงอายุช่วยเหลือตนเองได้ลำบากขึ้นหรือช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ย่อมต้องมีบริการดูแลทางด้านสุขภาพและด้านสังคมรองรับโดยควรมีการจัดสวัสดิการดังนี้

1. การจัดบริการทางสุขภาพที่ครอบคลุมการดูแลผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตนเองไม่ได้ ทั้ง กลุ่มผู้ป่วยด้วยโรค และกลุ่มชราภาพ หรือมีความเสื่อมสภาพด้านร่างกาย ตลอดจนผู้สูงอายุที่มีความ เปราะบางทั้ง ด้านร่างกาย และด้านจิตใจ จึงจำเป็นต้องมีการดำเนินการในระดับนโยบายใน 3 ประเด็นเพื่อปรับปรุงระบบบริการสุขภาพให้มีลักษณะเชิงรุกและเชื่อมโยงโดยมีประชาชนเป็น ศูนย์กลางรวมทั้ง สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพให้อยู่ในระดับที่เหมาะสมดังนี้

1.1 เร่งรัดและให้ความสำคัญกับแนวทางการเน้นระบบบริการปฐมภูมิโดยการค้นหาปัจจัย เสี่ยงและโรคเรื้อรัง โดยเพิ่มระบบบริการปฐมภูมিরวมทั้ง ระบบส่งต่อที่ครอบคลุมและมีประสิทธิภาพ เพิ่มมากขึ้น เพื่อให้ผู้สูงอายุมุ่งเน้นการขยายการคัดกรองความเสี่ยงและมุ่งดูแลประชาชนตั้งแต่ยังไม่มี อาการแสดงของโรค โดยเสนอให้มีวิธีการจำแนกกลุ่มเป้าหมายให้เฉพาะ(เช่น แบบคัดกรองผู้มีภาวะ ฟังฟัง/พิการ)และครอบคลุมกลุ่มที่มีความเสี่ยงภายใต้โครงสร้างระบบบริการที่มีอยู่และจัดลำดับกลุ่ม เป้าหมายตามปัญหาสุขภาพ เพื่อลดภาวะเจ็บป่วยและนำไปสู่ค่าใช้จ่ายด้านรักษาพยาบาลที่สูงของผู้ ที่มีความต้องการลำดับต้นรวมทั้งการมีแผนการดูแลเฉพาะตัวโดยมีบุคลากรสาธารณสุขที่ดูแล ผู้สูงอายุอย่างต่อเนื่องหากมีข้อขัดข้องด้านข้อมูล/ระเบียบปฏิบัติในการดำเนินการให้หา ทางแก้ไขกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง จัดหากำลังคนและทรัพยากรด้านสาธารณสุขอื่นให้เหมาะสม เพียงพอ ซึ่งจำเป็นต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาสาธารณสุขในแต่ละพื้นที่รวมทั้ง หา

กลวิธีที่เหมาะสมในการเข้าถึงบริการของผู้สูงอายุที่มีอายุมากกว่า 70 ปีซึ่งมักจะมีภาวะพึ่งพิง ไม่สะดวกในการเดินทางเข้าถึงบริการได้มากขึ้นตลอดจนการมีแผนการดูแลเฉพาะตัวหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจำเป็นต้องมีมาตรการในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่สร้างความเสี่ยงแก่ประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะวัยทำงานอายุ 45-59 ปี เช่นการตรวจสุขภาพทุกปีส่งเสริมป้องกันอื่นๆ การรักษาพยาบาล และการฟื้นฟูสภาพซึ่งต้องมีการกำกับติดตามว่าการเข้าถึงบริการประสิทธิภาพ ประสิทธิผลความเท่าเทียมในกลุ่มประชากรและแต่ละพื้นที่ และการคลังของการจัดบริการ

1.2 เร่งรัดการจัดระบบบริการฟื้นฟูสภาพที่เป็นระบบต่อเนื่องตั้งแต่ภายหลังการรักษาการป่วยเฉียบพลันในสถานพยาบาลแบบผู้ป่วยในผู้ป่วยนอก การดูแลที่บ้านจนถึงการดูแลในชุมชนซึ่งจะมีผลไม่เพียงแต่ผู้ป่วยจะได้รับการฟื้นฟูสภาพ แต่ยังมีผลในการลดวันนอนในโรงพยาบาลและลดค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพ

1.3 เร่งหาข้อสรุปแนวทางการจัดระบบการดูแลระยะหลังการเจ็บป่วยเฉียบพลันต่อเนื่องถึงระยะยาวเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยที่ไม่สามารถฟื้นฟูสภาพจนกลับสู่ภาวะปกติจำเป็นต้องมีผู้ช่วยเหลือในกิจกรรมประจำวัน ซึ่งปัจจุบันผู้ป่วยเหล่านี้ถูกฝากไว้ในโรงพยาบาล

2.การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุไทย ด้วยการส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.1 การบริการที่เข้าถึงในเชิงรุกระดับชุมชนและการให้ความรู้ในการดูแลต่อเนื่องที่บ้านแบบบูรณาการในการดูแลสุขภาพอนามัย ควรเพิ่มหน่วยแพทย์พยาบาลเยี่ยมเยียนให้ความรู้ในเขตพื้นที่ต่างๆ รวมทั้ง สนับสนุนบริการสาธารณสุขขั้นพื้นฐาน การส่งเสริมเพิ่มความรู้และทักษะการดำเนินงานของอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน และการบริการข้อมูลข่าวสารและการส่งต่อเพื่อให้ผู้สูงอายุติดต่อกับบริการที่ตนต้องการได้อย่างเหมาะสม

2.2 การเพิ่มศักยภาพขององค์กรธุรกิจเพื่อสามารถรับผิดชอบต่อสังคมในการดำเนินกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ เพื่อเป็นการบริการทางสังคมและแสดงให้เห็นถึงการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม(Corporate Social Responsibility: CSR) โดยแสดงความรับผิดชอบต่อกลุ่มเป้าหมายผู้สูงอายุและผสมผสานความร่วมมือกับภาคีเครือข่ายต่างเป็นเจ้าภาพจัดกิจกรรมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุในระดับชุมชนตลอดจนสนับสนุนการทำงานบนพื้นฐานของชุมชนผ่านชมรมผู้สูงอายุที่มีอยู่ในแต่ละพื้นที่

2.3 การพัฒนาหลักสูตรด้านครอบครัวศึกษาในลักษณะพหุวัย เน้นกิจกรรมการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่ เด็ก วัยรุ่นโดยจัดร่วมกันในลักษณะพหุวัยเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน ควรส่งเสริมชมรมผู้สูงอายุทุกแห่งให้สามารถจัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้สูงอายุโดยเน้นความสำคัญด้านครอบครัวศึกษาตลอดจนการส่งเสริมสนับสนุนนักศึกษาออกไปปฏิบัติงานภาคสนามเพื่อการเรียนรู้สังคม เพื่อให้มีจิตอาสาและเตรียมรับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงชีวิตได้อย่างเหมาะสม

2.4 การส่งเสริมหลักสูตรเพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องผู้สูงอายุ ให้เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถครอบคลุมความรู้เฉพาะทางเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ได้แก่ พหุสาขาวิชาและเวชศาสตร์ผู้สูงอายุสูงอายุวิทยา ด้านการศึกษา การจัดการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุเพื่อสร้างผู้เชี่ยวชาญเรื่องผู้สูงอายุที่มีคุณสมบัติเป็นผู้อำนวยความสะดวกผู้นำการเปลี่ยนแปลงและมีจิตอาสา

2.5 การส่งเสริมให้มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ด้วยการวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุในทุกมิติทั้ง การเตรียมความพร้อมสำหรับวัยอื่นๆ เพื่อการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพในอนาคต

2.6 การพัฒนาการจัดการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนมีพื้นที่ในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุและการพัฒนาผู้สูงอายุเชิงรุกโดยมีกลไกของการติดตามและการประเมินผลระบบการสร้างองค์ความรู้และนวัตกรรมในการส่งเสริมกิจกรรมการศึกษและการเรียนรู้ควรส่งเสริมการพัฒนาองค์ความรู้เรื่องการบริหารจัดการต้นทุนทางสังคมและทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมกิจกรรมการศึกษและการเรียนรู้ ในการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุอย่างมีประสิทธิภาพ

2.7 การส่งเสริมอาชีพและให้เนื้อหาความรู้สำหรับแรงงานผู้สูงอายุ เพื่อส่งเสริมโอกาสการจ้างงานผู้สูงอายุเพื่อเป็นช่องทางในการเพิ่มพูนและเสริมรายได้ เศรษฐกิจและสังคมผ่านการปฏิบัติของชุมชนในระดับท้องถิ่นให้ก้าวหน้าสู่ระดับสูงขึ้น จะทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น การจ้างผู้สูงอายุทำงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นงานบางเวลาหรือการจ้างหลังเกษียณเป็นต้น

2.8 การสร้างอาสาสมัครให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุ ควรส่งเสริมสนับสนุนการสร้างอาสาสมัครให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมร่วมกับบุคคลวัยอื่นๆ โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายบทบาทของอาสาสมัครให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุควรเน้นการเรียนรู้ร่วมกันแบบพหุวัยจัดการศึกษาและการเรียนรู้ที่ผลิตผลิตควบคู่ไปกับการพัฒนาทักษะทางร่างกายให้ดีขึ้นตลอดจนให้อาสาสมัครมีบทบาทในการเยี่ยมเยียนและประสานหน่วยงานให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุเป็นต้น

2.9 การพัฒนาแผนปฏิบัติการเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุในชุมชน โดยระดมทรัพยากรทั้งในและนอกชุมชนมาส่งเสริมการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุตลอดจนการประเมินสร้างดัชนีบ่งชี้ว่าองค์กรมีความเข้มแข็ง ในการดำเนินงานหรือไม่ และสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีโอกาสได้แสดงบทบาทในการเผยแพร่ความรู้ความสามารถตามความถนัดและประสบการณ์ของตนเองรวมทั้งส่งเสริมการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยของสังคม

2.10 การจัดกิจกรรมการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในลักษณะโปรแกรมเอนกประสงค์ จัดขึ้น เพื่อการเรียนรู้ร่วมกันของคนทุกวัย เน้นบทบาทของแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนตามเพื่อให้บริการการศึกษาตามอัธยาศัยแก่ผู้สูงอายุโดยดำเนินการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ให้แก่ผู้สูงอายุในลักษณะของมหาวิทยาลัยวัยที่สามที่มีเนื้อหา หลักสูตรเกี่ยวกับการเตรียมตัวเข้าสู่วัยผู้สูงอายุที่เหมาะสมกับบริบทของท้องถิ่น ผ่านวิทยาลัยชุมชนและหรือวิทยาลัยท้องถิ่น

2.11 การส่งเสริมและประชาสัมพันธ์ในความสำคัญของผู้สูงอายุและตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุผ่านสื่อต่างๆตลอดจนผ่านทางสื่อการเรียนรู้ออนไลน์เพื่อการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชนให้มีความรู้และเห็นความสำคัญของผู้สูงอายุและตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมความพร้อมเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ รวมทั้ง ควรมีการส่งเสริมค่านิยมและจิตสำนึกการทำงานเพื่อสังคม (Voluntary Work) เพื่อให้บุคลากรปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่และกระบวนการทำงานเพื่อพัฒนาผู้สูงอายุในเชิง

2.1.6 ความสำคัญของผู้สูงอายุ

ประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุมาตลอดและมีกฎหมายไทยที่บัญญัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุมีทั้งที่เป็นบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญและในพระราชบัญญัติ ซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2534 ได้บัญญัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุมาตรา 81 กำหนดภารกิจให้รัฐพึงช่วยเหลือหรือสงเคราะห์ผู้สูงอายุอย่างจริงจัง

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติเกี่ยวกับผู้สูงอายุในมาตรา 54 ของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 นับเป็นบทบัญญัติแรกของกฎหมายไทยที่กล่าวถึงผู้สูงอายุ โดยกล่าวถึงผู้ซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี บริบูรณ์และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ ให้มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้บทบัญญัติดังกล่าวได้รับรู้ว่าคุณที่มีอายุเกิน 60 ปี เป็นผู้ที่พ้นจากวัยทำงานแล้ว เมื่อผู้ซึ่งมีอายุเกินหกสิบปี ไม่ได้ได้รับการจ้างงานก็อาจประสบความยากลำบากในการยังชีพได้

มาตรา 54 ของรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 นี้เป็นบทบัญญัติแรกของกฎหมายไทยที่พยายามตอบสนองความต้องการ หรือความจำเป็นของผู้สูงอายุอย่างเฉพาะเจาะจงความช่วยเหลือที่รัฐอาจให้แก่ผู้สูงอายุที่ไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพนั้น อาจเป็นได้ทั้งการให้เป็นเงินช่วยเหลือการจัดหางานที่เหมาะสมกับกำลังของผู้สูงอายุ

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 มีบทบัญญัติตามมาตรา 53 บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปี บริบูรณ์และรายได้ไม่เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับสวัสดิการ สิ่งอำนวยความสะดวก อันเป็นสาธารณะอย่างสมศักดิ์ศรีและความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ และมาตรา 80 รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านสังคม การสาธารณสุขการศึกษาและวัฒนธรรม ค้ำครองและพัฒนาเด็กและเยาวชน สนับสนุนการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษาปฐมวัยส่งเสริมความเสมอภาคของหญิงและชาย เสริมสร้างและพัฒนาความเป็นปึกแผ่นของสถาบันครอบครัวและชุมชน รวมทั้งต้องสงเคราะห์และจัดสวัสดิการให้แก่ผู้สูงอายุผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพและผู้อยู่ในสภาวะยากลำบาก ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและพึ่งพาตนเองได้พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 สาระสำคัญของพระราชบัญญัติมี 2 ประการคือ

1. การกำหนดให้มีคณะกรรมการผู้สูงอายุแห่งชาติ ทำหน้าที่กำหนดนโยบายและแผนหลักเกี่ยวกับการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุน สถานภาพบทบาทและกิจกรรมของผู้สูงอายุและให้กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เป็นหน่วยงานหลักที่ดูแล รับผิดชอบการจัดทำแนวทางปฏิบัติตามแผนผู้สูงอายุแห่งชาติของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. การกำหนดให้ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุนในด้านต่างๆ เช่น การบริการทางการแพทย์และการสาธารณสุขที่จัดให้ผู้สูงอายุเป็นกรณีพิเศษด้วยความสะดวกและรวดเร็ว การบริการการศึกษา การศาสนา และการให้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพหรือฝึกอาชีพที่เหมาะสม การที่ประเทศไทยกำลังก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุโดยสมบูรณ์ในอนาคตอันใกล้นี้จำนวนของผู้สูงอายุในแต่ละครัวเรือนจะมีมากกว่าคนวัยทำงานทำให้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพัฒนาผู้สูงอายุ ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้และพ้นจากสภาพการเป็นภาระของสังคมหรือคนในครอบครัว ภารกิจนี้เป็นหน้าที่ของทุกภาคส่วนที่มีบทบาทในด้านการจ้างงานหรือ

การสร้างรายได้ มีใช้หน้าที่ของรัฐบาลเท่านั้น (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. ออนไลน์. 2547)

สรุปได้ว่า บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ ได้ให้ความสำคัญแก่ผู้สูงอายุ โดยเน้นที่การสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีอาชีพหรือกิจกรรมที่เหมาะสม การจัดที่พักอาศัยอาหาร เครื่องนุ่งห่มให้ตามความจำเป็นและให้ได้รับสวัสดิการจากรัฐที่เพียงพอเพื่อไม่เป็นภาระแก่สังคมบท

2.2 สังคมและวัฒนธรรมอีสาน

2.2.1 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย

เสรี พงศ์พิศ (2542) กล่าวไว้ว่า ในอดีตคนไทยนับถือผีก่อนที่ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาจะเข้ามาในเมืองไทย เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมขึ้นมาตามลำดับ คนไทยส่วนใหญ่ โดยเฉพาะคนชนบท ไม่ได้ละทิ้งความเชื่อ และวิถีปฏิบัติดั้งเดิมไป มีแต่การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับ ความเชื่อใหม่ อย่างไรก็ดีชาวพุทธทั้งในชนบทและในเมือง ต่างก็ถือว่าพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ อยู่เหนือผีทั้งหลาย ไม่ว่าจะโดยอำนาจบารมี หรือความศักดิ์สิทธิ์ การนับถือผีเริ่มจะเปลี่ยนไปจาก กระบวนทัศน์เดิมสู่กระบวนทัศน์ใหม่ของสังคมใหม่ ซึ่งมีสังคมเมืองเป็นตัวแบบมีรากฐานอยู่ที่ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เรื่องผีจึงกลายเป็นเรื่องไสยศาสตร์ ที่ว่าด้วยอำนาจลึกลับที่ผู้คนพยายามหาวิธีใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองมากกว่าที่จะนับถือด้วยความเคารพยำเกรง และเพื่อเอกภาพ และดุลยภาพแห่งชีวิตเหมือนแต่ก่อนความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับสังคม และคนกับธรรมชาติ ได้เปลี่ยนไปตามกระบวนทัศน์ใหม่ แต่รากเหง้าความเชื่อดั้งเดิมไม่ได้หมดไปเพราะกระบวนทัศน์ ซึ่งมีวิทยาศาสตร์เป็นรากฐาน ก็ไม่สามารถให้คำตอบแก่ชีวิตมนุษย์ในทุกเรื่องทุกอย่างและทุกมิติ ความ ลึกลับและปัญหาสารพันยังคงมีอยู่ต่อไป ผีก็ยังคงอยู่กับคนไทยต่อไปเช่นเดียวกัน แต่เปลี่ยนบทบาท หน้าที่และความสัมพันธ์กับผู้คน รวมทั้งจำนวนก็เปลี่ยนไป ผีหลายตัว หลายชนิด ก็ถูกกลืนเลือนหรือ เลิกการนับถือไป

สุรจิต นิตยคำหาญ (2540) กล่าวไว้ว่า ในสังคมไทยการสืบทอดทางวัฒนธรรมตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ส่วนมากสืบทอดมาจากศาสนาโดยเฉพาะศาสนาพุทธจะมีความสัมพันธ์ด้านวัฒนธรรม กับวิถีของคนไทยมากกว่าศาสนาอื่น เพราะวัฒนธรรมเป็นมรดกของมนุษย์ที่มีการสะสม ตกหล ยอมรับกันในสังคมหนึ่ง ๆ และมีการสืบทอดกันมาเป็นช่วงช่วงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง การ ถ่ายทอดวัฒนธรรมเป็นกระบวนการสื่อความหมายเพื่อให้บุคคลในชุมชนเข้าใจเหตุผลและคุณค่าของ วัฒนธรรมนั้น และยึดเป็นแบบแผนสืบต่อไปซึ่งอาจถ่ายทอดโดยตรงคือจากพ่อแม่ไปยังลูกจากครูไป ยังนักเรียน และอาจเป็นการถ่ายทอดทางอ้อม เช่น การลอกเลียนแบบ หรือการทำตามคนอื่น และมีการพัฒนาให้ดีขึ้นในชุมชนของตนซึ่งสถาบันมีความสำคัญในการถ่ายทอดวัฒนธรรมของสังคม ประกอบด้วย ครอบครัว ศาสนา

พระยาอนุমানราชชน (2506) กล่าวไว้ว่า ลัทธิผีนิยม เป็นลัทธิศาสนาดั้งเดิมของสังคมไทย ก่อนที่จะรับเอาศาสนาพุทธและพราหมณ์เข้ามาผสมกลมกลืนภายหลังความเชื่อ เรื่องผีจึงมีตำแหน่งที่ แน่นนอนในระบบโลกทัศน์และจักรวาลวิทยาของคนไทย ถ้าหากเปรียบเทียบกับศาสนาพุทธและ พราหมณ์ ซึ่งมุ่งให้ความสนใจเรื่องโลก จักรวาล ชาตินี้ - ชาติหน้า แล้วจะเห็นได้ว่า ความเชื่อเรื่องผี

ในสังคมไทยนั้น ให้ความสนใจกับเรื่องที่เคยบอกว่า เฉพาะเจาะจงและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในแต่ละท้องถิ่นมากกว่า คนไทยโดยเฉพาะที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชนบทได้จัดผีแบ่งออกเป็นหลายประเภท เช่น ผีเปรต หรือยักษ์ ตามที่ได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ผีที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เป็นของคนพื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่น ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีนางไม้ ผีป่า ผีน้ำ เป็นต้น สังคมไทยมีความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการนับถือผีมาช้านาน เช่นเดียวกับคนในสังคมชนชาติอื่นทั่วไป จนกล่าวได้ว่า “ผี” เป็นปรากฏการณ์หนึ่งในวัฒนธรรมดั้งเดิมของไทย ความเชื่อถือของชาวไทยแต่ดั้งเดิมก็ไม่ต่างกับของชาติอื่น ๆ คือมีความเชื่อถือสิ่งที่ตามปกติมองไม่เห็นตัว แต่ถือหรือเข้าใจว่า มีฤทธิ์หรืออำนาจอยู่เหนือตน อาจบันดาลให้ดีหรือร้าย หรือให้ทั้งคุณให้ทั้งโทษได้ ความเชื่ออย่างนี้เรียกว่า ลัทธิผีสงเทวดา อันเป็นคติศาสนามาตั้งแต่ดั้งเดิม ของมนุษย์ก่อนที่จะมีวิวัฒนาการมาเป็นคติศาสนา อันประณีตขึ้นในปัจจุบัน

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2540) กล่าวว่า ความเชื่อและพิธีกรรม เป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของสังคมมนุษย์ที่สืบทอดอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็นสังคมในพื้นที่ราบหรือสังคมกลุ่มชาติพันธุ์อยู่ในที่สูง ปัญหาที่เกิดจากการดำรงชีวิตประจำวันบางปัญหาที่เกินขีดความสามารถของมนุษย์จะแก้ไขได้จึงพากันสร้างความเชื่อขึ้นมาโดยเชื่อว่ามีพลังอำนาจลึกลับแฝงเร้นเหนือธรรมชาติบันดาลให้เป็นไป ซึ่งพลังอำนาจนั้นเป็นเทพเจ้าภูตผีปีศาจ วิญญาณ ดังนั้นเพื่อป้องกันภัยพิบัติไม่ให้เกิดขึ้นกับตน มนุษย์จึงวิงวอนขอความช่วยเหลือจากพลังอำนาจลึกลับ โดยเชื่อว่าถ้าบอกกล่าวหรือทำให้อำนาจนั้นพอใจขาดช่วยให้ปลอดภัย เมื่อพ้นภัยก็ยินดีแสดงความรู้คุณด้วยการเซ่นไหว้บูชาหรือประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ตามความเชื่อในสังคม

ธวัช ปุณโณทก (2538) กล่าวว่า การประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อ เป็นการสืบทอดความรู้และประสบการณ์เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตประจำวันของบรรพบุรุษในชุมชนนั้น ๆ ให้กับคนรุ่นหลังซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความหวาดกลัวของคนในชุมชนที่มีภัยอันตราย พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเชื่อทำให้เกิดประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟเพื่อบูชาพระยาแถน ซึ่งเชื่อว่าเป็นผู้สร้างและผู้ให้ความสมบูรณ์แก่มนุษย์ ประเพณีการไหว้ผีปู่ตา ขอให้เกิดความมั่นใจในการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ไม่ให้ประพลติในสิ่งที่ไม่เหมาะสมหรือว่าการนับถือบูชาเป็นวิธีการหนึ่งที่คอยควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านประเภทหนึ่ง ซึ่งมีอิทธิพลต่อแนวคิด และพฤติกรรมของชาวบ้านกลุ่มนั้น ๆ อย่างลึกซึ้ง เพราะการสืบทอดความเชื่อมีการปลูกฝังสืบต่อกันมาหลายชั่วคน ผู้ให้การสืบทอดล้วนแต่ยึดถือปฏิบัติให้ประจักษ์ชัดเป็นต้นแบบอย่างกว้างขวางและมั่นคง และล้วนมีเจตนาที่จะปลูกฝังให้ผู้สืบสันดานเจริญรอยตามอย่างเคร่งครัด มากถือเป็นเรื่องนอใจในการอยู่ร่วมกัน ผู้ถือปฏิบัติตามย่อมเป็นที่ยอมรับของทนายญาติและสังคม ผู้ฝ่าฝืนย่อมไม่เป็นที่พึงปรารถนา การปลูกฝังความเชื่อล้วนมีขึ้นนับแต่วินาทีแรกที่ผู้สืบทอดเริ่มเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การบ่มเพาะจึงมีลักษณะเป็นการตัดแต่งไม้อ่อนให้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนตามและเพิ่มพูนขึ้น จนกลายเป็นผู้สืบสันดานให้แก่คนรุ่นต่อไป

2.5.5 สังคมวัฒนธรรมอีสาน

นักวิชาการหลายคนได้กล่าวถึงความหมายของวัฒนธรรมไว้ ซึ่งนำเสนอไว้เป็นรายละเอียดต่อไป

1. ความหมายและคุณค่าของวัฒนธรรม

พระยาอนุমানราชชน (2515) กล่าวว่าวัฒนธรรม คือ สิ่งที่มีมนุษย์เปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงหรือผลิตขึ้น เพื่อความเจริญงอกงามในวิถีชีวิตและส่วนรวม วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของมนุษย์ในส่วนรวมที่ถ่ายทอดกันได้ เรียนกันได้ เอาอย่างกันได้ วัฒนธรรมจึงเป็นผลผลิตของส่วนรวมที่มนุษย์ได้เรียนรู้มาจากคนสมัยก่อน สืบต่อกันมาเป็นประเพณี วัฒนธรรมจึงเป็นทั้งความคิดเห็นหรือการกระทำของมนุษย์ในส่วนรวมที่เป็นลักษณะเดียวกัน และสำแดงให้ปรากฏเป็นภาษา ความเชื่อระเบียบประเพณี

นิยพวรรณ วรณศิริ (2540) ได้กล่าวถึง ความหมายของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรม คือ พฤติกรรมที่กลั่นกรองมาจากความคิด ที่จะหาวิธีการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้แก่ การหาอาหาร การกินอาหาร เพื่อให้ร่างกายเจริญเติบโตตามวัย การจัดกลุ่มอยู่ร่วมกันของมนุษย์ การเรียนรู้ร่วมกันของมนุษย์ การสื่อสารติดต่อซึ่งกันและกัน การขับถ่าย ตลอดจนการตอบสนองความต้องการทางเพศ

นิคม มุสิกคามะ (2545) กล่าวว่า วัฒนธรรม คือวิถีชีวิตของคน เกิดจากกระบวนการอันซับซ้อน ทางสังคมหรือกลุ่มชนโดยรวมเอามิติทางด้านจิตใจ วัตถุ ภูมิปัญญา และอารมณ์เข้าไว้ด้วยกัน จนเป็นรูปแบบเอกลักษณ์ของสังคมนั้น มิใช่เพียงเรื่องของศิลปะและวรรณกรรม หากหมายรวมถึงรูปแบบของชีวิต สิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน ระบบค่านิยม ตลอดจนขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี และความเชื่อต่าง ๆ

บุญสม ยอดมาลี (2545) กล่าวถึงวัฒนธรรมความจริงกับสิ่งที่คนเข้าใจในเอกสารประกอบการสอนทฤษฎีพลวัตและกระบวนการทัศน์ทางวัฒนธรรม สรุปไว้ว่า

1. วัฒนธรรมเป็นศิลปะการแสดงทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น เช่น การฟ้อนรำมวย หมอลำ เซิ้งกลองยาว ลิเก จำนวนผู้แสดงมีไม่กี่คน เช่น มวย ไปจนถึงจำนวนร้อยละหรือกว่านั้นเช่น หมอลำหมู่ หรือลำกลอนประยุกต์ด้วยว่า อะไรก็แล้วแต่ที่เป็นสิ่งของเก่าแก่ก็ให้ถือว่าเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ของสังคมด้วย

2. วัฒนธรรมหมายถึง การแสดงหรือการโชว์ศิลปะการแสดง การจัดงานเทศกาลประจำปี เช่น การจัดแห่เทียนเข้าพรรษา การแข่งเรือ เทศกาลอาหารหรือผลไม้พื้นเมือง บุญบั้งไฟการไหลเรือไฟ บุญข้าวสาก บุญกฐิน และอื่น ๆ

3 วัฒนธรรมหมายถึง การปฏิบัติ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่แปลกใหม่ ที่สังคมหยิบยืมจากสังคมภายนอก อาจจะหยิบยืมเพียงบางส่วนหรือทั้งหมดมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อทดแทนสิ่งหรือส่วนที่มีอยู่เดิม ถือว่าเป็นวัฒนธรรมใหม่ ตัวอย่างมีให้เห็นเต็มบ้านเต็มเมืองมีทั้งชื่อเป็นไทยและต่างประเทศ มีหลากหลายลักษณะและมากมายกว่าปัจจัยสี่พื้นฐานสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2550) วัฒนธรรม ความหมายทั่วไป คือ วิถีชีวิตของคนในสังคม เป็นแบบแผนการประพฤติ ปฏิบัติ และการแสดงออกซึ่งความรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่สมาชิกใน

สังคมเดียวกันสามารถเข้าใจ ชาบซึ่ง ยอมรับและใช้ปฏิบัติร่วมกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในสังคมนั้น ๆ

Tylor (จิตติศักดิ์ เวชกามา. 2553 : 19 ; อ้างอิงมาจาก Tylor. 1871 : 20) เป็นนักมานุษยวิทยาและเป็นบิดาสาขามานุษยวิทยาวัฒนธรรม ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมหรืออารยธรรมว่ามีความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ “วัฒนธรรม” คือ ผลรวมของบรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสลับซับซ้อนที่ประกอบด้วยความรู้ ความเชื่อ ศิลปะ ศีลธรรม ขนบธรรมเนียม กฎระเบียบ และความสามารถต่าง ๆ ของมนุษย์ในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคม

ทรงคุณ จันทจร (2553) กล่าวถึงวัฒนธรรมคือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น กำหนดขึ้นมิใช่สิ่งที่มนุษย์ทำตามสัญชาตญาณ อาจเป็นการประดิษฐ์วัตถุสิ่งของขึ้นใช้ หรืออาจเป็นการกำหนดพฤติกรรมและความคิด ตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ฉะนั้น วัฒนธรรมก็คือระบบในสังคมนุษย์ที่มนุษย์สร้างขึ้น มิใช่ระบบที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามสัญชาตญาณวัฒนธรรมพื้นบ้าน คณะผู้ทรงคุณวุฒิของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2535) โดยการนำของ ศาสตราจารย์สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ และคณาจารย์ผู้เชี่ยวชาญทางวัฒนธรรมพื้นบ้าน ให้ความหมายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน หมายถึง แบบอย่างการดำเนินชีวิตของกลุ่มชนที่ถือปฏิบัติร่วมกัน สัมผัส สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ ย่อมเกิดขึ้น คงอยู่ และเปลี่ยนแปลงสัมพันธ์กับบริบทของชุมชนและสังคม (วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ. 2548)

สรุป วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตร่วมกันของมนุษย์ในแต่ละสังคม ที่สอดคล้องผสมผสานสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สามารถปรับตัว ยอมรับ ถ่ายทอดและใช้ปฏิบัติร่วมกันได้ความสำคัญของวัฒนธรรมพื้นบ้าน วิมล จิโรจพันธ์ และคณะ (2548)

สรุปไว้ ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเสมือนกรอบล้อมให้ชีวิตอยู่ในขอบเขตที่นิยมกันว่าดีและถูกต้อง แม้กฎหมายบ้านเมืองก็ยังไม่บังคับจิตใจหรือมีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ได้ เพราะได้ยินได้ฟังได้รับการอบรมอยู่กับวิถีชีวิตแบบนั้นมาตั้งแต่เกิด
2. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องมือช่วยให้มนุษย์เข้าใจสภาพชีวิตมนุษย์โดยทั่วไปดียิ่งขึ้น เพราะเป็นที่ประมวลแห่งความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ ความกลัว ความนิยม ระเบียบแบบแผนและอื่น ๆ
3. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นเครื่องให้ความบันเทิงแก่มนุษย์ชาติมาแต่ดั้งเดิม ทุกวัยทุกโอกาส
4. วัฒนธรรมพื้นบ้านมีคุณค่าทั้งด้านศิลปะและศาสตร์ของวิทยาการทุกแขนง
5. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้เกิดความนิยมภาคภูมิใจในท้องถิ่นตน
6. วัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นมรดกหรือสมบัติของชาติ ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ เป็นพื้นฐานเรื่องเกี่ยวกับชีวิตของมนุษย์แต่ละชาติ แต่ละภาษา มีการจดจำและถือปฏิบัติต่อกันมา
7. วัฒนธรรมพื้นบ้านทำให้รู้จักสภาพชีวิตในท้องถิ่น

สรุป วัฒนธรรมทุกสาขาประเภทล้วนเป็นมรดกที่ทรงคุณค่า ที่มนุษย์ร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้นมา โดยแต่ละพื้นที่ต้องมีวัฒนธรรมเป็นของตนเอง เพื่อประโยชน์ในวิถีชีวิต

2.2.2 สภาพสังคมและวัฒนธรรมในภาคอีสาน

พระอริยานุวัตรเขมาจารย์เถระ (2536) กล่าวไว้ว่า จากสภาพภูมิประเทศที่แตกต่างกันของภาคอีสาน ทำให้เกิดแหล่งชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกันออกไปตามสภาพภูมิประเทศ เป็นศูนย์รวมความแตกต่างของวัฒนธรรมที่มองเห็นได้ชัดเจนซึ่งบางครั้งมีการผสมผสานของวัฒนธรรม คติความเชื่อ ศาสนา แต่ก็ยังมีบางส่วนที่แตกต่างกันไปบ้าง เพราะเหตุว่าบางส่วนนั้นประกอบด้วยหลายกลุ่มชาติพันธุ์ แม้ว่าโครงสร้างทางวัฒนธรรมหลักจะเหมือนกัน แต่ยังมีส่วนย่อยที่แตกต่างกันไป เช่น ภาษาพูด วิถีชีวิตขนบธรรมเนียมเฉพาะถิ่น หรือศิลปะ ชาวอีสานหรือกลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว ในอีสานถือว่าเป็นกลุ่มชนที่ใหญ่ที่สุด มีประชากรมากที่สุดในภาคอีสาน กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาว มีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อทางศาสนา จารีตประเพณี มารยาท โดยดำเนินชีวิตตาม “ฮีตสิบสอง” (คือกิจประเพณีในรอบ 12 เดือน) นับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) นอกจากนี้ยังนับถือผีบรรพบุรุษ ผีบ้าน ผีถนน รวมทั้งผีไร่ผา กลุ่มชาติพันธุ์ไทลาวกระจายอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะตอนบนของภาคอีสานกลุ่มชนชาวอีสานมีคติความเชื่อในการดำเนินชีวิตที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ กล่าวคือ ความเชื่อในอำนาจลี้ลับที่เหนือธรรมชาติเชื่อในเรื่องการรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างหมู่บ้านชุมชนเพื่อการครองเรือน การทำมาหากินเลี้ยงชีพ ที่ไม่ต่างอะไรกับมนุษย์กลุ่มชนอื่น ๆ ซึ่งเป็นสัตว์สังคมที่มีการใช้ชีวิตพึ่งพาอาศัยกัน ดำรงอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มชน ที่อาศัยอยู่บนโลกร่วมกัน มีความเชื่อ มีแนวคิด ความเคยชิน ถ่ายทอดสืบทอดกันมาจนกลายมาเป็นคติความเชื่อของชุมชนและเป็นประเพณีที่จัดทำสืบสานกันเรื่อยมา มนุษย์เราทุกคนล้วนมีสัญชาตญาณในการกลัวภัยอันตรายที่จะเกิดแก่ตนเองทรัพย์สินของตนเมื่อมีภัยอันตรายอันน่าสะพรึงกลัวเกิดขึ้นจึงเกิดความสะทกสะท้าน ลังเลใจเพื่อความปลอดภัยในชีวิต เป็นเหตุให้เกิดความเชื่อเรื่อง ผีसाง นางไม้ เทวดา มีการบูชาอ่อนวอนเพื่อหวังให้ป้องกัน รักษาให้เกิดความปลอดภัย การอ่อนวอนบูชาเจ้าป่าเจ้าเขาซึ่งเชื่อกันว่า มีเทวดาอยู่ทั่วไปให้ปกป้องรักษาเพื่อที่ตนเองจะได้ปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ มีการบูชากราบไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เข้าใจว่ามีอำนาจเหนือตน ให้ดลบันดาลสิ่งที่ดีเองปรารถนาการบูชาจึงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ จนก่อให้เกิดความเชื่อและศาสนาที่ใครไม่ควรลบหลู่ดูหมิ่น

ธวัช ปุณโณทก (2528) กล่าวไว้ว่า สังคมและวัฒนธรรมในภาคอีสานเป็นสังคมลักษณะเปิดหมายความว่า ยอมรับวัฒนธรรมใหม่ที่รับมาและนำมาปรับใช้กับรูปแบบเดิมของสังคมได้ ตัวอย่างเช่น พุทธศาสนา ที่รับเข้ามาและนำมาปรับใช้ในสังคมอีสาน ประยุกต์ใช้ในรูปแบบสังคม วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ของชาวอีสาน ในส่วนหนึ่งของรูปแบบสังคมเดิมมีความเชื่อในการนับถือผี ภายหลังพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่สังคมอีสาน รูปแบบของความเชื่อได้เปลี่ยนไป มีการพัฒนาเพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งใหม่ เช่น ความเชื่อเรื่องผียังคงมีอยู่และนำความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปประกอบด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ ฮีต 12 ของชาวอีสาน ที่ได้ผสมผสานความเชื่อ ระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาสะท้อนออกมาในรูปแบบสังคมใหม่ที่มีสองความเชื่อรวมกันได้ ดังที่ได้กล่าวมาว่าสังคมอีสานเป็นสังคมเปิด จึงเป็นสาเหตุของการพัฒนา สังคม ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ รวมไปถึงสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ขึ้นแก่สังคม ความเชื่อท้องถิ่นดั้งเดิมของชาวอีสาน เป็นความเชื่อในเรื่องผี ผีในที่นี้มีทั้งผีที่ยิ่งใหญ่ ผีบรรพบุรุษ และผีที่คอยทำร้ายรังแกมนุษย์ ผีที่ยิ่งใหญ่ในที่นี้เรียกว่าผีแถนหรือพระยาแถน ที่มีอำนาจสรรพสิ่งทุกอย่างรวมถึงสร้างมนุษย์คู่แรก ในลำดับ

ต่อมาผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ตา เป็นผีประจำหมู่บ้านที่คอยดูแลและปกป้องหมู่บ้านช่วยคนดีลงโทษคนชั่ว นอกจากนี้ก็ยังมีผีประจำนาหรือผีตาแฮกหรือภูมินาที่เกี่ยวข้องกับที่นาที่คอยดูแลนา เห็นได้ว่าทุกผีจะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตการเกษตรซึ่งเป็นรูปแบบของการเคารพในธรรมชาติและอยู่ร่วมกับธรรมชาติ

2..2.3 พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมของชุมชนอีสาน

พัฒนาการชุมชนในแผ่นดินอีสาน อันเกิดจากการสังสมลักษณะสำคัญที่เป็นพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมอีสาน อันเป็นที่มาของการสร้างสรรค์และปรับประยุกต์ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่าง ๆ ของอีสาน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

1. ความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จากการเปลี่ยนแปลงในช่วงต่าง ๆ โดยเฉพาะหลังกบฏเจ้าอนุวงศ์ มีการโยกย้ายถิ่นฐานของผู้คนจำนวนมากจากล้านช้างเข้าสู่อีสาน ทำให้ในอีสานมีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย อันอาจจำแนกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ตามกลุ่มตระกูลภาษา คือ เผ่าไทย และเผ่ามอญ-เขมร ซึ่งมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ กัน เช่น ผู้ไท/ภูไท มีเหล้าอุเป็นเครื่องดื่มสำคัญ ใช้ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ย่อนิยมสักขาลาย มีภาษาถิ่นที่คล้ายกับโย้ย ขมุขอบอยู่ที่สูง ถิ่นผี เครื่องครัด และใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม โส้/กะโซ่ มีพิธีชางกะมุด เพื่อส่งวิญญาณคนตาย และโซ่ทั้งบั้ง เป็นพิธีไหว้บรรพบุรุษ แสกมีการเต้นสากในวันตรุษ ส่วยหรือกูยมีความสามารถในการเลี้ยงช้างและทำเครื่องเงิน มีพิธีเช่นผีปะกำ เป็นต้น ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ ลักษณะวิถีการดำรงชีวิต ความเชื่อประเพณีพิธีกรรม การละเล่น แตกต่างกัน ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ที่ปรับประยุกต์จากท้องถิ่นต่าง ๆ

2. ความเชื่อ “ผี-ขวัญ” ก่อนรับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อผีและขวัญเป็นพื้นฐานการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันในชุมชนอีสาน ทำให้เกิดดุลยภาพในการอยู่ร่วมกันและรักษาระบบนิเวศให้ทุกคนในชุมชนได้อาศัย โดยมีพิธีกรรมเป็นเครื่องมือต่อกำอวดมการณ์ร่วมกันซึ่งชาวอีสานเชื่อว่าโลกมีเมืองฟ้าเมืองสวรรค์ เป็นที่อยู่ของแดน ซึ่งเป็นผู้สร้างโลก สร้างมนุษย์และดลบันดาลธรรมชาติ จึงเกิดพิธีกรรมขอฝนจากแดน ในเมืองมนุษย์มีผีหลากหลายชนิดทั้งผีดี และผีไม่ดี เช่น ผีปู่ตา ผีเชื้อ ผีเฮื่อน ผีฟ้า ผีปอบ ผีเป่า ฯลฯ ซึ่งมนุษย์ที่ทำผิดต่อผีจะถูกลงโทษและต้องแก้ไขด้วยพิธีกรรม ขณะที่ขวัญเป็นองค์ประกอบสำคัญของมนุษย์ มีอยู่ในทุกอวัยวะของร่างกาย คนอีสานเชื่อว่า “คนเราจะได้รับความสำเร็จในชีวิตมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับขวัญของคนผู้นั้น”

3. อิทธิพลของพุทธศาสนา เมื่อพุทธศาสนาเข้าสู่อีสานได้มีการผสมผสานกลมกลืนกับความเชื่อผีที่มีอยู่ดั้งเดิม ด้วยคำอธิบายตามตำนานต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงกลายเป็นที่เคารพนับถือของผีเดิม การปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนามีผีปนจนแยกไม่ออก ส่วนวัดในพุทธศาสนากลายเป็นสถาบันสำคัญแห่งหนึ่งของชุมชน ทั้งด้านพิธีกรรม การศึกษา การสงเคราะห์ผู้ยากไร้ การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ตลอดจนเป็นที่มาและแหล่งสะสมภูมิปัญญาอีสาน โดยเฉพาะเอกสารบันทึกต่าง ๆ ในรูปใบลาน หรือหนังสือโบราณต่าง ๆ ฯลฯ

4. วัฒนธรรมใหม่ ตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยมีอิทธิพลต่อดินแดนอีสานมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งด้านการเมืองการปกครอง การพัฒนาพื้นที่ และสภาพความเป็นอยู่ของผู้คน ทำให้เกิดวัฒนธรรมใหม่ที่มาจากปัจจัยต่าง ๆ

6) หลักจริยศาสตร์ มี 3 ชั้น คือ ชั้นมูลฐาน หมายถึงศีลห้า ชั้นกลางหมายถึงกุศลกรรมบถสิบ และชั้นสูง หมายถึงอริยมรรค คือข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง มี 8 ข้อคือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ การเจรจาชอบ การกระทำชอบ การเลี้ยงชีพชอบ ความเพียรชอบ การตั้งสติชอบ การตั้งใจมั่นชอบ

7) หลักกรรมและหลักการพึ่งตัวเอง หมายถึงที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ผลกรรมทั้งหลายขึ้นอยู่กับกรรมของตนเอง จึงให้พึ่งตนเองไม่สนับสนุนให้อ่อนแอจากพระเจ้า

8) หลักเอาชนะทุกข์ หรือดับทุกข์ เรียกว่า อริยสัจสี่ หมายถึงความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ที่จะทำให้อาชนะความทุกข์ได้ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

9) หลักอุดมคติสูงสุด ได้แก่ นิพพาน หมายถึง การเข้าสู่ภาวะแห่งการสิ้นกิเลส เรียกว่า พระอรหันต์ และหยุดการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารถือเป็นความสุขขั้นสูงสุด

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับความตาย

2.3.1 ทศนคติต่อความตาย

พัชรีดา ไชยลังกา (2534) กล่าวว่า ความตายคือการสิ้นสุดของชีวิต สำหรับทางการแพทย์ให้ความหมายว่า คือการสิ้นสุดอย่างถาวรของการทำงานของสมองทั้งหมดระบบหายใจและระบบไหลเวียนทำงานเองไม่ได้ แต่ในปัจจุบันการนำเอาเทคโนโลยีใหม่ๆ มาใช้ในการช่วยชีวิตยืนยาวไปอีกช่วงหนึ่งเวลาหนึ่ง เช่น การใช้เครื่องช่วยหายใจ ดังนั้นการวินิจฉัย จึงใช้คำว่า การตายของสมอง (Brain death) ซึ่งการตายของสมองจะมีการแสดง 4 ประการ คือ

1. ไม่สามารถรับรู้หรือตอบสนองต่อการกระตุ้นใดๆ (Unreceptivity and unresponsivity)
2. ไม่มีการเคลื่อนไหวหรือหายใจ (No movement or breathing)
3. ไม่มีปฏิกิริยาสะท้อนกลับ (No reflexes) หมดสติอย่างถาวร
4. คลื่นไฟฟ้าสมองเป็นเส้นตรง (Flat electroencephalogram)

สิวลี ศิริไล (2529) ได้กล่าวถึงความรู้ทางศาสนาเรื่องชีวิตและความตายพร้อมนำคำสอนที่เกี่ยวข้องกับความเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับความตายดังนี้ ความตายในศาสนาพุทธ เชื่อว่าชีวิตประกอบด้วยกายจิตและมีวิญญาณเป็นส่วนสำคัญในลักษณะเป็นประธาน เมื่อวิญญาณดับรูปก็ดับ ดังนั้นชีวิตจริงๆ จึงไม่มีอะไรจึงพอสรุปได้ว่าเป็นการสิ้นสุดของชีวิต เป็นผลให้การทำหน้าที่ต่างๆ สิ้นสุดลง พระพุทธศาสนา มองว่าชีวิตและความตายเป็นของคู่กัน และยิ่งกว่านั้นยังเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เราไม่อาจเลือกมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยปราศจากอีกสิ่งหนึ่งได้ ดังพุทธพจน์บทหนึ่งความว่า ทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่ทั้งคนพาล ทั้งคนมีทั้งคนจน ล้วนเดินทางไปสู่ความตายทั้งหมด ด้วยเหตุนี้ในทางศาสนาทำนสอนให้เจริญมรณสติเพื่อต้อนรับความตาย ทำชีวิตที่มีอยู่ให้มีความหมาย และฝึกจิตใจให้เกิดสติปัญญา เข้าถึงอมตธรรมอันเป็นบรมสุขเสียก่อนสังขารร่างกายนี้จะดับไป เป็นการเตือนใจไม่ให้

ประมาท และไม่ให้อั้วตายจนเกินเหตุประเด็นสำคัญที่เกี่ยวกับความตายในพุทธศาสนาอยู่ตรงที่ ขณะที่ความตายบังเกิดขึ้นพระพุทธศาสนามีทรรศนะว่าจิตที่สงบบริสุทธิ์ผ่องใสยอมไปสู่ที่ดี ดังนั้นการเตรียมจิตให้ปราศจากกิเลส อันเป็นเครื่องเศร้าหมองให้อยู่ในสภาวะที่สงบ ย่อมเป็นการจากไปที่ดีตั้ง ข้อความที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวว่า “ผู้ละโลกนี้ไปในขณะที่จิตเศร้าหมอง ทูคติเป็นอันหวังได้” คำว่า จิตเศร้าหมอง หมายถึง จิตที่ไม่บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว เศร้าหมองด้วยกิเลส จิตมีกิเลสมากก็เศร้าหมอง มาก จิตมีกิเลสน้อยก็เศร้าหมองน้อย

จากสาระสำคัญดังกล่าว การเข้าใจความหมายของความตาย จะทำให้มนุษย์เราไม่หวาดกลัว ปฏิเสธ หรือเรียกหาความตาย ควรพิจารณาว่า เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต เป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงและเป็นสิ่งที่เราควรเตรียมจิตให้มีความสงบเพื่อการจากไปที่ดีเมื่อความตายมาถึงพุทธศาสนามองสิ่งทั้งหลาย (รวมทั้งชีวิตและสิ่งอื่นๆ) ว่าเป็นสิ่งที่เกิดจากการมีส่วนประกอบต่างๆ มารวมกันเข้า และมีความสัมพันธ์แบบอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องและความอิงอาศัยกันนี้ นับว่าเป็นคุณสมบัติสำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตดำรงอยู่และดำเนินไปได้ หมายความว่า ถ้าจะให้ชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินต่อไปได้ ส่วนประกอบต่างๆ เหล่านั้นจะต้องไม่ใช่สักแต่ว่ามา “กองรวม” กันอยู่ โดยไม่มีความเกี่ยวเนื่องแบบอิงอาศัยกันเท่านั้น แต่ต้องมีความเชื่อมโยงและถ้อยที่ถ้อยอาศัยกันและกันอย่างเหมาะสมด้วย

โดยเหตุที่ชีวิตเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดำเนินไปได้ เพราะอาศัยการประกอบกันเข้าของส่วนต่างๆ ดังกล่าวมา พุทธศาสนาจึงถือว่า ตัวตนที่แท้จริง ของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น “ไม่มี” เพราะ ประการแรก ตัวสิ่งที่ถือว่าเป็นชีวิตนั้น มาจากการรวมกันของส่วนประกอบต่างๆ และ ประการที่สอง แม้ส่วนประกอบต่างๆ ที่มารวมกันเข้าเป็นชีวิตนั่นเอง แต่ละส่วนก็เป็นผลมาจากการมีส่วนประกอบอื่น ๆ มารวมกันเข้าเช่นเดียวกัน ดังนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า ส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้น แท้จริงแล้วก็ไม่ได้มีตัวตนของมันจริงๆ เป็นแต่เพียงการประกอบกันเข้าอย่างเหมาะสมของส่วนต่างๆ เท่านั้น ถ้าจะอุปมาชีวิตในทัศนะเช่นนี้ ก็คงเหมือนกับสิ่งที่เราเรียกว่า “รถ” ซึ่งเกิดจากการนำเอาส่วนประกอบต่างๆ หลายส่วนมารวมกันเข้า โดยที่แต่ละส่วนมีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน และทำงานสัมพันธ์กันเป็นระบบ การดำรงอยู่ของความเป็น “รถ” และการทำหน้าที่ของมัน ขึ้นอยู่กับส่วนประกอบหรือชิ้นส่วนต่างๆ และขึ้นอยู่กับลักษณะของความสัมพันธ์ต่อกันของส่วนประกอบเหล่านั้นด้วย เมื่อใดที่เราแยกเอาส่วนประกอบทั้งหมดออกจากกัน สิ่งที่เราเรียกว่า “รถ” ก็ไม่มี มีแต่ส่วนประกอบแต่ละส่วนเท่านั้น ซึ่งก็ไม่ใช่ “รถ” และส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้นเองก็มีส่วนประกอบย่อยของมันอีก

ศาสนาพุทธในฐานะที่มีหน้าที่ทำให้มนุษย์สามารถกำจัดทุกข์ของตนและมีความสุขได้ จึงจำเป็นที่ต้องเกี่ยวข้องกับความตาย ซึ่งการเข้ามาเกี่ยวข้องกับความตายของศาสนามีจุดประสงค์หลักก็เพื่อต้องการที่จะให้มนุษย์มีความสุขด้วยการคลายจากความทุกข์อันเกิดจากความกลัวและความวิตกกังวล ในความตาย และมีความเข้าใจต่อความตายในแนวทางที่ถูกต้องด้วยการอธิบายต่อความตายอย่างสร้างสรรค์ เพราะความเข้าใจต่อความตายนั้ย่อมมีผลต่อการดำเนินชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือความไม่หวาดวิตกต่อความตายทั้งในขณะที่ดำเนินชีวิตปกติและในขณะที่เจ็บปวดใกล้เสียชีวิตความตายพร้อมกันนั้นก็ไม่ได้สุดโต่งไปอีกด้านหนึ่ง คือถึงแม้จะสอนไม่ให้มนุษย์หวาดกลัววิตกกังวลกับความตาย แต่ก็ไม่ได้ให้ใช้ชีวิตอย่างบ้าบิ่น ไม่ดูแลรักษาชีวิต แต่ศาสนาอธิบายความตายที่สามารถทำให้

มนุษย์ดำเนินชีวิตด้วยความหวัง มีกำลังใจ ไม่หวาดกลัวความตาย และในขณะเดียวกันก็ดูแลชีวิตของตนในตามครรลองที่เหมาะสมพอดีมีความสุขพร้อมกับใช้ประโยชน์จากความตายพัฒนาชีวิตของตนอย่างเต็มศักยภาพตามบัญญัติคำสอนของศาสนานั้น ๆ ด้วยเหตุนี้เองจึงเป็นคำตอบที่ว่าเหตุใดศาสนาจึงได้ชื่อว่าสามารถอธิบายความตายในแง่มุมที่สร้างสรรค์ และยังคงทันสมัยอยู่ตลอดเวลา เพราะสอนถึงสิ่งที่เป็นจริงของชีวิต และช่วยให้มนุษย์มีความสุขได้จริง

2.3.2 การกลัวความตาย

Kalish (1985 อ้างใน พัชรिता ไชยลังกา, 2534) จากการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุที่กลัวความตายน้อยกว่าคนหนุ่มสาว นั่นหมายถึงว่า ผู้สูงอายุยอมรับสถานะความตายได้ดีกว่าคนหนุ่มสาวนั่นเอง หรือแม้ว่าผู้สูงอายุที่กำลังใกล้จะตาย ก็ไม่ได้กลัวความตายเพิ่มมากขึ้นซึ่งปรากฏการณ์ของการที่ผู้สูงอายุไม่กลัวความตายและยอมรับสภาพความตายได้ดีกว่าคนวัยหนุ่มสาวนั้น อธิบายว่าขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ คือ

1. ผู้สูงอายุมองเห็นว่าชีวิตของตนนั้นได้เดินทางมาถึงจุดหมายปลายทางแล้ว ถึงอยู่ต่อไปก็ไม่สามารถทำอะไรได้อีกมากขึ้น อนาคตข้างหน้าเป็นสิ่งที่สิ้นไม่สามารถทำให้ตนเองดีขึ้นไปกว่าเดิมได้ ซึ่งผิดกับวัยหนุ่มสาว ที่มองเห็นอนาคตเป็นสิ่งที่สวยงาม
2. ผู้สูงอายุนั้นเห็นว่าตนเองอยู่มานานมากแล้ว และเมื่อตนเองอยู่ในวัยที่สมควรจะตายได้ แล้วการมีชีวิตยืนยาวต่อไปนั้น จึงเป็นเพียงเวลาที่ยังหลงเหลืออยู่เท่านั้น ไม่ได้สร้างความสำคัญอะไรให้กับตนเองมากขึ้น
3. ตลอดเวลาที่ผ่านมา ผู้สูงอายุมีประสบการณ์เกี่ยวกับความตายของเพื่อนรัก ผู้ใกล้ชิด หรือแม้แต่บุคคลในครอบครัว สิ่งต่างๆ เหล่านี้จะช่วยให้ผู้สูงอายุยอมรับต่อสภาพความตายของตนเองที่จะมาถึงในอนาคตได้ การกลัวความตายนี้นั้นมีส่วนสัมพันธ์กับศาสนา คือบุคคลที่มีความเชื่อทางศาสนาอย่างแรงกล้ามักจะไม่ค่อยกลัวความตาย เช่น บุคคลที่ฝึกสมาธิอยู่เสมอๆ จะไม่กังวลเกี่ยวกับความตายมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากสภาพทางจิตที่มั่นคง สามารถพิจารณาถึงสภาวะปรากฏการณ์เกี่ยวกับความตายว่าเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติได้ดีกว่านั่นเอง โดยสรุปการกลัวความตายของคนที่แสดงออกมาเป็นความกลัวเกี่ยวกับกระบวนการตายมากกว่าความตายที่แท้จริง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากประสบการณ์เกี่ยวกับความตาย ความรู้สึกนึกคิดที่เกี่ยวกับความตายรวมทั้งสถานภาพ ฐานะความเป็นอยู่ในการดำรงชีวิตของแต่ละบุคคล

2.3.3 ระยะของปฏิกิริยาต่อการตาย

Kubler and Ross (1969 – 1974) ได้ศึกษาค้นคว้าและทดลองเกี่ยวข้องกับชีวิตของบุคคลใกล้ตายพบว่ามามีปฏิกิริยาออกเป็น 5 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เป็นระยะการปฏิเสธและแยกตัว (Denial and isolation) ปฏิกิริยาแรกหลังจากที่ทราบว่าตนต้องเสียชีวิต คือ ซ้ำอก แล้วตามมาด้วยการปฏิเสธการวินิจฉัยโรคหรือเชื่อว่ามีบางสิ่งบางอย่างผิดพลาดผู้ที่ไม่สามารถผ่านระยะนี้อาจเปลี่ยนผู้รักษาไปเรื่อยๆ การปรับตัวในระยะนี้จะมีผลต่อการยอมรับการรักษา

ระยะที่ 2 เป็นระยะการโกรธแค้น (Anger) เมื่อระยะแรกสิ้นสุดลงความรู้สึกโกรธจะเกิดขึ้น เกิดความคับข้องใจ หงุดหงิด คิดเปรียบเทียบตนเองกับผู้อื่น

ระยะที่ 3 เป็นระยะการต่อรอง (Bargaining) เป็นการพยายามเจรจากับบุคคลอื่นๆ หรือแม้แต่อ้อนวอนพระเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยให้สัญญาอะไรบางอย่างเพื่อให้บรรลุความต้องการของตนเอง

ระยะที่ 4 เป็นระยะการซึมเศร้า (Depression) เป็นการแสดงออกของอาการซึมเศร้า เช่น ถอยหนีจากสังคม เคลื่อนไหวช้า การนอนแปรปรวน ความรู้สึกหมดหวัง ความคิดฆ่าตัวตาย เป็นต้น

ระยะที่ 5 เป็นระยะการยอมรับ (Acceptance) เป็นการรับรู้ถึงความตายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้และยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น อารมณ์จะกลับมาเป็นปกติ สามารถพูดคุยเรื่องการตายของตนเองกับทุกๆ คน และมีความเชื่อในปรัชญาและคำสอนของศาสนาที่นำมาซึ่งความสุข ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ทักษะการรับมือกับความตาย หมายถึง ความคิดเห็นและความรู้สึกของผู้สูงอายุที่มีต่อความตาย ซึ่งอาจจะเป็นความรู้สึกในทางบวกหรือทางลบขึ้นอยู่กับที่ได้รับข้อมูลหรือประสบการณ์

2.4 บริบทพื้นที่

ยุคเริ่มต้นของเมือง "มหาสารคาม" "มหาสารคาม" "มหาสารคาม" เป็นเวลากว่า 140 ปี กลุ่มอพยพเข้ามาสู่ตอนกลางลุ่มน้ำชี ที่เป็นกลุ่มใหญ่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และเป็นบรรพบุรุษของชาวมหาสารคาม คือ กลุ่มญาคูวัตโพนสะเม็ก (ตรงกับวันอังคารที่ 22 สิงหาคม 2408 เดือนสิบ หนึ่งคำปีฉลู จ.ศ.1227) แห่งรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ดังข้อความตอนหนึ่งว่า "..... จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ซึ่งเจ้าพระยาภูธราภัยฯ พร้อมกับเจ้าพระยานครราชสีมา ไล่เสียดแลทำแผนที่เมืองจะตั้งใหม่ เหนือการไม่เกี่ยวข้องแก่บ้านเมืองใดแล้ว จึงโปรดเกล้าฯ ขนานนาม บ้านลาด กุดนางไย เป็นเมือง "มหาสารคาม" พระราชทานนาม สัญญาบัตร ประทับพระราชลัญจกร ตั้งท้าวมหาไชย เปนที่ พระเจริญราชเดช เจ้าเมือง ทำราชการขึ้นแก่เมืองร้อยเอ็ด ให้พระราชทานท้าวมหาไชยผู้เปนที่ พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม....."

การตั้งเมืองมหาสารคาม

ในสมัยพระชติยวงษา (จัน) เป็นเจ้าเมืองร้อยเอ็ด ได้ให้ท้าวมหาชัย (กวด) และท้าวบัวทอง ไปสำรวจที่ตั้งเมืองใหม่ ในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯ ให้ยก "บ้านลาด กุดยางใหญ่" ขึ้นเป็นเมืองมหาสารคาม ให้ท้าวมหาชัย (กวด) เป็นเจริญราชเดชเจ้าเมือง ท้าวบัวทอง เป็นอรรคสาช เท้าไชยวงษา (ฮึง) เป็นอรรควงศ์ สารตราตั้งมาถึงชติยวงษา (จัน) เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม 2408

ท้าวมหาชัย (กวด) พาผู้คนประมาณ 5,000 คน ออกจากเมืองร้อยเอ็ด มาตั้งอยู่บริเวณที่ดอน แล้วฝั่งเสาหลักเมืองที่บริเวณศาลหลักเมือง ต่อมาได้ย้ายมาตั้งอยู่ระหว่างกุดยางใหญ่กับหนองทุ่ม ซึ่งเป็นบ้านจาน ส่วนท้าวบัวทองได้พาผู้คนจำนวนหนึ่งไปตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านลาด ซึ่งต่อมา

ราษฎรจากสุวรรณภูมิ โอนสังกัดและอพยพมาอยู่เมืองมหาสารคามมากขึ้น จนต้องออกกฎหมายห้ามตั้งความตอนหนึ่งว่า..."ถ้าท้าวเพี้ย ตัวเลขเมืองสุวรรณภูมิ สมักไปอยู่เมืองอื่น ให้จับเอาตัวเลขจำคาส่งไปยังเมืองสุวรรณภูมิจะเอาเงินคนละ 9 ตำลึง ให้ท้าวเพี้ยจับเอาตัวเลขชายหญิงที่สมักอยู่เมืองมหาสารคามไปซาบาล แล้วเรียกเอาทานบลไว้...." โครง สร้างของระบบการปกครองของเมืองมหาสารคามก็เหมือนกับหัวเมืองต่าง ๆ ในหัวเมืองลาวฝ่ายตะวันออกทั้งหลาย ซึ่งได้มาจากรูปแบบการปกครองของอาณาจักรล้านช้าง เพียงแต่ดัดแปลงให้เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองของตนเอง

ภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง ในสารตราตั้งเมืองทุกเมืองทางราชสำนักกรุงเทพฯ จะต้องระบุไว้เป็นหลักเกณฑ์เดียวกัน ทั้งหมด เพียงแต่รายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันบ้างเท่านั้น สำหรับเมืองมหาสารคาม ทางราชสำนักกรุงเทพฯ ได้กำหนดบทบาทภาระหน้าที่ของเจ้าเมือง และกรมการเมืองไว้ดังนี้

1) ให้พระเจริญราชเดช เจ้าเมืองมหาสารคาม อยู่ในบังคับบัญชา พระชติวงษา อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร เมืองร้อยเอ็ด ให้อรรคฮาด อรรควงษ์ วรรณบุตร และบรรดาท้าวเพี้ยในเมืองมหาสารคาม อยู่ในบังคับบัญชาเจ้าเมืองในสิ่งที่ชอบด้วยราชการ ต่อมาภายหลังเมื่อยกฐานะเป็นเมืองใหญ่แล้วไปขึ้นกับกรุงเทพฯ โดยตรง จึงไม่ต้องไปฟังบังคับบัญชาของเมืองร้อยเอ็ด

2) ให้เจ้าเมือง อรรคฮาด อรรควงษ์ วรรณบุตร ปรีกษาหรือหาทางทำนุบำรุงท้าวเพี้ยไพร่พลเมืองให้ได้ทำไร่นาให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนหาวิธีการที่จะได้ผู้คนมาอยู่ในเมืองมหาสารคามเพิ่มขึ้น

3) ชำระคดีความของราษฎรโดยยุติธรรม ถ้าเป็นคดีใหญ่ ให้ส่งไปยังเมืองร้อยเอ็ดตามอย่างธรรมเนียมเมืองเล็กขึ้นกับเมืองใหญ่ และอย่าให้คดีความค้างช้าจนราษฎรได้รับความเดือดร้อน

4) ให้กำชับกำชา ห้ามปรามท้าวเพี้ยราษฎร อย่าให้คบหาพากัน กินฝิ่น-สูบฝิ่น-ขายฝิ่น-ซื้อฝิ่น จะอนุญาตให้เฉพาะในหมู่คนจีน และเจ้าภาษีฝิ่นเท่านั้น

5) ให้กำชับกำชา ดูแลตักเตือนไม่ให้ราษฎรประพฤติตัวเป็นโจรผู้ร้าย ลักทรัพย์สิ่งของ กดขี่ข่มเหงราษฎร

6) ให้กระทำพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยา กระทำสัตยานุสัยต่อราชสำนักกรุงเทพฯ ปีละ 2 ครั้ง ในวันตรุษและวันสารท ในระยะแรกให้ไปกระทำพิธีร่วมกับเมืองร้อยเอ็ด

7) ร่วมกับเมืองใกล้เคียงปักปันเขตแดนเมืองให้เห็นชอบทุกฝ่ายจะได้ไม่เป็นที่ ทะเลาะวิวาทกันในภายหลัง แล้วใช้เสาไม้แก่นปักไว้เป็นเขตแดน

8) ให้มีน้ำใจเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา สร้างวัดวาอาราม และทำนุบำรุงพระภิกษุสามเณร ให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองถาวรสืบไป ซึ่งพระเจริญราชเดชได้สร้างวัดขึ้นหลายวัด เช่น วัดเหนือ (หมายถึงเหนือทางต้นน้ำ ปัจจุบันคือวัดมหาชัย) วัดกลาง (วัดอภิสิทธิ์) และวัดใต้ (วัดอุทัยทิศ)

9) ส่งส่วยผลเร็ว โดยแบ่งชายฉกรรจ์ของเมืองมหาสารคามเป็น 3 ส่วน สองส่วนนั้นให้เรียกเก็บส่วย แล้วส่งลงไปกรุงเทพฯ อีกส่วนหนึ่งเก็บไว้ใช้ราชการในเมืองมหาสารคาม ซึ่งเมืองมหาสารคามจะต้องเรียกเก็บเงินจากชายฉกรรจ์คนละ 2 บาท หรือเป็นผลเร็ว คนละ 6 กิโลกรัมต่อปี ทั้งยังจะต้องทำบัญชีชายฉกรรจ์แจ้งลงไปยังราชสำนักกรุงเทพฯ ให้ชัดเจน

หน้าที่ของประชาชน จาก สารตราเจ้าพระยาจักรี มาถึงพระชติยวงษา เรื่องขนานนามบ้านลาดกุดยางใหญ่เป็นเมืองมหาสารคามนั้น นอกจากจะเกี่ยวข้องกับการตั้งเมืองและหน้าที่ของเจ้าเมืองแล้ว ยังพบว่าประชาชนจะต้องมีบทบาทและหน้าที่ ดังนี้

1) ประกอบอาชีพ ทำมาหากิน เพื่อเลี้ยงครอบครัว ซึ่งจะทำให้บ้านเมืองมีความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง ดังข้อความตอนหนึ่งว่า...ให้ครอบครัวไพร่พลเมืองให้ได้ทำไร่นา ทำมาหากินเป็นภาคภูมิให้บ้านให้เมือง บริบูรณ์มั่งคั่งขึ้นจงได้...

2) ถึงฤดูกาลจะต้องไปเก็บผลเร็วมาส่งส่วย ตามปกติจะเป็นช่วงประมาณเดือน 9-10 ซึ่งผลเร็วสุก แล้วนำมาฝัดแดดหรือรมควันให้แห้ง แล้วส่งเป็นส่วยในอัตรา 10 เลกต่อผลเร็ว 1 หาบ ซึ่งหมายความว่า ชายฉกรรจ์คนหนึ่งจะต้องหาผลเร็วให้ได้ 6 กิโลกรัมต่อปี หรือหากไม่สามารถหาผลเร็วได้จะต้องหาเงินมาจ่ายเป็นส่วยคนละ 2 บาท หรือทองคำคนละ 1 สลึง หรือยารัก คนละ 1 ทะนาน

3) ข้อห้ามสำคัญคือ ห้ามคบหาพากันสูบ-กิน-ขาย-ซื้อฝิ่นและห้ามทำตัวเป็นโจร ผู้ร้ายลักทรัพย์สิ่งของของราษฎรให้ได้รับความเดือดร้อน

ความเปลี่ยนแปลงในเมืองมหาสารคามช่วงพุทธศักราช 2408-2432 หลังจากตั้งเมืองมหาสารคามในปี พุทธศักราช 2408 แล้ว เหตุการณ์ในเมืองร้อยเอ็ดก็เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างพระชติยวงษา (จัน) กับราชวงษ์ (สาร) บุตรพระพิไลย-สุริยวงษ์ จนในที่สุดพระชติยวงษา (จัน) ต้องลาออกจากตำแหน่ง แล้วราชวงษ์ (สาร) ได้เป็นพระชติยวงษา เจ้าเมืองร้อยเอ็ด ประกอบกับพระเจริญราชเดช (กวด) เจ้าเมืองมหาสารคามมีความขัดแย้งกับ พระชติยวงษา (สาร) ด้วยเรื่องสมัยพ่อของทั้งสองฝ่ายเป็นทุนอยู่แล้วและพระชติยวงษา (สาร) มีนิสัยดุร้าย เมืองมหาสารคามกับเมืองร้อยเอ็ดจึงมีเรื่องราวกล่าวโทษฟ้องร้องกันอยู่เสมอ ๆ ในที่สุดทางราชสำนักกรุงเทพฯ จึงให้เมืองมหาสารคามแยกออกจากการเป็นเมืองขึ้นของเมืองร้อยเอ็ดแล้วให้ขึ้น กับกรุงเทพฯ โดยตรง

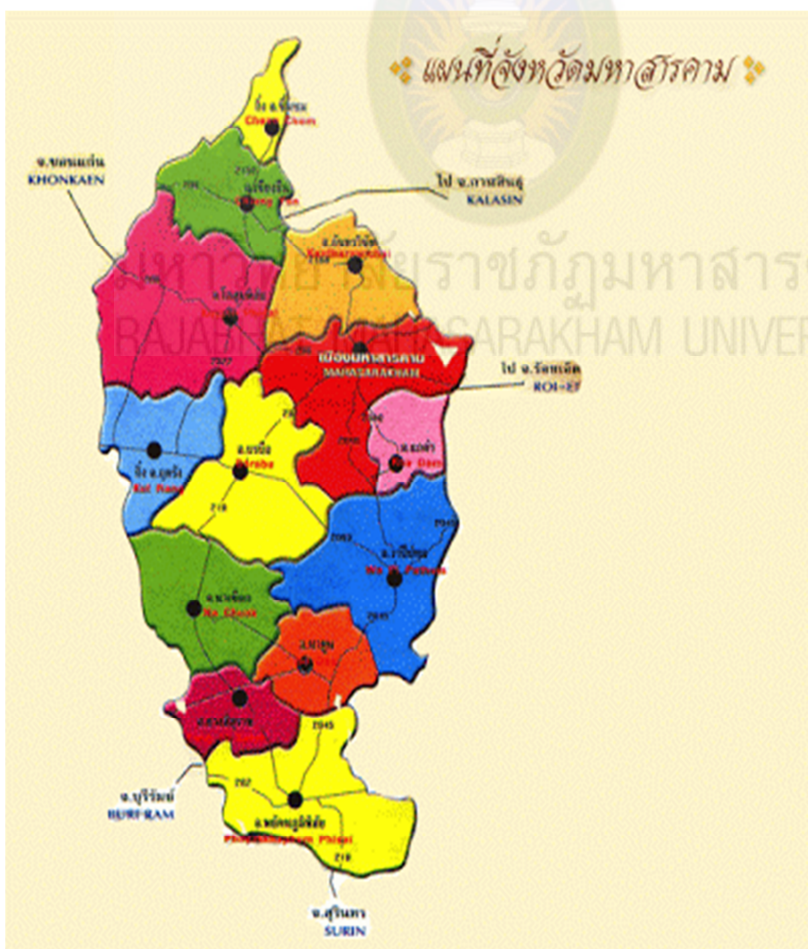
ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2408-2455 มีเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองเมืองมหาสารคามจำนวน 3 คน คือ พระเจริญราชเดช (กวด) พระเจริญราชเดช (ฮึง) พระเจริญราชเดช (อึง) เจ้าเมืองแต่ละคนได้สร้างบ้านแปงเมืองให้เจริญรุ่งเรืองตามลำดับ

(**พระ เจริญราชเดช (กวด) เจ้าเมืองคนแรกของมหาสารคาม ได้รับพระมหากรุณาธิคุณเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น "พระเจริญราชเดช วรเชษฐมหาชติยวงษ์ รวิวงศ์สุรชาติ ประเทศราชธำรงรักษาศักดิ์ กิตติศเกรียงไกร ศรีพิชัยเทพวราภพพิศณุพงศ์ปรีชา สิงหบุตร สุวัฒนานคราภิบาล")

ความเปลี่ยนแปลงของเมืองมหาสารคาม ระหว่างปี พ.ศ. 2408-2455

นับจากวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2408 ถึงปี พ.ศ. 2455 เมืองมหาสารคามมีความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญหลายประการคือ
 พ.ศ. 2408 ขึ้นกับเมืองร้อยเอ็ด
 พ.ศ. 2412 ขึ้นตรงต่อกรุงเทพมหานคร
 พ.ศ. 2422 อุปฮาด (ฮึง) ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็น พระเจริญราชเดช (ฮึง) เจ้าเมืองมหาสารคาม คนที่ 2

- พ.ศ. 2425 ตั้งเมืองวาปีปทุม และเมืองโกสุมพิสัย
- พ.ศ. 2443 เปลี่ยนชื่อตำแหน่ง เจ้าเมือง เป็นผู้ว่าราชการเมือง
- พ.ศ. 2443 ในตัวเมืองมหาสารคามแบ่งออกเป็น 2 อำเภอ อุทัยสารคาม และอำเภอประจิมสารคาม
- พ.ศ. 2446 พระพิทักษ์นรากร (อุ่น) ได้รับการโปรดเกล้า แต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการเมืองมหาสารคาม ต่อมาได้เลื่อนเป็น พระเจริญราชเดช (อุ่น) เจ้าเมืองมหาสารคามคนที่ 3
- พ.ศ. 2455 หม่อมเจ้าณพมาศ นวรัตน์ ได้รับการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเป็นผู้ว่าราชการจังหวัดมหาสารคามคนแรก
- พ.ศ. 2475 จังหวัดกาฬสินธุ์ และทุกอำเภอในจังหวัดกาฬสินธุ์ ขึ้นตรงกับจังหวัดมหาสารคาม
- พ.ศ. 2477 ชุดคลองสมถวิล
- พ.ศ. 2478 จัดตั้งองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม
- พ.ศ. 2498 จัดตั้งเทศบาลเมืองมหาสารคาม
- พ.ศ. 2498 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯ บรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดมหาสารคาม
- พ.ศ. 2500 สร้างหอนาฬิกา



ภาพที่ 1 แผนที่จังหวัดมหาสารคาม

บ้านโนนตาล อยู่ในเขตตำบลท่าสองคอน อ.เมือง จ.มหาสารคาม ซึ่งแบ่งเขตการปกครอง เป็น 20 หมู่บ้าน ประกอบด้วยหมู่บ้าน หมู่1 บ้านหนองกุงเต่า ,หมู่2 บ้านอุปราชา ,หมู่3 บ้านโนนแต่้ , หมู่4 บ้านหนองจวน้อย , หมู่5 บ้านบ่อน้อย ,หมู่6 บ้านหนองเขื่อนช้าง, หมู่7 บ้านหินลาด,หมู่8 บ้านดอนหัน ,หมู่9 บ้านดงเค็ง ,หมู่10 บ้านสว่าง ,หมู่11 บ้านท่าสองคอนน้อย ,หมู่12 บ้านหนองเขื่อนช้าง ,หมู่13 บ้านโนนตาล , หมู่14 บ้านโนนสะอาด ,หมู่15 บ้านโนนแต่้ ,หมู่16 บ้านท่าสองคอน ,หมู่17 บ้านท่าสองคอน ,หมู่18 บ้านโนนตาล ,หมู่19 บ้านหนองเขื่อนช้างใต้ ,หมู่20 บ้านหนองแวง

สภาพบริเวณพื้นที่ชุมชนบ้านโนนตาลเป็นชุมชนเกษตรและเป็นชุมชนที่มีหลากหลาย ครอบครั้ว หลายอาชีพอาศัยอยู่ ความเป็นอยู่ของบุคคลในชุมชนบ้านโนนตาลลักษณะโดยทั่วไป ต่างคนต่างอยู่แบ่งแยกออกเป็นกลุ่มๆแต่ก็มีความสามัคคีในชุมชนอย่างเหนียวแน่น มีผู้สูงอายุอยู่เกือบทุก ครอบครั้วเรือนทั้งชายและหญิง มีทั้งครอบครั้วเดี่ยวและครอบครั้วขยายปะปนในหมู่บ้านแต่ละครอบครั้วก็ แตกต่างกันไป บุคคลในชุมชนส่วนมากจะรู้จักกัน เมื่อมีงานในชุมชนบุคคลที่ออกมาส่วนมากจะเป็น ผู้สูงอายุเป็นตัวแทนของครอบครั้วนั้นๆและบุคคลในชุมชนทั่วไปที่สนใจได้เข้าร่วมกิจกรรมเพื่อ ส่งเสริมสุขภาพอนามัย สุขภาพจิตของผู้สูงอายุในชุมชนมีความแตกต่างกันไปตามสภาพของ ครอบครั้วส่วนมากมีจิตใจแจ่มใสเบิกบาน มีกิจกรรมร่วมกันเพื่อส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้แสดงออกใน ความสามารถของตนเองและมีกิจกรรมทางศาสนาตามเทศกาลและพิธีกรรมตลอดเวลา

2.5 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ฉัตรวารินทร์ บุญเดช,วิราพรธณ วิโรจน์รัตน์ และนารีรัตน์ จิตรมนตรี (2560)ได้ศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่าง ภาวะสุขภาพ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา ความพึงพอใจใน ชีวิต กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุของผู้สูงอายุในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มี ภาวะสุขภาพโดยทั่วไปอยู่ในระดับดี ความเชื่อทางศาสนาและการปฏิบัติทางศาสนาค่อนข้างสูง (mean = 45.81, SD = 6.62, skewness = -.54; mean =52.25,SD = 6.55, skewness -1.59 ตามลำดับ) ความพึงพอใจในชีวิตค่อนข้างสูง (mean = 59.39, SD = 9.89,skewness = -.91) ภาวะ ธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุค่อนข้างต่ำ (mean = 73.48, SD = 5.98,Skewness = .27) ความเชื่อทาง ศาสนามีความสัมพันธ์เชิงบวกในระดับต่ำกับภาวะธรรมทัศน์ในมิติของการมองโลก (rs =.19) และมิติ ของการมองตน (rs =.19) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ (p <.01)แต่ไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างภาวะ สุขภาพ การปฏิบัติทางศาสนา ความพึงพอใจในชีวิต กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุ

มารยาท สุจริตวรกุลและสิริลักษณ์ โสมานุสรณ์(2561)ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการ เตรียมตัวเพื่อการตายของผู้สูงอายุไทยพุทธผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุไทยพุทธมีคะแนนการเตรียมตัว เพื่อการตาย คิดเป็นร้อยละ88.2 ทศนคติต่อความตาย และภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุ มี ความสัมพันธ์ทางบวกกับการเตรียมตัวเพื่อการตายในระดับปานกลาง (r = .36 และ = .34, p < .01)

การรับรู้ภาวะสุขภาพมีความสัมพันธ์ทางลบกับการเตรียมตัวเพื่อการตายในระดับปานกลาง ($r = -.33, p < .01$) ส่วนการสนับสนุนทางสังคมไม่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวเพื่อการตาย

พระมหาสุพร รกขิตธมฺโม (ปวงกลาง)(2557) ได้ศึกษาการเผชิญความตายอย่างสงบตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าผลการศึกษาพบว่า ความตาย ก็คือความดับหรืออาการดับของขันธ์ 5 หรือกายกับจิตประเภทของการตายมี 2 คือ กาลมรณะ การตายเมื่อถึงเวลาถึงที่ตายและอกาลมรณะ การตายเมื่อยังไม่ถึงเวลา สาเหตุการตายในลักษณะต่างๆ ของบุคคลและสัตว์ทั้งหลายนั้นเราจะพบว่ก็เนื่องด้วยอำนาจของผลกุศลกรรมและอกุศลกรรมของแต่ละบุคคล ส่วนวิธีการเจริญมรณสติโดยง่าย ๆ คือการพิจารณาทุกเวลาทุกลมหายใจว่าเราต้องตายแน่ๆ สามารถเจริญได้ทุกวัน และในโอกาสใดก็ได้ซึ่งมนุษย์มีท่าทีที่ปฏิบัติต่อความตายเป็น 3 ระดับด้วยกัน คือ 1. บุคคลทั่วไป ก็ จะระลึกนึกถึงความตายด้วยความหวาดหวั่นพร่นกลัวต่อความตาย 2. บุคคลผู้มีการศึกษา ก็ จะระลึกถึง ความตายโดยเป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้ประมาท ให้รีบเร่งประกอบคุณงามความดีและ 3. บุคคลผู้มี ปัญญาคือให้รู้เท่าทันความตายเป็นอยู่ด้วยปัญญากระทำการไปตามเหตุผล การพิจารณามรณสติเป็นวิธีพิจารณาให้เห็นความจริงในชีวิตทั้ง 5 ประการนี้คือความแก่ความเจ็บ ความชรา ความตายความพลัดพราก และมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดชีวิตของคน และสัตว์ย่อมมีกับทุกชีวิต การปฏิบัติมรณสติเป็นประโยชน์ในการพัฒนาจิต คือการไม่หลงตาย คนทั่วไปเมื่อนาทีสุดท้ายของชีวิตมาถึง มักสูญเสียการควบคุมตัวเอง เมื่อสูญเสียการควบคุมตัวเองก็จึงดับจิตไปโดยขาดสติหรือโดยภาวะจิตที่เศร้าหมอง ทुरนทुरาย เป็นทุกข์ มีห่วงกังวลปนไปกับจิตดวงสุดท้าย จิตที่ดับไปโดยขาดสตินั้นไม่อาจรับประกัน ภาใหม่ได้ว่า จะไปบังเกิดในสุคติภพ การเผชิญความตายตามหลักมรณสตินั้นถือว่าได้เตรียมตัวก่อนตาย คือ เอาสติอ่อนระลึกถึงความตายอันมีแก่ตนและคนอื่น ให้ตั้งมั่นอยู่กับคุณความดีให้ดำรงชีวิต ด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นจิตใจที่มีพลังดับความเร่าร้อนหวาดกลัวนานาประการได้ จิตใจที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสฝ่ายต่ำ ย่อมเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบ่วงหมู่มาร สามารถดับกิเลสได้มี สติรู้เท่าทัน ไม่หวาดหวั่นต่อความตายอย่างสงบ ทำให้มีความสุขในชีวิตประจำวันได้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ที่ประกอบด้วยกระบวนการขั้นตอนในการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

การวิจัยระยะที่ 1

เพื่อศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา กรณีศึกษา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม ระยะเริ่มแรกนี้ เป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ที่วางเอาไว้ โดยมีกระบวนการการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่ที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งมีพื้นที่ในการเก็บข้อมูล คือ ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม โดยการลงพื้นที่สำรวจและสังเกตการณ์ เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์ในการวิจัยและสร้างความเข้าใจกับคนในพื้นที่ดังกล่าว

2. การระดมเก็บรายละเอียดข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งหมดมาจากทุกภาคส่วน ทั้งที่เป็นเอกสารต่างๆ และข้อมูลจากบุคคลในพื้นที่

3. การศึกษาข้อมูลเบื้องต้นที่เกี่ยวข้องให้เข้าใจและให้ทราบถึงความสำคัญของการวิจัย

4. การรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสารและการลงพื้นที่ในเบื้องต้น

5. การคัดกรองและกลั่นกรองข้อมูล

6. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มา แล้วเขียนรายงานให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่วางเอาไว้

การวิจัยระยะที่ 2

เพื่อศึกษาการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม ในระยะที่สองนี้ เป็นการศึกษาตามกรอบแนวคิดขั้นตอนตามวัตถุประสงค์ในข้อที่ 2 ที่วางเอาไว้ โดยมีกระบวนการการศึกษาวิจัย ดังต่อไปนี้

2.1 แหล่งข้อมูลลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อปฏิบัติการเก็บข้อมูล คือชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม

2.1.2 ค้นคว้าจากเอกสาร (Secondary Sources) ตำรา สื่อออนไลน์ เอกสาร สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ทั้งของไทยและต่างประเทศที่เกี่ยวข้อง จากทุกภาคส่วนของรัฐและเอกชน

2.1.3 สอบถามและสัมภาษณ์จากผู้รู้ ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชากรกลุ่มเป้าหมาย ดังนี้

- ประชากร ผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.

มหาสารคาม และผู้ที่เกี่ยวข้อง จำนวนทั้งสิ้น 10 คน

- ประชาชนทั่วไปที่อยู่ในชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.

มหาสารคามจำนวน 5 คน

-ผู้นำชุมชนที่มีบทบาท (บ้าน-โรงเรียน-วัด) จำนวน 4 คน

-นายกองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 ท่าน

กลุ่มประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้แบ่งเป็นเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมทั้งสิ้นจำนวน 20 คน

2.2 เครื่องมือ (Instruments) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview) และแบบสอบถาม (Questionnaire) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในรูปแบบการจัดสัมมนาเวทีกลุ่มชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จ.มหาสารคาม

2.2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Interview) เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้าง (Structure Inept Interview) เพื่อศึกษาวิจัยภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนเข้าสู่ความสังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ โดยจะสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชากรเป้าหมายแบบเจาะจง

2.2.2 แบบสอบถาม (Questionnaire) เนื้อหาของแบบสอบถามจะแยกออกเป็นส่วนๆ ดังนี้

-ส่วนแรก เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับสถานภาพของประชากร(เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา สถานภาพการสมรส เป็นต้น)

-ส่วนที่สอง เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับปัจจัยภายในระดับบุคคล (Self-Control หรือ Anti-social personality)

-ส่วนที่สาม เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับความสำคัญของการศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา

-ส่วนที่สี่ เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา

-ส่วนที่ห้า ถ่ายทอดแนวทางเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา

2.3 การสนทนากลุ่มหรือการจัดเวทีสัมมนา (Focus Group)

ในการจัดเวทีสนทนากลุ่มครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วางกรอบการสัมมนากลุ่มไว้โดยการเชิญประชากรกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงและผู้ที่เกี่ยวข้องที่มีความเชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ได้แก่

2.3.1 ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

-ผู้สูงอายุในชุมชน

2.3.2 ผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ด้านละ 1 คน

1) ผู้เชี่ยวชาญด้านวิชาการ

2) ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมและวัฒนธรรม

3) ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธปรัชญา

4) ผู้เชี่ยวชาญด้านการวางแผนยุทธศาสตร์

2.4 การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่เป็นข้อคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ (Interview) และข้อคำถามประเด็นหลักสำหรับการสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างดังนี้

2.4.1 ศึกษาเอกสารตำรางานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นข้อมูลในการสร้างเครื่องมือ

2.4.2 ร่างข้อคำถามที่จะใช้ในการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม จากนั้นนำเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญหรือผู้มีความรู้ช่วยพิจารณาชี้แนะปรับปรุงหรือแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

2.4.3 นำแบบสัมภาษณ์และข้อคำถามในการสนทนากลุ่มไปใช้เก็บรวบรวมข้อมูล

2.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายวิธีเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครบถ้วน ครบคลุมและสามารถตอบปัญหาการวิจัยได้ มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้

2.5.1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Study) ใช้ในการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยศึกษาเอกสารเฉพาะในส่วนที่มีการเชื่อมโยงถึงข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย และข้อมูลที่ได้รับการกล่าวถึงในการสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถแยกเอกสารที่ศึกษา และเอกสารข้อมูลต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.5.2 การสัมภาษณ์ (Interview) การวิจัยครั้งนี้ใช้ทั้งการสัมภาษณ์แบบกึ่งทางการ (Semiformal Interview) และการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (Informal Interview) ดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องและประชากรเป้าหมาย

2.5.3 ขอนหนังสือแนะนำตัวผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อยื่นแสดงในการประสานติดต่อขอข้อมูลต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือเพื่อเป็นการขออนุญาตอย่างเป็นทางการทางการในการเข้าสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่หรือผู้เกี่ยวข้อง

2.5.4 ขั้นตอนการสัมภาษณ์

1) ก่อนลงสนามเพื่อรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้เริ่มต้นด้วยการนัดหมายวันเวลาที่จะสัมภาษณ์กับกลุ่มเป้าหมาย พร้อมกับขอเอกสารต่างๆ เกี่ยวกับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัยจากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่นั้นๆ

2) ศึกษาประเด็นคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล เตรียมและศึกษาวิธีใช้เครื่องบันทึกเสียง เตรียมสมุดจดบันทึกและอุปกรณ์ต่างๆ ให้พร้อมก่อนดำเนินการสัมภาษณ์

2.5.5 ขั้นตอนการสัมภาษณ์

1) ผู้วิจัยเริ่มทำการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง

2) ก่อนการสัมภาษณ์ผู้วิจัยจะสนทนาสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้สัมภาษณ์ แจ้งวัตถุประสงค์ของการสัมภาษณ์ อธิบายเหตุผลที่ต้องใช้เครื่องบันทึกเสียงและขออนุญาตใช้เครื่องบันทึกเสียงในขณะสัมภาษณ์ รวมทั้งแจ้งให้ทราบว่าข้อมูลต่างๆ ที่บันทึก เสียงไว้ผู้วิจัยจะเก็บเป็นความลับ หากผู้สัมภาษณ์ไม่สบายใจที่จะให้บันทึกเสียงในช่วงใดผู้วิจัยจะไม่บันทึก

3) ขณะสัมภาษณ์ ผู้วิจัยใช้วิธีการพูดคุยสนทนากับผู้ให้สัมภาษณ์ โดยไม่ถือแบบสัมภาษณ์แต่ใช้วิธีการจำประเด็นข้อคำถามไว้ การตั้งประเด็นคำถามไม่จำเป็นต้องเรียงตามลำดับของข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์ แต่ขึ้นอยู่กับเนื้อเรื่องที่กำลังสนทนากันอยู่ ผู้วิจัยพยายามเชื่อมโยงการสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้คำตอบตรงตามประเด็นที่ต้องการ นอกจากนี้ได้จดบันทึกในขณะสัมภาษณ์ด้วย

2.5.6 ขั้นตอนหลังการสัมภาษณ์

1) ผู้วิจัยหาเวลาหลังการสัมภาษณ์เพื่อจดรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งที่ได้บันทึกในขณะสัมภาษณ์ ข้อสังเกตต่างๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์ ปฏิกริยาของผู้ให้สัมภาษณ์และการให้ข้อมูลรวมทั้งความคิดเห็นของผู้วิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์

2) สํารวจแผ่น CD ที่ได้ทำการบันทึกไว้ จากเครื่องบันทึกเสียง จดวันเวลาและชื่อของผู้ให้สัมภาษณ์ลงใน CD เพื่อไม่ให้เกิดความสับสนเมื่อนำมาฟังอีกครั้งในการช่วยวิเคราะห์ข้อมูล

2.6 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) วัตถุประสงค์ของการจัดสนทนากลุ่มเพื่อสร้างและกำหนดแนวทางศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา โดยใช้กลุ่มเป้าหมาย คือการคัดเลือกประชากรตัวอย่างแบบเจาะจงและผู้เชี่ยวชาญในด้านต่างๆ โดยมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

2.6.1 การนัดหมายวัน เวลา จัดกิจกรรมการสนทนากลุ่ม โดยผู้วิจัยจะทำการนัดหมายโดยขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เพื่อเชิญผู้ที่เกี่ยวข้องทุกหน่วยงานทุกฝ่ายผู้เชี่ยวชาญทางด้านต่างๆ และประชาชนที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดเสวนากลุ่ม

2.6.2 หลังจากที่ได้นัดหมายวันเวลาแล้ว ผู้วิจัยจะเดินทางไปยังพื้นที่กลุ่มเป้าหมายก่อน 2 วัน ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมของการจัดกิจกรรมเสวนากลุ่ม

2.6.3 ดำเนินการจัดกิจกรรมเสวนากลุ่ม โดยที่ผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินรายการของกิจกรรม

2.6.4 ขณะเสวนากลุ่ม มีการบันทึกการดำเนินกิจกรรมด้วยเครื่องบันทึก (Recorder) และภาพ (Camera)

2.6.5 สรุปผลจากการเสวนากลุ่ม

2.7 การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

2.7.1 ข้อมูลเชิงปริมาณ นำมาจัดทำเป็นหมวดหมู่ เพื่อเป็นข้อมูลเสริมความแม่นยำและชัดเจนของข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนา ได้แก่ ค่าความถี่ (Frequency) ค่าร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Arithmetic Mean) และค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) (พิชิต พิทักษ์สมบัติ. 2548)

2.7.2 ข้อมูลเชิงคุณภาพ วิเคราะห์ดังนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) และการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนก

อย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล ทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างๆ ได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้ว ไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลัก ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี Denzin (N.1970:218-230) ซึ่งขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการดังนี้

-ทำการตรวจสอบข้อมูลในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นการตรวจสอบในภาคสนาม โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological triangulation) ทั้งจากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้อง (Denzin,N.1970:218-230)

-ทำการตรวจสอบข้อมูลเรื่องเดียวกันจากแหล่งข้อมูลที่ต่างกัน เป็นการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เพื่อทำการตรวจสอบว่าเมื่อบุคคลที่ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปข้อมูลจะยังคงเหมือนเดิมหรือไม่ (Denzin, N.1970:218-230)

-ตรวจสอบข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้นำมาวิเคราะห์ แล้วนำไปให้ผู้ให้ข้อมูลสำคัญของผู้ที่เกี่ยวข้องอ่าน เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และสามารถปรับแก้ไขข้อมูลให้ถูกต้อง

-นำข้อมูลมาจัดระบบ โดยการจัดข้อมูลให้เป็นหมวดหมู่

-จัดข้อมูลให้เป็นข้อมูลเชิงปริมาณเพื่อการวิเคราะห์ด้วยสถิติเชิงพรรณนาอย่างง่าย เช่น ค่าความถี่ (Frequency) และ ค่าร้อยละ (Percentage) และทำให้เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการนำเสนอในประเด็นที่เชื่อมโยงกับกรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยระยะที่ 3

ระยะที่ 3 นักวิจัยลงมือปฏิบัติตามแผนงาน/กิจกรรม/โครงการที่ร่วมกันกำหนดขึ้นในขั้นที่ 2 เมื่อเสร็จสิ้นตามแผนแล้วทำการเก็บข้อมูลหลังการทดลองศึกษาภาวะธรรมชาติของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาที่ร่วมกันพัฒนาขึ้น และการปฏิบัติการสรุป ถอดบทเรียน จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์..

บทที่ 4 ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักคือศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้วิจัยมีความสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์จึงขอเสนอผลการวิจัยออกเป็น 3 ตอนดัง

1. เพื่อศึกษาระดับธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาวิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ

1.ระดับธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จากการศึกษาโดยการคัดเลือกสัมภาษณ์ผู้สูงอายุแบบเจาะจงจำนวน 10 คนกลุ่มตัวอย่างจากผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดแบ่งเป็นผู้สูงอายุวัยต้น 60-65 ปีจำนวน 4 ราย เป็นเพศหญิง 2 ราย เพศชาย 2 ราย ผู้สูงอายุวัยกลาง 75-85 ปี จำนวน 4 ราย เป็นเพศหญิง 2 ราย เพศชาย 2 ราย และผู้สูงอายุวัยปลาย 85 ปีขึ้นไปจำนวน 2 ราย เป็นเพศหญิง 1 ราย และเพศชายจำนวน 1 ราย และนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด

ผลการวิจัยพบว่า ผู้สูงอายุในชุมชนโนนตาล มีวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อมีความเชื่อมโยงกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่เชื่อว่ามนุษย์เมื่อตายไปจะต้องเกิดใหม่ในภพภูมิต่าง ๆ ตามแรงบุญหรือบาปที่ได้กระทำหมุนเวียนไปเรื่อยๆ การตายดีจึงเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนตามความเชื่อของพุทธศาสนาที่ว่า ผู้ที่ตายดีจะได้ไปเกิดใหม่ในที่ที่ดีหรือสุขคติ ซึ่งการตายอย่างสงบหรือการตายดีในมุมมองของผู้สูงอายุไทยพุทธมองว่า เป็นการตายอย่างสงบตามธรรมชาติ และตายอย่างหมดห่วง โดยการเตรียมจิตใจที่ดีก็จะทำให้ไปสู่สุขคติ ส่วนผู้สูงอายุยังมีอายุมากขึ้นเท่าไร ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนาความหมายของชีวิต มีความสัมพันธ์ทางบวกกับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุมากขึ้นเท่านั้น สามารถสรุปได้ดังนี้

1.ระดับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุทั้งหมดสูงขึ้น เพราะมีความเชื่อทางศาสนาสูง เนื่องจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์มีค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาค่อนข้างมาก โดยการยึดหลักคำสอนตามพระไตรปิฎก คือ ศรัทธา 4 ประการคือ เชื่อเรื่องกรรม เชื่อผลของกรรม ความเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน และเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักและเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ ต้องมีการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติ มนุษย์เราจึงควรที่จะเข้าใจในธรรมชาติของตนเอง เพื่อที่จะไม่ทุกข์ โศกเศร้าเสียใจ เมื่อประสบกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2. ผู้สูงอายุมีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาสูง เป็นการปฏิบัติตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา เป็นการฝึกหัดทำความดีด้วยการบริจาคทาน รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นการมุ่งขัดเกลาจิตใจภายในเพื่อกำจัดกิเลสหายาบกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีเวลาในการปฏิบัติทางศาสนาโดยการทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล การสวดมนต์ และการทำสมาธิอยู่เป็นประจำ ทำให้ผู้สูงอายุเรียนรู้ชีวิตอย่างมีสติเพื่อให้จิตสงบ

3. การศึกษาค้นคว้า พบว่า เพศ อายุ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา ความหมายของชีวิตมีความสัมพันธ์กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุ คือผู้สูงอายุเพศหญิงมีความสัมพันธ์กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุสูงกว่าผู้สูงอายุเพศชาย อาจเนื่องจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยเพศหญิงมักมีบทบาทในการเป็นผู้ให้การดูแลสมาชิกในครอบครัว และมีโอกาสเข้าวัดปฏิบัติธรรมรักษาศีลภาวนาทำให้ผู้หญิงมีประสบการณ์ใกล้ชิดแหล่งปฏิบัติธรรมมากกว่าเพศชายจึงมีโอกาสเข้าถึงภาวะธรรมทัศน์และเกิดวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำเนินชีวิตมาก

2.วิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิต

ตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ

จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านโนนตาลพบว่าผู้สูงอายุอาศัยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและประเพณีท้องถิ่นอีสานในการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตเพื่อเข้าถึงอรรถถึงธรรมแบบค่อยๆ ซึมซับตั้งอดีตจวบจนถึงวัยสูงอายุ และในวัยนี้เองทำให้แต่ละคนที่ผ่านเหตุการณ์ในชีวิตทั้งดีและไม่ดีมีโอกาสได้เข้าใจสภาวะธรรมอย่างเด่นชัดขึ้น เช่น เข้าใจคำสอนเรื่องไตรลักษณ์ในพระพุทธศาสนาจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายที่ไม่เที่ยงแท้แน่นอน เห็นความเป็นอนิจจัง (ความไม่เที่ยง) เห็นทุกขัง(สภาวะเป็นทุกข์ทั้งกายและใจ) และเห็นความเป็นอนัตตา (สภาวะที่ทุกอย่างไม่มีตัวตน) สภาวะที่มีความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ ทำให้สิ่งทั้งหลายมีธรรมชาติไม่เที่ยงแท้ ความไม่เที่ยงแท้นั้น นำไปสู่สภาพที่ขัดแย้ง กัดค้น หรือบีบคั้นในตัวเอง สภาพเช่นนี้ สำหรับชีวิตถือว่าเป็นสภาพที่ทนได้ยาก หรือเป็นสิ่งที่พุทธศาสนาเรียกว่า “ทุกข์” นี้ นับว่าเป็นกฎธรรมชาติที่เป็นสากล ลักษณะสำคัญของกฎธรรมชาติที่กล่าวมาข้างต้นก็คือ (1) ความเปลี่ยนแปลง (2) ความขัดแย้งอันก่อให้เกิดสภาพที่ทนได้ยาก และ (3) ความปราศจากตัวตนอย่างอิสระ พุทธศาสนาเรียกสิ่งนี้ว่า สามัญลักษณะ สิ่งทั้งหลายรวมทั้งชีวิตมนุษย์และตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาตินี้ ไม่มีข้อยกเว้น ชาวพุทธรู้จักกฎธรรมชาติอันนี้ว่า เป็นกฎแห่ง อนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา “ชีวิต” ในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ก็ตอบสั้นๆ ได้ว่า ชีวิต เป็นสิ่งที่เกิดจากเหตุปัจจัยอื่นมาประกอบกันเข้า ไม่มีตัวตนที่เป็นอิสระ ดำเนินไปใน

ลักษณะของกระแสการเปลี่ยนแปลง อันมีการเกิดดับสลับกันไปเป็นลักษณะสำคัญ ด้วยสภาพที่อิงอาศัยปัจจัยอื่น และด้วยลักษณะที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ชีวิตจึงมีสภาพที่ขัดแย้ง กัดกัน และทนได้ยาก กฎธรรมชาติของชีวิต จึงเป็นกฎแห่งความไม่มีตัวตน ไม่เที่ยงแท้ และเป็นทุกซ์ เป็นต้น ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

1.การให้ทานรักษาศีลและภาวนา

ผู้สูงอายุในชุมชนโนนตาลส่วนมากจะดำเนินกิจกรรมทางศาสนาร่วมกับพระสงฆ์ในฐานะเป็นปราชญ์ชุมชนปัจจุบันชุมชนได้เปลี่ยนแปลงลักษณะดั้งเดิมไปสู่ความทันสมัยอันเกิดจากการขยายตัวหรือการเติบโตของชุมชน มีผลกระทบต่อความเข้มข้นทางความเชื่อและวิถีปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ชุมชนโนนตาลยังมีการสืบต่อจารีตประเพณีอย่างต่อเนื่องโดยการนำของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งสามารถทำให้ตัวผู้สูงอายุเองพัฒนาภูมิปัญญาจากพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงด้วยพุทธปรัชญาตามฮีตสิบสองอย่างเป็นรูปธรรมตลอดระยะเวลาภายในแต่ละปีด้วยวิธีให้ทานรักษาศีลและภาวนา

ฮีตสิบสอง หมายถึง จารีตประเพณีประจำสิบสองเดือน ซึ่งถือเป็นโอกาสดีที่ชาวบ้านจะได้มาร่วมชุมนุมและทำบุญในทุก ๆ เดือนของรอบปีและถือเป็นจรรยาของสังคม ผู้ที่ฝ่าฝืนก็จะเป็นผู้ที่ผิดฮีตหรือผิดจารีตนั่นเอง (หลายครั้งฮีตสิบสองมักจะกล่าวควบคู่ "คลองสิบสี่" (คองสิบสี่) ที่เป็นดั่งแบบแผนหรือแนวทางดำเนินชีวิต (คลอง = ครรลอง) แต่จะมุ่งเน้นไปทางศีลธรรมมากกว่าด้านอาชีพ)

สำหรับประเพณีหลัก ๆ 12 เดือนตามฮีตสิบสองที่ชุมชนจัดขึ้นโดยมีผู้สูงอายุเป็นผู้นำนั้นประกอบด้วย

เดือนเจียง (เดือน อ้าย) มีการประกอบพิธีบุญเข้ากรรม ซึ่งเป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำความผิด ได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์ เป็นการฝึกจิตสำนึกถึงความบกพร่องของตน และมุ่งประพฤติตนให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยต่อไป ชาวบ้านก็จะมีการทำบุญเลี้ยงผีต่าง ๆ

เดือนยี่ ใน ฤดูหลังการเก็บเกี่ยว ชาวบ้านจะทำบุญคูณข้าวหรือบุญคูณลาน โดยนิมนต์พระสวดมนต์เย็น เพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก รุ่งเช้าเมื่อพระฉันเช้าแล้วจะมีการทำพิธีสู่วัณข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะเตรียมเก็บสะสมฟืนไว้หุงต้มที่บ้าน

เดือนสาม ใน มื่อเพ็งหรือวันเพ็ญเดือนสาม จะมีการทำบุญข้าวจีและบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้าโดยใช้ข้าวเหนียวปั้นใส่น้ำอ้อยนำไปจี้บนไฟ อ่อนแล้วชุบด้วยไข่เมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระ

เดือนสี่ ทำบุญ พระเวสพังเทศน์มหาชาติ ในงานบุญนี้มักจะมีผู้นำของมาถวายพระ ซึ่งเรียกว่า "กัณฑ์หลอน" หรือถ้าจะถวายเจาะจงเฉพาะพระนักเทศน์ที่ตนนิมนต์มาก็จะเรียกว่า "กัณฑ์จอบ" เพราะต้องแอบซุ่มดูให้แน่เสียก่อนว่าใช่พระรูปที่จะถวายเฉพาะเจาะจงหรือไม่

เดือนห้า ประเพณีตรุษสงกรานต์หรือบุญสงกรานต์หรือบุญเดือนห้า ซึ่งมีขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนห้าและถือเป็นเดือนสำคัญ เพราะเป็นเดือนเริ่มต้นปีใหม่ไทย การสงกรานต์จะมีทั้งการ

รดน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์ และผู้หลักผู้ใหญ่ ด้วยน้ำอบน้ำหอมเพื่อขอขมาและขอพรตลอดจนมีการทำบุญถวายทาน

เดือนหก เดือนหกบุญบั้งไฟหรือบุญเดือนหกเดือนพฤษภาคมเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวอีสานเพราะเป็นประเพณีที่เกี่ยวกับการขอฟ้าฝนอันมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนอีสานโดยที่ส่วนใหญ่แล้วคนอีสานมีอาชีพในด้านกสิกรรมเป็นหลักการนำเอาดินประสิว (คนอีสานเรียกว่าขี้เจีย) มาโขลกหรือบดผสมกับถ่านให้แหลกละเอียด (คนอีสานเรียกว่าหมึก) แล้วบรรจุลงในกระบอกไม้ไผ่อัดให้แน่นแล้วเจาะรูใส่หางเรียกว่าบั้งไฟการทำบุญให้ทานและมีความเกี่ยวข้องกับบั้งไฟเรียกว่า "บุญบั้งไฟ" อีกอย่างหนึ่งท่านเรียกว่า "บุญเดือนหก" เพราะมีกำหนดทำกันในเดือนหกโดยในเดือนนี้ได้มีบทพญาเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญในเดือนนี้ว่าฮอดเดือนหกเสียงฟ้าไซประตู่ฮ้องบอกข่าวเมืองคนมีแต่ฝนกับลมส่งเสียงกึกก้องสายตามองเห็นแล้วในใจก็หากมันเขียดอีไม้ออกเต็นพอนเกี่ยวใส่ผู้สาวการเอาบุญบั้งไฟในเดือนหกนั้นเกิดจากความเชื่อที่ว่าพระยาคันคากได้ทำสัญญาสงบศึกกับพระยาแถนหลังจากที่ต่อสู้กันแล้วพระยาแถนเกิดพ่ายแพ้และยอมเป็นเมืองส่วย (เมืองขึ้น) จะมอบบรรณาการด้วยการแต่งฝนฟ้าให้ทุกปีซึ่งพอเมื่อถึงเดือนหกคนในเมืองมนุษย์ก็จะจุดบั้งไฟขึ้นไปเตือนพระยาแถนเพื่อให้รู้ว่าถึงฤดูทำนาแล้วและให้พระยาแถนแต่งฝนให้ส่วนรายละเอียดมีปรากฏแล้วในนิทานเรื่องลำพระยาคันคากนอกจากนี้บางท้องถิ่นถือว่าการจุดบั้งไฟเพื่อเหตุผลดังกล่าวแล้วยังถือว่าเป็นการเสี่ยงทายว่าฟ้าฝนปีนี้จะเป็นอย่างไโดยการสังเกตจากบั้งไฟที่จุดหากว่าบั้งไฟขึ้นดีไม่มีเหตุขัดข้องก็ถือว่าฟ้าฝนในปีนี้นี้จะเป็นอย่างไโดยการสังเกตจากบั้งไฟที่จุดหากว่าบั้งไฟขึ้นดีไม่มีเหตุขัดข้องก็ถือว่าฟ้าฝนในปีนี้นี้ดีแต่ทว่าบั้งไฟไม่ขึ้นหรือมีอุปสรรคถือว่าฟ้าฝนในปีนั้นไม่ค่อยจะดีและมักจะมีการห้ามเอาช่างที่ทำบั้งไฟที่ไม่ขึ้นโยนลงบ่อโคลนเป็นการลงโทษและเป็นที่สนุกสนานเกี่ยวกับประเพณีความเชื่อในเรื่องนี้ชาวอีสานได้ปฏิบัติเป็นประเพณีมาจนถึงปัจจุบันนี้การทำบุญอีกอย่างหนึ่งในเดือนหกนี้คือบุญวิสาขะอันเป็นประเพณีการทำบุญที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปนิยมกระทำกันและชาวอีสานได้สืบสานประเพณีนี้มาเป็นเวลาช้านานแล้ววันวิสาขะเป็นที่มีความสำคัญต่อพุทธศาสนาสาเหตุที่เรียกว่าวิสาขบูชาในเดือนหกภาษาบาลีเรียกว่าเดือนวิสาขหรือเดือนวิสาขมาจากการทำบุญในเดือนวิสาขหรือเดือนหกเพื่อเป็นการระลึกถึงคุณพระพุทธรเจ้าเรียกว่า "บุญวิสาขะ" โดยวิสาขบูชาเป็นวันคล้ายวันประสูติตรัสรู้และเสด็จดับขันธปรินิพพานของพระพุทธรเจ้าซึ่งเหตุการณ์สำคัญเหล่านี้เกิดขึ้นในวันเดียวกันคือวันเพ็ญเดือนหกทุกวันนี้พุทธศาสนิกชนยังคงพากันทำการบูชาพระพุทธรเจ้าด้วยการเวียนเทียนและบูชาด้วยเครื่องสักการะมีดอกไม้ธูปเทียนเป็นต้นนอกจากนี้ยังได้ทำการบูชาด้วยการปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธรเจ้าโดยการสมาทานอุโบสถศีลเจริญเมตตาภาวนาอีกด้วย

เดือนเจ็ด ทำบุญซำฮะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีตาแฮก ผีเมือง เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ

เดือนแปด เดือนแปด - บุญเข้าพรรษาตรงเดือนกรกฎาคมคำว่าพรรษาได้แก่ปีหรือฤดูฝนคำว่าเข้าได้แก่เข้าไปอยู่ประจำโดยไม่ไปแรมคืนณแห่งอื่นตลอด 3 เดือนเรียกว่าเข้าพรรษาปีหนึ่งมีกำหนด2ครั้งคือปริมิภาวัสสูปนายิกาเข้าพรรษาต้นในวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 หนึ่งปัจฉิมภาวัสสูปนายิกาเข้าพรรษาหลังในวันแรม1ค่ำเดือน 9 หนึ่งตามปกติในมาสเข้าวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 ถ้าปีอธิกมาสคือแปดสองหนเข้าวันแรม1ค่ำเดือน 9 ซึ่งก็เป็นเดือน 8 อยู่นั่นเอง วิธีทำเนื่องด้วยวันเข้าพรรษาเป็นวันอภิสิทธิ์สมัยวันสำคัญในพระทางพุทธศาสนาเพราะในปีหนึ่งๆมีเพียงวันเดียวเท่านั้นในสามเดือนแห่งพรรษาเป็นเวลาทีบรรพชิตและคฤหัสถ์สละโอกาสบำเพ็ญประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นคือบำเพ็ญทาน

ศีลภาวนาไตรสิกขาให้บริบูรณ์เพิ่มพูนกุศลจรรยาสัมมาปฏิบัติให้เต็มที่มีการจัดตั้งเทียนและถวายผ้าอาบน้ำฝนจึงสรุปพิธีเป็น 2 อย่าง

(1) พิธีฝ่ายคฤหัสถ์ผู้มีศรัทธาทั้งหลายต่างจัดของเคี้ยวมีหมากพลูบุหรืของฉันมีข้าวปลาอาหารเป็นต้นเครื่องนุ่งห่มมีไตรจีวรเครื่องใช้มีเตียงตั้งเก้าอี้ยาแก้ไขเหล่านี้เป็นนิพัทธกุศลให้ผลคือความสุขไม่ขาดสายแสงสว่างมีตะเกียงรูปเทียนไฟฟ้านำถวายในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 8 การให้แสงสว่างมีให้ตะเกียงมีอาณิสสรถึงกับได้ตาทิพย์ในอนาคตเช่นพระอนุรุทธเถระได้ถวายเทียนรูปแก่พระสงฆ์สาวกมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขครั้งศาสนาของพระโคตมบรมครูได้บังเกิดในศากยะสกุลออกบวชในพระพุทธศาสนาสำเร็จพระอรหันต์ได้รับยกย่องเป็นเอตทัคคะในทางมีตาทิพย์เห็นเหตุใกล้ไกลเพราะอาณิสสรถวายแสงสว่างเป็นทานผู้มีศรัทธามากมายจะถวายไม่กำหนดสิ่งของหรือกำหนดก็ตามจำกัดเวลาหรือไม่จำกัดก็ตามมักใช้พิธีปวารณาการปวารณากรรมในสิกขาบทบัญญัติว่าภิกษุจะออกปากขอของคฤหัสถ์ผู้มีปัญญาดีมิใช่ปวารณาต้องอาบัติถ้าเป็นญาติขอได้ไม่ต้องอาบัติแต่ถ้าไม่เป็นญาติทั้งไม่ได้ปวารณาถ้าขอต้องอาบัตินั้นคฤหัสถ์ผู้มีปัญญาดีปวารณาจะสงเคราะห์ภิกษุสงฆ์จึงทำการปวารณา คือเปิดโอกาสให้ภิกษุขอได้ตามปรารถนาถ้าจะปวารณาปัจจัย4ก็ว่าคำปวารณาต่อภิกษุสงฆ์หรือองค์ที่ตนต้องการว่าในปัจจัย4คือจีวรบิณฑบาตเสนาสนะคิลานเภสัชถ้าพระองค์เจ้าประสงค์สิ่งใดโปรดเรียกได้จากผมตามปรารถนาตลอดเวลาที่กำหนดเดือนเมื่อภิกษุต้องการอะไรให้ไวยวัจจรไปเอาไม่เป็นอาบัติแก่ภิกษุการทำเช่นนี้เรียกว่าปวารณากรรมต้นเทียนก่อนวันเข้าพรรษาจะเป็นวันที่ทายกจะเรียไรเงินซื้อขี้ผึ้งหล่อเทียนเป็นแท่งทำเป็นเรียกต้นเทียนมีการประดับตกแต่งพอสมควรถึงวันขึ้น15ค่ำเดือน 8แห่ไปถวายวัดผ้าอาบน้ำฝนถือผ้าที่นุ่งอาบน้ำฝนสีนวลตามสีจีวรที่กำหนด 4 คอก 1 กระเปียด กว้าง 1 คอกคืบ 1 กระเปียด 2 อนุกระเปียดตั้งแต่วันแรม ค่ำเดือน 7 ถึงกลางเดือน 8 เป็นเวลาที่ภิกษุแสวงหาผ้าอาบน้ำฝนผู้มีศรัทธาเริ่มถวายได้ตั้งแต่วัน 1 ค่ำเดือน 7 ถึงกลางเดือน 8 แต่นิยมถวายกันกำหนดเอาวันเพ็ญเดือน 8

(2) พิธีฝ่ายสงฆ์จวนเข้าพรรษาจัดแจงทำความสะอาดอาคารสถานที่กุฏิวิหารลานวัดซ่อมแซมเสนาสนะให้มีประตูหน้าต่างปิดเปิดได้ตั้งน้ำใช้น้ำฉันปูลาดอาสนะพระสงฆ์เข้าพรรษาวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 เป็นวันพระสงฆ์เข้าพรรษาก่อนอธิษฐานใจเข้าพรรษาว่าทำวัตรเคารพกันตามแก่อ่อนคำทำวัตรเหมือนกับทำวัตรพระพุทธรูปทุกประการเสร็จแล้วอธิษฐานพรรษาว่าตามแก่อ่อนเป็นลำดับรูปละ3 หนว่า อิมสมิ อวาเส อิมิ เตวาส วสสึ อุเปมิ แปลว่าข้าพเจ้าเข้าจำพรรษาในอาวาสนี้ตลอดไตรมาสนี้ต่อไปค้อยังโอาสาท่านเจ้าอาวาสจะแนะนำตักเตือนพระสงฆ์สามเณรในการบำเพ็ญสมณวิปัสสนาเอาใจใส่บำเพ็ญไตรสิกขาคือศีลสมาธิปัญญาให้บริบูรณ์ทำวัตรอุปัชฌายาจารย์วันแรม2ค่ำทำวัตรอุปัชฌายาจารย์ตามวัดต่างๆถ้าอยู่ห่างไกลกันไปมาไม่สะดวกมักจะไปทำวัตรก่อนเข้าพรรษาการทำวัตรนี้เป็นประเพณีที่ดีได้บุญกุศลมากเพราะในระยษพรรษาเป็นเวลาประโยชน์ตนและผู้อื่นเต็มที่เรียกอย่างหนึ่งบำเพ็ญสมณธรรมสมัยโบราณก็มีตำนานเล่าไว้ในมงคลทีปนี้ว่าเจตนาว่าร้ายพระอริยเจ้าเมื่อให้ท่านอดโทษให้ก็เป็นอโหสิกรรมหาบาปกรรมมิได้เป็นอุทาหรณ์จึงถือเป็นหลักปฏิบัติสืบมาจนทุกวันนี้

เดือนเก้า เดือนเก้าบุญข้าวประดับดินตรงเดือนสิงหาคมเดือนเก้า – บุญข้าวประดับดินตรงกับเดือนสิงหาคมคำว่าข้าวประดับดินได้แก่ข้าวและของคาวหวานพร้อมทั้งหมากพลูบุหรืที่ห่อด้วยใบกล้วยแล้วนำไปวางหรือห้อยไว้ตามต้นไม้หรือวางไว้ตามพื้นดินเรียกว่าข้าวประดับดินกำหนดการทำ

ในวันแรม 14 ค่ำเดือน 9 พิธีทำถึงวันแรม 13 ค่ำเตรียมทำอาหารคาวหวานมีเผือกมันข้าวต้มขนม น้ำอ้อยน้ำตาลและหมากพลูบูชาให้เพียงพอกะว่าให้แบ่งได้ 4 ส่วนคือเลี้ยงดูกันในครอบครัวส่วนหนึ่ง แจกญาติพี่น้องส่วน1ทำบุญตักบาตรส่วน1สำหรับส่วนที่ท่าเจาะจงแก่ผู้ตายนั้นห่อด้วยใบกล้วยหวาน ห่อ1คาวห่อ1หมากพลูบูชาห่อ1แล้วเย็บปลายห่อติดกันตอนเช้ามีดใส่กระbungหรือถาดไปห้อยหรือวาง ไว้บนพื้นดินแล้วอุทิศผลส่งไปให้ชื่อว่าได้บำเพ็ญบุญเพตพลีและเทวดาพลีไปพร้อมกันรุ่งเช้านำเอา ของที่จัดไว้ส่วนหนึ่งไปตักบาตรพระสงฆ์

เดือนสิบ เดือนสิบ - บุญข้าวสากตรงเดือนกันยายนเดือนสิบ - บุญข้าวสากตรงกับเดือน กันยายนคำว่าสากคือสลากๆได้แก่เครื่องหมายที่ใช้แทนสิ่งของเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสลากภัตรคือ พาข้าวที่เขียนชื่อเจ้าของลงแล้วนำสลากไปใส่ในบาตรให้พระจับสลากถูกองค์ใดถวายองค์นั้นกำหนด ทำวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 พิธีทำบุญข้าวสากขึ้น 14 ค่ำเดือนเตรียมอาหารคาวหวานโดยกะกำหนดให้ พอเลี้ยงดูกัน 1 แบ่งให้พี่น้อง1 นำไปตักบาตรตอนเช้า 1 เวลา 4 โมงเช้าเตรียมพาข้าวสากออกไป รวมกันที่วัดศาลาโรงธรรมเขียนชื่อตนตนลงในพาข้าวแล้วนำไปใส่บาตรถวายให้พระสงฆ์จับสลาก ถูกองค์ใดประเคนองค์นั้นก่อนจะประเคนว่าคำถวายสลากภัตรพร้อมกันพอว่าจบพระสงฆ์รับพร้อมกัน ว่าสาธุตั้งๆครั้งนั้นเสร็จแล้วพระอนุโมทนาแล้วมีเทศน์ฉลองการทำบุญข้าวสากและข้าวประดับดินนี้ ทำเพื่อประโยชน์แก่ญาติเพื่อระลึกถึงญาติเป็นวันญาติสมควรที่อนุชนรุ่นหลังเอาใจใส่กระทำให้เป็น ประโยชน์แก่ญาติของเราที่ตายไปแล้วเพราะท่านแสดงไว้ว่าญาติที่ตายไปเขาไปแต่ตัวเขามีได้ทำนา คำขายทำราชการทำการจ้างอาศัยเลี้ยงชีพจากพวกเราผู้ยังเป็นอยู่ถ้าเราประมาทไม่ทำบุญส่งไปให้ไม่ มีวันญาติวันระลึกถึงญาติถ้าเขาไม่ตายอย่างน้อยก็ต้องอดโซเป็นแน่

เดือนสิบเอ็ด ประเพณีทำบุญออกพรรษา ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนสิบเอ็ด พระสงฆ์จะแสดง อาบัติ ทำการปวารณา คือ การเปิดโอกาสให้ว่ากล่าวตักเตือนกันได้ ต่อมาเจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่ จะให้อาวาตเดือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตนอย่างผู้ ทรงศีล พอตกกลางคืนจะมีการจุดประทีป โคมไฟ นำไปแขวนไว้ตามต้นไม้ในวัดหรือตามริมรั้ววัด จึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า บุญจุดประทีป ในจังหวัด นครพนมจะมีประเพณีการไหลเรือไฟซึ่งตกแต่งด้วยตะเกียงน้ำมันก๊าด เป็นรูปต่าง ๆ สวยงามกลาง ลำน้ำโขงและมีหลายจังหวัดที่จัดงานแห่งปราสาทผึ้งขึ้น แต่ที่นับว่าเป็นต้นตำรับและมีความยิ่งใหญ่ กว่าที่ใดก็คือจังหวัดสกลนคร

เดือนสิบสอง เป็นเดือนส่งท้ายปีเก่าซึ่งจะมีการทำบุญกองกฐินโดยเริ่มตั้งแต่วันแรมหนึ่ง ค่ำ เดือนสิบเอ็ดถึงกลางเดือนสิบสอง แต่ชาวอีสานในสมัยก่อนนิยมเริ่มทำบุญทอดกฐินกันตั้งแต่ข้างขึ้น เดือนสิบสอง จึงมักจะเรียกบุญกฐินว่า บุญเดือนสิบสอง สำหรับประชาชนที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่ง แม่น้ำใหญ่ เช่น แม่น้ำโขง แม่น้ำชี และแม่น้ำมูล จะมีการจัดสงฆ์ (แข่งเรือ) เพื่อระลึกถึงอุสุ พญานาค บางแห่งจะมีการทำบุญดอกฝ้ายเพื่อใช้ห่อเป็นผ้าห่มกันหนาวถวายพระเณร มีการจุดพลุ ตะไล และบางแห่งจะมีการทำบุญโพนจุกลูกสาวซึ่งนิยมทำกันมากในสมัยก่อน

สรุปผู้สูงอายุในชุมชนโนนตาลได้อาศัยการให้ทานรักษาศีลและภาวนาจากพิธีกรรมทาง ศาสนาและพิธีกรรมท้องถิ่นเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและครอบครัวญาติ ซึ่งพิธีกรรมทั้งหมดมีความ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชีวิตให้ถูกต้องตามหลักพุทธปรัชญาอันนำไปสู่การรู้คุณค่าชีวิตของตนให้ไม่ ประมาทในการดำเนินชีวิต เข้าใจถึงบาปบุญคุณโทษ หากปฏิบัติประมาทพลั้งเผลอจะเกิดการทุกข์ ทรมานในขณะที่มีชีวิตอยู่และส่งผลกระทบต่อความตายที่ไม่สงบสุข จึงดำรงตนโดยการให้ทานรักษาศีล ส่วน

การเจริญกรรมฐานเพื่อเน้นประยุกต์ใช้เชี่ยวชาญจิตใจผู้สูงอายุที่มีภาวะซึมเศร้าสู่ความเป็นผู้มีสตินั้น พระสงฆ์เป็นผู้มีส่วนร่วมในการใช้ กระบวนการทางจิตใจ เช่นวัดบ้านโนนตาล และวัดขุนพรหมดำริ เป็นต้น พระสงฆ์ประยุกต์คำสอนพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสรวมทั้งรูปแบบการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักต่างๆ ในสังคมไทย โดยเน้นสอน อารมณ์ของสมถกรรมฐาน 40 เช่น อสุภ 10 อนุสสติ 10 และฝึกปฏิบัติ การกำหนดพิจารณานามรูป โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อย่างแจ่มชัดขึ้น

2.การหมั่นพิจารณาความตายตามหลักพุทธปรัชญา

จากการศึกษาการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุในชุมชนบ้านโนนตาลพบว่าสิ่ง ผู้สูงอายุซึ่งเป็นวัยที่ร่างกายเปลี่ยนแปลงสภาพเสื่อมถอยลงทำให้พวกเขารับรู้ถึงความตายที่เข้าใกล้ ตนเองทุกขณะ พวกเขาทำใจยอมรับได้ว่าความตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหนีไม่พ้น จึงมีผลให้พวกเขามีการ ดำรงชีวิตที่เอื้อเพื่อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นและยอมรับได้ต่อความตายของตนที่จะมาถึงวันใดวันหนึ่งได้อย่าง ปกติมากขึ้น การหมั่นพิจารณาความตายผ่านบทพิจารณาที่ให้เห็นความเป็นจริงของชีวิตเรื่องความ ตายนี้อถือว่าเป็นคำสอนที่เป็นพุทธปรัชญา ทำให้ผู้ปฏิบัติหรือพิจารณาสามารถเข้าถึงภาวะธรรมทัศน์ ได้ง่ายยิ่งขึ้นโดยเฉพาะผู้สูงอายุที่มีร่างกายเปลี่ยนแปลง มีทุกขเวทนาอยู่ตลอดเวลา

การพิจารณาความตายตามหลักพุทธปรัชญาเกิดขึ้นในระหว่างทำวัตรสวดมนต์หรือ ปฏิบัติกรรมฐาน สามารถสรุปได้ดังนี้

1.บทพิจารณาสังขาร

บทนี้เรียนว่า อะภินหังปัจจะเวกขณะปาฐะ (อันว่า ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และการพลัดพรากจากของอันเป็นที่รักเป็นธรรมดา)

ชะราธัมโมมหิ ชะรัง อะนะตีโต, (ตา) เรามีกความแก่เป็นธรรมดา จะล่วงพ้นความ แก่ไปไม่ได้;

พยาธิธัมโมมหิ พยาธิง อะนะตีโต, (ตา) เรามีกความเจ็บไข้เป็นธรรมดา จะล่วงพ้น ความเจ็บไข้ไปไม่ได้;

มะระณะธัมโมมหิ มะระณัง อะนะตีโต, เรามีกความตายเป็นธรรมดา จะล่วงพ้น ความตายไปไม่ได้;

สัพเพหิ เมปิ เยหิ มะนาเปหิ นานาภาโว วินาภาโว, เราจะละเว้นเป็นต่าง ๆ คือว่า จักต้องพลัดพรากจากของรักของเจริญใจทั้งสิ้นไป,

อะรุวัง ชีวิตัง, ชีวิตของเรามันไม่เที่ยง,

รุวัง มะระณัง, ความตายของเรามันเที่ยงแล้ว,

ปะริโยสานัง เม ชีวิตัง, ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด,

อะวัสสัง มะยา มะริตัพพัง, เราจะต้องตายเป็นแน่,

มะระณัง เม นียะตัง, ความตายของเรามันยังยืนแล้ว,

กัมมัสสะโกมฺหิ กัมมะทายะโท กัมมะโยนิ กัมมะพันธุ กัมมะปะฏิสะระโณ,เรามีกรรม
เป็นของ ๆ ตน, มีกรรมเป็นผู้ให้ผล, มีกรรมเป็นแดนเกิด,มีกรรมเป็นผู้ติดตาม, มีกรรมเป็นที่
พึงอาศัย,

ยัง กัมมัง กะริสสามิ กัลป์ยานัง วา ปาปะกัง วา ตัสสะ ทายะโท ะวิสสามิ,เรา
จะทำการอันใดไว้, เป็นบุญหรือเป็นบาป, เราจะเป็นทายาท,คือว่าจักต้องได้รับผลของกรรมนั้นสืบไป
,เอวัง อัมเหติ ะภิน्हัง ปัจจะเวกขิตฺถัง,เราทั้งหลายควรพิจารณาอย่างนี้ทุกวัน ๆ เกิด

2.บทพิจารณาตนเองในไตรลักษณ์

สัพเพ สังขารา อะนิจจา,

สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง, รูปสังขารคือร่างกาย นามสังขารคือใจปรุงแต่ง ทั้งรูป-นาม
ทั้งหลายก็ไม่เที่ยง, เกิดขึ้นแล้วย่อมแปรปรวนเปลี่ยนไป,

สัพเพ สังขารา ทุกขา,

สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์, รูปสังขารคือร่างกาย นามสังขารคือใจปรุงแต่ง ทั้งกาย-ใจก็เป็น
ตัวทุกข์, เพราะทนอยู่สภาพเดิมได้ยาก ต้องเสื่อมสิ้นไป

สัพเพ ธัมมา อะนัตตาติ,

ธรรมทั้งหลายทั้งปวง สิ่งทั้งหลาย ทั้งรูปทั้งนาม ทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นอนัตตา, ที่เป็นสังขาร
และมีใช้สังขาร เป็นธาตุสี่และไม่เป็นธาตุสี่ ก็มีใช้เป็นตัวตน มีใช้เป็นของ ๆ ตน, ไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่าง
แท้จริง บังคับไม่ได้ เสื่อมสิ้นไปสู่สูญไปในที่สุด เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง.

อะธวััง ชีวิตัง, ชีวิตเป็นของไม่ยั่งยืน เป็นของไม่แน่

ธวััง มะระณัง, ความตายเป็นของยั่งยืน ต้องตายแน่ๆ

อะวัสสัง มะยา มะริตฺถัง, อันเราจะพึงตายแน่แท้

มะระณะปะริโยสานัง เม ชีวิตัง, เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุตรอบ

ชีวิตัง เม อะนียะตัง, ชีวิตของเรา เป็นของไม่แน่

มะระณัง เม นียะตัง, ความตายเป็นของเราแน่

วะตะ อะยัง กาโย, ควรแล้วที่จะสังเวชในร่างกายของเรา

อะจรััง, ไม่คงทน ไม่คงที่ ไม่เหมือนเดิม

อะเปตะวิญญาโณ ปราศจากวิญญาณ

ฉุทฺโธ, อันเขาทิ้งไปเสียแล้ว

อะธิเสสสะติ, จักนอนทับ ล้มลง

ปะฐะวิง, ชั่งแผ่นดิน

กะลิงคะลัง อิวะ, ประคุดตั้งว่าท่อนไม้ท่อนพิน

นิรัตถัง, หาประโยชน์แก่ตนมิได้-แล.

3. การพิจารณาอสุกกรรมฐาน

อสุก แปลว่า ไม่สวย ไม่งาม กรรมฐาน แปลว่า ตั้งอารมณ์ไว้ให้เป็นการเป็นงาน รวมได้ความว่า ตั้งอารมณ์เป็นการเป็นงานในอารมณ์ที่เห็นว่า ไม่มีอะไรสวยสดงดงาม มีแต่ความสกปรก โสโครก น่าเกลียด

อสุกกรรมฐานมี 10 อย่าง มีกำลังสมาธิเพียงปฐมฌานเป็นอย่างสูงสุด ไม่สามารถจะทรงฌานให้ มีกำลังให้สูงกว่านั้นได้ เป็นกรรมฐานด้านพิจารณามากกว่าการเพ่ง ใช้อารมณ์จิตใคร่ครวญพิจารณา อยู่เป็นปกติ จึงทรงสมาธิได้อย่างสูงก็เพียงปฐมฌาน เป็นกรรมฐานที่มีอารมณ์คล้ายกับวิปัสสนาญาณมาก นักปฏิบัติที่พิจารณาอสุกกรรมฐานจนทรงปฐมฌานได้ดีแล้ว พิจารณาวิปัสสนาญาณควบคู่กันไป จะบังเกิดผลรู้แจ้งเห็นจริงในอารมณ์วิปัสสนาญาณได้ อสุกกรรมฐานนี้เป็นสมถกรรมฐานที่ให้ผล ในทางกำจัดราคจริตเหมือนกันทั้ง 10 กอง ท่านที่เจริญกรรมฐานหมวดอสุกนี้ชำนาญเป็นพื้นฐานแล้ว ต่อไปเจริญวิปัสสนาญาณ จะเข้าถึงการบรรลุเป็นพระอนาคามีผลได้ไม่ยากนัก

อสุกกรรมฐาน 10 อย่าง

อุทุมตกอสูก คือ ร่างกายของคนและสัตว์ที่ตายไปแล้ว นับแต่วันตายเป็นต้นไป มีร่างกายขึ้นบวมพอง ที่เรียกกันว่า ผิตายขึ้นอืดนั่นเอง

วินิลกอสูก เป็นร่างกายที่มีสีเขียว สีแดง สีขาว ปะปนคน สีแดงในที่มีเนื้อมาก สีขาวในที่ มีน้ำเหลืองน้ำหนองมาก สีเขียวที่มีผ้าสีเขียวคลุม ร่างของผู้ตายส่วนใหญ่ปกคลุมด้วยผ้า สีเขียวจึงมากกว่า ดังนั้นจึงเรียกว่า วินิลกะ แปลว่าสีเขียว

วิบุพพกอสูก เป็นซากศพที่มีน้ำเหลืองไหลอยู่เป็นปกติ

วิวิททกอสูก คือซากศพที่มีร่างกายขาดเป็นสองท่อนในท่ามกลาง มีกายขาดออกจากกัน

วิกขาติตกอสูก เป็นร่างกายของซากศพที่ถูกสัตว์ยื้อแย่งกัดกิน

วิจิตตกอสูก เป็นซากศพที่ถูกทอดทิ้งไว้จนส่วนต่าง ๆ กระจายกระจาย

หตวิกขิตตกอสูก คือซากศพที่ถูกสับฟันเป็นท่อนน้อยและท่อนใหญ่

โลหิตกอสูก คือซากศพที่มีเลือดไหลออกเป็นปกติ

ปุพฺพุกอสูก คือซากศพที่เต็มไปด้วยตัวหนอนคลานกินอยู่

อฏฐุกอสูก คือซากศพที่มีแต่กระดูก

การพิจารณาอสุก

การพิจารณาอสุกทั้ง 10 อย่างนี้ ท่านให้พิจารณาเพื่อถือเอานิมิตโดยอาการ 6 อย่างต่อไปนี้

พิจารณาโดยฐี คือกำหนดว่า ซากศพนี้เป็นร่างกายของคนดำหรือคนขาว หรือร่างกายผิวไม่เกลี้ยงเกลา

พิจารณาโดยเพศ อย่างกำหนดว่าร่างกายนี้ชายหรือหญิง พึงพิจารณาว่า ซากศพนี้เป็นร่างกายของคนที่มีอายุน้อย กลางคนหรือคนแก่

พิจารณาโดยสัจฐาน คือพิจารณาว่า นี่เป็นคอ เป็นศีรษะ เป็นท้อง เป็นขา เป็นเท้า เป็นแขน เป็นต้นกำหนดโดยทิศ ทิศนี้หมายถึงเอาสองทิศ คือ ทิศเบื้องบน ได้แก่ทางด้านศีรษะ ทิศเบื้องต่ำได้แก่ทางด้านปลายเท้าของซากศพ มิได้หมายถึงทิศเหนือทิศใต้

พิจารณาโดยที่ตั้ง ให้กำหนดว่า ซากศพนี้ศีรษะวางอยู่ตรงนี้ มีอวัยวะอยู่ตรงนี้ เท้าอยู่ตรงนี้ เวลาพิจารณาอสุภนี้ เรยีนอยู่ตรงนี้

พิจารณาโดยกำหนดรู้ หมายถึงการกำหนดรู้ว่า ร่างกายสัตว์และมนุษย์นี้มีอาการ 32 เป็นที่สุด ไม่มีอะไรสวยงามจริง ความจริงแล้วเป็นของน่าเกลียด มีกลิ่นเหม็นคลุ้ง มีสภาพขึ้นอืดพอง มีน้ำเลือดน้ำหนองเต็มร่างกาย หานที่น่ารักไม่มีเลย ที่มองเห็นว่าดีหน้อยก็หนักภาพร้ายที่ห่อหุ้มภายในอยู่ แต่หนี้ยี้ก็เชื่อว่าสวยสด ถ้าไม่คอยช้ตดู ไม่นานก็เหม็นสาบ น่ารังเกียจ ตอนมีชีวิตอยู่ก็เอาดีไม่ได้ พอตายแล้วยิ่งโสโครกใหญ่ กลายเป็นซากศพขึ้นอืดพอง น้ำเหลืองไหลกลิ่นเหม็น เมื่อกำหนดพิจารณาทราบว่ ร่างกายของซากศพทั้งหลายนี้แล้ว ก็โน้มนึกถึงสิ่งที่ตนรัก ที่เห็นว่าเขาสวย เอาความจริงจากซากอสุภเข้าไปเปรียบเทียบดู ว่าที่เห็นว่าเขาสวยสดงดงามนั้น มีอะไรต่างกับซากศพนี้บ้าง ปากที่ชมว่าสวย เต็มไปด้วยเลือด น้ำลาย ของตัวเองพอกลิ่นได้ แต่รังเกียจของคนอื่นไม่กล้า แม้แต่ที่จะแตะ ซากศพนั้นมีสภาพอย่างไร เมื่อตายแล้วจากความเป็นคนหรือสัตว์ เราเรียกกันว่าผีตาย มีสภาพอย่างไรเมื่อตาย แม้ยังไม่ตายสิ่งเหล่านั้นก็มีครบ พิจารณาคนที่เรารักมีสภาพอย่างนั้น ใครครวญให้เห็นติดอกติดใจจนกระทั่งเห็นสภาพของผู้ใดก็ตาม มีความรู้สึกว่าเป็นซากศพทันที เห็นคนหรือสัตว์มีสภาพเป็นซากศพไปหมด เต็มไปด้วยความรังเกียจ เห็นผิวภายนอกก็มองเห็นภายใน คือเห็นเป็นสภาพพองน้ำเลือด ฤงอุจจาระ ปัสสาวะที่เคลื่อนที่ได้ ต่อไปเขาก็จะกลายเป็นซากศพที่มีร่างกายอืดพอง น้ำเหลืองไหล เราก้เช่นเดียวกัน เขามีสภาพเช่นไร เราก้มีสภาพเช่นนั้น กายนี้ล้วนแต่เป็นอนิจจัง หาความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้เลย เมื่อไม่เที่ยงอย่างนี้เป็นทุกขัง ความทุกข์อันเกิดแต่ความเคลื่อนไปหาความเสื่อมอย่างนี้ เป็นอนัตตา เพราะเราจะบังคับควบคุมไม่ให้เคลื่อนไปไม่ได้ ต้องเป็นไปตามกฎธรรมดา

พิจารณาเห็นโทษเห็นทุกข์อันเกิดแต่ร่างกาย เกิดนิพพิทาความเบื่อหน่ายในร่างกายของตนเอง และผู้อื่น เห็นเมื่อไหร่เบื่อหน่ายหมดความพอใจเมื่อนั้น เห็นคนมีสภาพเป็นศพทุกขณะทีเห็นอย่างนี้ เรียกว่า ใ้สูภกรรมฐานในส่วนของสมถภาวนา

อารมณ์ ที่เห็นว่า ร่างกายนอกจากจะโสโครกน่าสะอิดสะเอียนแล้ว เบื่อหน่ายในการทรงสังขาร เบื่อที่จะเกิดต่อไป เพราะถ้าเกิดมีร่างกายในภาพใด ร่างกายก็จะมีสภาพโสโครกสกปรก เป็นซากศพและไม่เที่ยง เป็นทุกข์บังคับไม่ได้ เบื่อในการเกิด เป็นนิพพิทาญาณในวิปัสสนาญาณ ใครครวญหากฎธรรมดาควบคู่กันไป วางใจเฉยเพราะนี่เป็นเรื่องธรรมดา ที่เกิดมาก็ต้องเจ็บไข้ไม่สบาย มีลาภแล้วก็เสื่อมได้ มียศก็เสื่อมได้ มีสุขก็ทุกข์ได้ มีสรรเสริญก็มีนินทาได้ เกิดแล้วก็ต้องตายได้ ทุกอย่างมันธรรมดา จนจิตชินต่ออารมณ์ มีทุกข์ก็รู้สึกว่าเป็นปกติ ไม่หวั่นไหว เรียกว่า ได้สังขารุเปกขาญาณในวิปัสสนาญาณ เป็นคุณธรรมที่ใกล้ความเป็นผู้บรรลุพระโสดาบันแล้ว หมั่นคิดว่า ร่างกายนี้ไม่ใช่เรา เราไม่มีในร่างกาย ร่างกายไม่มีในเรา ไม่หวั่นไหวต่อมรณภัย มีจิตใจศรัทธาเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จิตว่างจากกรรมชั่วครู่ คือรักษาศีล 5 ได้เป็นปกติ มีอารมณ์รักพระนิพพานเป็นปกติ ใครครวญปรารถนาแต่พระนิพพาน ไม่ต้องการเกิดต่อไป อย่างนี้ท่านว่า ทรงคุณได้ในระดับพระโสดาบัน

ฉะนั้น ขอให้ท่านที่ปฏิบัติในอสุภกรรมฐานจงพยายามกำหนดพิจารณาให้ขึ้นใจจนได้ปฏิภาคนิimitในที่สุด และรักษานิimitนั้นไว้อย่าให้เสื่อมไป ยกเอานิimitนั้นขึ้นสู่อารมณ์วิปัสสนาญาณ ท่านจะเข้าถึงมรรคผลนิพพานได้ภายในไม่ช้าเลย การพิจารณาอย่างนี้เรียกว่า พิจารณากำหนดรู้ นิimitในอสุภกรรมฐาน

อสุภกรรมฐานมีนิimitเป็นเครื่องกำหนดในการเข้าถึงเหมือนกลืน แต่ต่างจากกลืน ตรงที่เอารูปซากศพเป็นนิimit นิimitในอสุภนี้มี 2 ระดับ คืออุคคหนิimit ได้แก่ นิimitติดตา คือรูปเดิมที่กำหนดจดจำไว้ ปฏิภาคนิimit ได้แก่ นิimitที่เป็นอัปนาสมาธิ คือ รูปต่างจากภาพเดิม ดังจะยกมาต่อไปนี้

อุทฐมาตกอสุก

อสุกที่ร่างกายขึ้นอืดพอง เมื่อเห็นภาพอสุกที่เป็นนิimit ท่านให้กำหนดรูปลักษณะว่า "อุทฐมาตะกัง ปะภูกุลัง" ภาวนาอย่างนี้ตลอดไป เมื่อเพ่งพิจารณาจนจำรูปได้ชัดเจนแล้ว ก็ให้หลับตาภาวนาพร้อมกำหนดจำรูปไปด้วย จนรูปอสุกนั้นติดตาติดใจ นึกเมื่อไหร่ก็เห็นภาพนั้น ภาพนั้นเกิดขึ้นแก่จิต คือ อยู่ในความทรงจำ ไม่ใช่ภาพลอยมาให้เห็น เมื่อภาพนั้นติดใจจนชินตามที่กำหนดจดจำไว้ได้แล้ว ท่านเรียกว่า "อุคคหนิimit" แปลว่า นิimitติดตา

สำหรับปฏิภาคนิimitนี้ รูปที่ปรากฏนั้นผิดไปจากเดิม คือรูปเปลี่ยนไปเสมือนคนอ้วนพีผ่องใส ผิวสดสวย อารมณ์จิตใจเป็นสมาธิตั้งมั่นไม่หวั่นไหว ท่านเรียกว่าเข้าถึงอัปนาสมาธิ ได้ปฐมฌาน

เมื่อทรงสมาธิได้ถึงอัปนาสมาธิ มีนิimitเข้าถึงปฏิภาคนิimit คือเข้าถึงปฐมฌานแล้ว นิเวรทั้ง 5 ก็จะระงับไปเอง

วินิลกอสุก

อสุกนี้ ปกติพิจารณาสี มีสีแดง เขียว สีขาวปนกัน เมื่อขณะกำหนดภาวนา ว่า "วินีละกัง ปะภูกุลัง" จนภาพนิimitที่มีสี แดง ขาว เขียว เกิดติดตาติดใจละกันอย่างนี้ ท่านเรียกว่า อุคคหนิimit

ถ้าในจำนวนสีสามสีนั้น สีใดสีหนึ่งแผ่ปกคลุมสีอีกสองสีนั้นจนหนาทึบ ปิดบังสีอื่นแล้ว ทรงสภาพอยู่ได้นาน ท่านเรียกนิimitอย่างนี้ว่า ปฏิภาคนิimit ทางสมาธิเรียกว่า อัปนาสมาธิ ทางฌานเรียกว่า ปฐมฌาน

วิปุปพกอสุก

อสุกนี้พิจารณาน้ำเหลืองน้ำหนองเป็นอารมณ์ ภาวนาว่า "วิปุปพะกังปะภูกุลัง" จนเกิดอุคคหนิimit ซึ่งปรากฏเห็นเป็นน้ำหนองไหลอยู่เป็นปกติ สำหรับปฏิภาคนิimitนั้นมีสภาพเป็นนิimitตั้งอยู่เป็นปกติ ไม่มีอาการไหลออกเหมือนอุคคหนิimit

วิวิทกอสุก

อสุกนี้ พิจารณาซากศพที่ถูกสับฟันเป็นท่อนน้อย และท่อนใหญ่ ขณะพิจารณาให้ภาวนาว่า "วิวิททะกัง ปะภูกุลัง" สำหรับอุคคหนิimitในอสุกนี้ มีรูปซากศพขาดเป็นท่อนน้อยและใหญ่ ส่วนปฏิภาคนิimitนั้น มีรูปปริบурณ์ เสมือนมือ้วยวะครบถ้วน

วิกขายิตกอสุก

อสุภนี้ พิจารณาอสุภที่ถูกสัตว์กัดกินเป็นซากศพที่เว้าแหว่งด้านหน้าและด้านหลัง และในฐานะต่าง ๆ ขณะพิจารณา ให้ภาวนาว่า "วิกขิตตะกััง ปะภิกุลัง" สำหรับอสุภคณินิมิตในอสุภนี้ ปรากฏเป็นรูปซากศพที่ถูกสัตว์กัดกิน ส่วนปฏิภาคนิมิตนั้นปรากฏเป็นรูปซากศพที่มีร่างกายบริบูรณ์

วิกขิตตอสุภ

วิกขิตตอสุภนี้ ให้รวบรวมเอาซากศพที่กระจัดกระจายพลัดพรากกันในป่าเข้ามาวางรวมเข้าแล้วพิจารณา ขณะพิจารณา ก็ภาวนาว่า "วิกขิตตะกััง ปะภิกุลัง" สำหรับอสุภคณินิมิตในอสุภนี้ มีรูปเป็นอสุภนั้นตามที่นำมาวางไว้ มีรูปอย่างไร ก็มีรูปร่างอย่างนั้น ส่วนปฏิภาคนิมิตนั้น เห็นเป็นรูปมีร่างกายบริบูรณ์ไม่บกพร่อง

หตวิกขิตตอสุภ

ท่านให้พิจารณาซากศพที่ถูกสับฟันเป็นท่อน ๆ แล้วเอามาวางห่างกันท่อนละ 1 นิ้ว แล้วเพ่งพิจารณา ขณะพิจารณา ก็ภาวนาว่า "หะตะวิกขิตตะกััง ปะภิกุลัง" อสุภคณินิมิตในอสุภนี้ ปรากฏเป็นปากแผลที่ถูกสับฟัน ส่วนปฏิภาคนิมิตนั้น ปรากฏเป็นร่างบริบูรณ์

โลหิตอสุภ

อสุภนี้ ท่านให้พิจารณาซากศพที่ถูกประหาร มีมือเท้าขาดเลือดไหล ขณะพิจารณาภาวนาว่า "โลหิตะกััง ปะภิกุลัง" สำหรับอสุภคณินิมิตในอสุภนี้ ปรากฏเหมือนผ้าแดงที่ถูกลมปลิวไสวอยู่ ส่วนปฏิภาคนิมิตนั้น ปรากฏเป็นสีแดงนิ่งสงบไม่เคลื่อนไหว

ปุฬุวอสุภ

อสุภนี้ท่านให้พิจารณาซากศพที่ตายแล้วสองสามวัน มีหนอนคลานอยู่บนซากศพนั้น ขณะพิจารณาภาวนาว่า "ปุฬุวะกััง ปะภิกุลัง" สำหรับอสุภคณินิมิตในอสุภนี้ ปรากฏเป็นรูปซากศพที่มีหนอนคลานอยู่บนซากศพ แต่ปฏิภาคนิมิตปรากฏเป็นภาพนิ่ง คล้ายกองสำลีที่กองอยู่เป็นปกติ

อัญญิกอสุภ

อัญญิกอสุภนี้ ท่านให้เอากระดูกของซากศพที่พึงหาได้ จะเป็นกระดูกที่มีเนื้อ เลือด เส้น เอ็น รัตรังอยู่ก็ตาม หรือจะเป็นกระดูกล้วนก็ตาม หรือจะเป็นกระดูกบางส่วนของร่างกายมีเพียงส่วนน้อยหรือท่อนเดียวก็ตาม มาเป็นวัตถุพิจารณา เวลาพิจารณา ภาวนาว่า "อัญญิกััง ปะภิกุลัง" สำหรับอสุภคณินิมิตในอสุภนี้ จะมีรูปเป็นกระดูกเคลื่อนไหวไปมา สำหรับปฏิภาคนิมิตนั้น จะมีสภาพเป็นกระดูกวางเฉยเป็นปกติ

การเพ่ง

เมื่อจะเพ่งดูซากศพ ท่านให้ยั้งไม่ให้ห่างเกินไป และไม่ชิดเกินไป อย่าขยับไต่ลม ถ้าขยับไต่ลมกลืนอสุภจะทำให้ไม่สบาย เช่น อาเจียน หรือทำให้เกิดโรคเพราะกลืนได้ และอย่ายั้งเหนื่อลมเกินไป เพราะพวกอมมนุษย์ที่กำลังกัดกินเนื้ออสุภนั้นจะโกรธ จงยั้งเฉียงอสุภด้านเหนื่อลม ลืมตาเพ่งจดจำรูปอสุภนั้นด้วย สี สันฐาน อาการที่วางอยู่ จำให้ได้ครบถ้วน แล้วหลับตานึกถึงภาพนั้น ถ้าภาพนั้นเลอะเลือนไปก็ลืมตาดูใหม่ เมื่อจำได้แล้วให้กลับมาที่อยู่นั่งเพ่งรูปอสุภนั้นให้ติดตาติดใจจนภาพนั้นเกิดเป็นอสุภคณินิมิต ต่ออารมณ์ที่กำหนดนั้นมั่นคงแจ่มใสขึ้นชัดเจน คล้ายกับเห็นด้วยตา และภาพนั้นมีสภาพเปลี่ยนแปลงไปจากรูปเดิม มีสภาพผุดผ่องเป็นร่างบริบูรณ์ เรียกว่าปฏิภาคนิมิต

พิจารณา

การเจริญสุภกรรมฐาน ต้องหนักไปทางพิจารณา เพราะถ้าใช้แต่การเพ่งจำภาพเฉย ๆ จะกลายเป็นกสิณไป การเพ่งจำภาพนั้นให้พิจารณาไปพร้อม ๆ กันด้วย โดยพิจารณาตามความรู้สึที่แท้จริงว่า อสุภ คือซากศพนี้ เป็นของน่าเกลียดน่าสะอิดสะเอียน ร่างกายคนและสัตว์มีสภาพน่าเกลียดอย่างนี้ แล้วน้อมภาพนั้นไปเทียบกับคนที่มิมีชีวิตอยู่ โดยคิดแสวงหาความเป็นจริงว่า ร่างที่สวยงามนั้น ความจริงไม่มีอะไรสวยงามเลย มีแต่ความสกปรกโสโครก มีกลิ่นเหม็นไปทั่วบริเวณร่างกาย เมื่อเทียบกับร่างของผู้อื่นแล้ว ก็มาเทียบกับของตนเอง พิจารณาให้เห็นชัดว่า เราเองก็เป็นซากศพเคลื่อนที่ ซากศพนี้มีสภาพเช่นใด เราก็มีสภาพเช่นนั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างจระ ปัสสาวะ เลือด เสลด น้ำหนอง เหงื่อไคล เราเองผู้เป็นเจ้าของก็ไม่ปรารถนาจะแต่ต้อง ฉะนั้น อสุภคือสิ่งที่น่าเกลียดนี้มีอยู่ในร่างกายของเราครบถ้วน สภาพที่แท้จริงจะปรากฏ เช่นซากศพที่กำลังพิจารณาอยู่นี้ จงพยายามพิจารณาให้เห็นชัดเจนตามความเป็นจริง ก่อนพิจารณาต้องเพ่งรูปให้อารมณ์จิตมีสมาธิสมบูรณ์เสียก่อน เมื่อพิจารณาเห็นว่าตนของตนไม่สวยไม่งามแล้ว ก็เห็นว่าคนอื่นว่าไม่สวยไม่งามได้ง่าย พยายามฝึกฝนเสมอ ๆ อารมณ์จะเคยชิน ตัดความกำหนัดยินดีในส่วนกามารมณ์เสียได้แล้ว ชื่อว่าท่านได้สุภกรรมฐานในส่วนของสมถภาวนาแล้ว แต่การได้นี้ยังไม่แน่นอน เมื่ออารมณ์ความเบื่อหน่ายเสื่อมเมื่อไร ไปกระทบความยุ่งเพียงเล็กน้อย อารมณ์ฉุนเฉียวเพียงแค่ว่าปฐมฌานก็พลันสลายตัว ดังนั้นเพื่อไม่ให้เสื่อมเสียไป เมื่ออารมณ์จิต หมดความหวั่นไหวนี้ ท่านให้ใช้วิปัสสนาญาณเข้าสนับสนุน

ยกนิมิตอสุภเป็นวิปัสสนา

ธรรมดาของนิมิตที่เกิดจากอารมณ์ของสมาธิ จะเป็นนิมิตของอุปจารฌาน หรือที่เรียกว่า อุกคหนิมิต หรือขั้นอัปปนาสมาธิ เป็นอารมณ์ปฐมฌานก็ตาม จะมีสภาพตลอดกาลไม่ได้ ทั้งนี้เพราะจิตไม่สามารถจะทรงสมาธิไว้ได้นานมากนัก จิตจะเคลื่อนจากฌาน ตอนที่จิตเคลื่อนจากฌานนี้แหละ ภาพนิมิตก็จะเลื่อนหายไป ถ้าประสงค์จะเอานิมิตเป็นวิปัสสนา เมื่อเพ่งพินิจอยู่ พอนิมิตหายไป ก็ยกอารมณ์เข้าสู่ระดับวิปัสสนาโดยพิจารณาว่า นิมิตนี้ เราพยายามรักษาด้วยอารมณ์ใจ โดยควบคุมสมาธิจนเต็มกำลังอย่างนี้ แต่นิมิตจะอยู่กับเรากี่หาไม่ กลับอันตรธานหายไป ทั้งที่เรายังต้องการ นิมิตนี้มีสภาพที่จะต้องเคลื่อนหายไปตามกฎของธรรมดาฉัน ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่มีความเกิดขึ้นแล้ว ก็ต้องมีอันตรธานไปในที่สุด ฉะนั้น ความไม่เที่ยงของชีวิตที่มีความเกิดขึ้นนี้ มีความตายเป็นที่สุด ขึ้นชื่อว่าความเกิด ไม่ว่าจะเกิดเป็นอะไร เป็นสัตว์ มนุษย์ เทวดา พรหม ต่างมีความเที่ยงเสมอเหมือนกัน เอาความเที่ยงแท้แน่นอนไม่ได้เลย เมื่อความไม่เที่ยงมีอยู่ ความทุกข์ก็ต้องมี เพราะต้องการให้คงอยู่ ไม่ว่าจะอยู่ในสภาพใดก็เต็มไปด้วยความทุกข์ทั้งสิ้น เช่น ทุกข์จากการแสวงหาอาหาร เครื่องอุปโภค เลี้ยงชีวิตและครอบครัว ทุกข์เพราะโรครภัย ทุกข์เพราะไม่อยากจะให้ของรักของชอบต้องแตกทำลาย หายไป ความปรารถนาที่ฝืนความจริงตามกฎธรรมดานี้เป็นเหตุของความทุกข์ แต่ที่สุดก็ฝืนไม่ไหว ต้องแตกทำลายอย่างนิมิตอสุภนี้เหมือนกัน เดิมทีก็มีปัญจขันธ์เช่นเรา บัดนี้เขาต้องกระจัดพลัดพรากแตกกายทำลายขันธ์ออกเป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่ แม้จะฝืนอย่างไร ก็ฝืนกฎธรรมดาไม่ได้ ในที่สุดก็ต้องสลายไป ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า โลก เป็น อนัตตา คือไม่มีอะไรทรงสภาพ สิ่งที่ไม่เปลี่ยนแปลงไม่มีความทุกข์ มีแต่ความสุขทรงสภาพปกตินั้น มีพระนิพพานแห่งเดียว ผู้ที่จะถึงพระนิพพานได้ คือ ท่านเห็นสังขารทั้งหลายเป็นของน่าเกลียด เห็นสังขารทั้งหลายเป็นแดนของความทุกข์ เพราะกิเลสและตัณหาปกปิดความรู้ความคิด สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ท่านไม่ยึดมั่นในสังขาร เปื่อในสังขาร เกิดมามีสังขารต้อง

เป็นทุกข์ ไม่ปรารถนาการเกิดอีก ไม่ว่าชาติภพใด ๆ หวังนิพพานเป็นอารมณ์ คิดถึงพระนิพพานเป็นปกติ ไม่มีอารมณ์รัก รักสมบัติ รักยศ รักสรรเสริญ ฯลฯ ตัดฉันทะ ความพอใจในโลกทั้งสิ้น ตัดราคะ ความกำหนัดยินดีในโลกทั้งสิ้น พอใจในพระนิพพาน เมื่อทรงชีวิตอยู่ก็มีเมตตาเป็นปกติ ไม่ติดโลกามิส คือสมบัติของโลก ท่านเข้าพระนิพพาน ท่านมีอารมณ์เป็นอย่างไร บัดนี้เราผู้เป็นพุทธสาวกก็กำลังทรงอารมณ์นั้น เราเห็นความไม่เที่ยงของสังขารแล้ว เพราะมีอสุภเป็นพยาน เราเห็นความทุกข์เพราะการเกิดแล้ว เพราะมีอสุภเป็นพยาน เราเห็นอนัตตาแล้ว เพราะมีอสุภเป็นพยาน เราจะพยายามตัดความไม่พอใจในโลกามิสทั้งหมด เพื่อให้ได้ถึงพระนิพพานเป็นที่สุด จงคิดอย่างนี้ พิจารณาอย่างเนื่อง ๆ ทุกวันทุกลมหายใจเข้าออก ท่านจะเข้าถึงนิพพานในชาติปัจจุบัน

3. การเผชิญความตาย ตามหลักมรณสติ

ประโยชน์ของมรณสติและการนำมาประยุกต์มาใช้ในชีวิตประจำวัน

1) ประโยชน์ในการดำรงชีวิตการวิเคราะห์การเผชิญความตายอย่างสงบตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาททำให้เรามองเห็นความจริงของชีวิต ที่มีอยู่น้อยนิด ไม่อาจตั้งอยู่นานได้จึงทำให้ตระหนักว่า ชีวิตของเราแต่ละวินาทีแต่ละวัน เดือนปีล้วนเป็นสิ่งมีค่า มีประโยชน์ในช่วงชีวิตที่ผ่านมา ถ้าเป็นการใช้ชีวิตไปในทางที่ไร้ประโยชน์ ย่อมเป็นชีวิตไม่มีสาระใดเลย แต่ถ้าใช้ชีวิตเพื่อการทำประโยชน์แก่ตนและคนอื่นแล้วก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง มีสาระยิ่งกว่านั้นจะต้องรู้จักปกครองตนด้วยความไม่ประมาทในสิ่งทั้งปวงจึงทำให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิต คือ

1. ทำให้เราดำรงชีวิตเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาทมัวเมาในชีวิต ้วย เวลาและในรูปร่างหน้าตา เป็นต้น

2. ทำให้เรามีจิตใจรู้สึกกลัวต่อบาปกรรม กลัวความไม่ดีเพราะตายแล้วผู้คนติเตียนและหันมาทำกรรมดีตายแล้วผู้คนสรรเสริญ

3. ทำให้เรามีความประมาทน้อยลง มีสติทำกิจการงานมากขึ้น เพราะได้ตระหนักผู้แจ้งว่าชีวิตที่ประกอบด้วยธาตุสี่ขันธ์ห้า ยาววา หนาคับ กว้างคอกนี้มีโอกาสตายได้ทุกขณะและความตายเป็นเรื่องที่ให้ความมฤตธรรมกับทุกชีวิต ทุกๆ ชีวิตต้องได้รับ

๔. ทำให้เราเป็นผู้ตื่นในการทำกิจทั้งปวง โดยไม่มีการผัดวันประกันพรุ่งในการสร้างความดี

5. ทำให้เราเกิดความสลัดใจ สงบจิตมีปัญญามองเห็นธรรมชาติของชีวิตว่า ล้วนตกอยู่ภายใต้อำนาจกฎของพระไตรลักษณ์คือความไม่เที่ยง เป็นทุกข์และไม่ขึ้นต่ออำนาจใคร

6. ทำให้เราไม่มีความยึดมั่นในทรัพย์สมบัติสามารถทำจิตใจให้ปล่อยวางได้เมื่อไม่ได้ดังความปรารถนา เป็นผู้ปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ เพราะตระหนี่กว่าสิ่งเหล่านั้นเป็นของนอกกายเป็นสมบัติที่ยืมเขามาใช้ชั่วคราวถ้าเราไม่จากมัน มันก็จากเราและทรัพย์เหล่านั้นก็ช่วยให้เราพ้นจากความตายไม่ได้สิ่งที่จะช่วยเราได้ในเวลาตายคือความดีอันมีศีล ทานและภาวนา เป็นต้น

7. ทำให้เรารู้จักวิธีเตรียมตัวก่อนตายและฉลาดรับมือเมื่อความพลัดพรากมาเยือน

8. ช่วยให้เรามีความรัก มีความเข้าใจกัน เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน หายโกรธเคืองกัน ให้อภัยแก่กัน แล้วหันหน้ามาทำความดีต่อกัน เพราะรู้ว่าความโกรธเป็นสิ่งที่ไม่ดีเป็นไฟไหม้จิตใจของเราให้เราร้อน ไม่มีความสุขสงบสุข ดังนั้น คนที่อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขก็ด้วยความรักที่มีต่อกัน

และยังตระหนักรู้อีกว่ามีเวลาไม่นานชีวิตเราก็จะต้องตายจากกัน ช่วงเวลาที่เหลืออยู่นี้เราควรมีความรักต่อกันและหมั่นทำความดีให้มาก

9. ทำให้เราได้เข้าใจถึงหลักธรรมว่าชีวิตของเราและสัตว์ทั้งปวงในโลกนี้มีกรรมเป็นของตน เกิดมาคนเดียว เวลาตายก็ตายคนเดียว คนอื่นไม่อาจตายไปกับเราได้เพราะแต่ละคนย่อมเป็นไปตามกรรมที่สร้างไว้

10. ทำให้เรามองเห็นโทษภัยของการเกิดในภพภูมิต่างๆ เกิดความไม่ยินดีในภพทั้งปวง เพราะภพแต่ละประเภทล้วนแต่ให้ผลที่แตกต่างกัน เช่น เป็นเปรต เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นต้น

11. ทำให้เรามีความพรากรเพียงในกรรมดีต่างๆ เพราะได้รู้แจ้งว่า การทำกรรมไม่ดีให้ผลคือความทุกข์การทำกรรมดีให้ผลคือความสุขและรู้ว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมสลายไปเป็นธรรมดาต้องเร่งรีบบำเพ็ญความพรากรให้ได้เข้าถึงอมตธรรมที่สูงที่สุด คือ พระนิพพาน

12. ทำให้เราหมั่นระลึกถึงความตายอยู่เนืองๆ ย่อมเป็นผู้ไม่หลงตายแล้วยอมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์คุณค่าของมรณสติที่ได้กล่าวมานั้น เป็นการชี้ให้เห็นแล้วว่าชีวิตของคนเราเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปในที่สุด และมีอายุเป็นอยู่เพียงน้อยนิด ด้วยเหตุนี้เราจึงควรระวังกายประมาท

สรุป การประยุกต์พุทธปรัชญาเพื่อควมมีวุฒิภาวะทางปัญญาสู่การเข้าถึงภาวะธรรมทัศน์อย่างเป็นระบบตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับชีวิตและความตายของพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยศึกษาโลกทัศน์และชีวทัศน์ของพระพุทธศาสนาต่อชีวิตและความตาย เช่น เรื่องขันธ ๕ ไตรลักษณ์ กรรมและสังสารวัฏ วิธีการปฏิบัติต่อชีวิตและความตาย เช่น หลักความไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต หลักการเตรียมตัวตายอย่างมีสติ แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมาของชีวิตในอดีตชาติ ชีวิตใกล้ตาย ชีวิตหลังความตาย การเตรียมตัวตาย วิธีการดูแลรักษาผู้ป่วย รูปแบบการตายที่ดี ประเพณีเกี่ยวกับความตาย และวิธีการปลอบโยนให้กำลังใจแก่ผู้ประสบความสูญเสีย

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อคือ 1. เพื่อศึกษาระดับธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา ชุมชนบ้านโนนตาล ตำบลท่าสองคอน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 2. เพื่อศึกษาวิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ จากการศึกษาพบว่า

1. ระดับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุทั้งหมดสูงขึ้น เพราะมีความเชื่อทางศาสนาสูง เนื่องจากกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์มีค่านิยมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาค่อนข้างมาก โดยการยึดหลักคำสอนตามพระไตรปิฎก คือ ศรัทธา 4 ประการคือ เชื่อเรื่องกรรม เชื่อผลของกรรม ความเชื่อว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน และเชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักและเข้าใจธรรมชาติของมนุษย์ว่าเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ ต้องมีการเปลี่ยนแปลง และเสื่อมสลายไปตามธรรมชาติ มนุษย์เราจึงควรที่จะเข้าใจในธรรมชาติของตนเอง เพื่อที่จะไม่ทุกข์ โศกเศร้าเสียใจ เมื่อประสบกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และยังพบอีกว่า เพศ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนามีความสัมพันธ์กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุ คือ ผู้สูงอายุเพศหญิงมีความสัมพันธ์กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุสูงกว่าผู้สูงอายุเพศชาย อาจเนื่องจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมไทย โดยเพศหญิงมักมีบทบาทในการเป็นผู้ให้การดูแลสมาชิกในครอบครัว และมีโอกาสเข้าวัดปฏิบัติธรรมรักษาศีลภาวนาทำให้ผู้หญิงมีประสบการณ์ใกล้ชิดแหล่งปฏิบัติธรรมมากกว่าเพศชายจึงมีโอกาสเข้าถึงภาวะธรรมทัศน์และเกิดวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำเนินชีวิตมาก สอดคล้องกับการศึกษาของ ฉัตรวารินทร์ บุญเดช, วิราพรพรณ วิโรจน์รัตน์ และนารัตน์ จิตรมนตรีเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่าง ภาวะสุขภาพ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา ความพึงพอใจในชีวิต กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุของ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีภาวะสุขภาพโดยทั่วไปอยู่ในระดับดี ความเชื่อทางศาสนาและการปฏิบัติทางศาสนาค่อนข้างสูง

2. วิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์และการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญาอย่างเป็นระบบ จากการศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านโนนตาลพบว่าผู้สูงอายุอาศัยพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและประเพณีท้องถิ่นอีสานในการพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตเพื่อเข้าถึงอรรถถึงธรรมแบบค่อยๆ ซึมซับตั้งอดีตจวบจนถึงวัยสูงอายุ และในวัยนี้เองทำให้แต่ละคนที่ผ่านเหตุการณ์ในชีวิตทั้งดีและไม่ดีมีโอกาสได้เข้าใจสภาวะธรรมอย่างเด่นชัดขึ้น โดยมีวิธีการเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ ดังนี้ 1. การให้ทานรักษาศีลและภาวนา ชุมชนโนนตาลยังมีการสืบทอดจารีตประเพณีอย่างต่อเนื่องโดยการนำของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งสามารถทำให้ตัวผู้สูงอายุเองพัฒนาวุฒิภาวะทางปัญญาจากพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาที่แฝงด้วยพุทธปรัชญาตามฮีตสิบสองอย่างเป็นรูปธรรมตลอดระยะเวลาภายในแต่ละปีด้วยวิธีให้ทานรักษาศีลและภาวนา 2. การหมั่นพิจารณาความตายตามหลัก

พุทธปรัชญา คือ บทพิจารณาสังขาร บทพิจารณาไตรลักษณ์ การพิจารณาอสุภะ และการเผชิญความตายตามหลักมรณานุสติ ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาสุพร รกขิตธมโม (ปวงกลาง) ที่ได้ศึกษาการเผชิญความตายอย่างสงบตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ผู้มีปัญญาคือให้รู้เท่าทันความตายเป็นอยู่ด้วยปัญญากระทำการไปตามเหตุผล การพิจารณามรณสติเป็นวิธีพิจารณาให้เห็นความจริงในชีวิตทั้ง 5 ประการนี้คือความแก่ความเจ็บ ความชรา ความตายความพลัดพราก และมีกรรมเป็นเครื่องกำหนดชีวิตของคน และสัตว์ย่อมมีกับทุกชีวิต การปฏิบัติมรณสติเป็นประโยชน์ในการพัฒนาจิตคือการไม่หลงตาย คนทั่วไปเมื่อนาทีสุดท้ายของชีวิตมาถึง มักสูญเสียการควบคุมตัวเอง เมื่อสูญเสียการควบคุมตัวเองก็จึงดับจิตไปโดยขาดสติหรือโดยภาวะจิตที่เศร้าหมอง ทูรันทุราย เป็นทุกข์ มีหวังกังวลปนไปกับจิตดวงสุดท้าย จิตที่ดับไปโดยขาดสตินั้นไม่อาจรับประกันภพใหม่ได้ว่า จะไปบังเกิดในสุคติภพ การเผชิญความตายตามหลักมรณสตินั้นถือว่าได้เตรียมตัวก่อนตาย คือ เอาสติน้อมระลึกถึงความตายอันมีแก่ตนและคนอื่น ให้ตั้งมั่นอยู่กับคุณความดีให้ดำรงชีวิตด้วยสติปัญญา ซึ่งเป็นจิตใจที่มีพลังดับความเร่าร้อนหวาดกลัวนานาประการได้ จิตใจที่ไม่ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสฝ่ายต่ำ ย่อมเป็นจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์หลุดพ้นจากบ่วงหมู่มาร สามารถดับกิเลสได้มีสติรู้เท่าทัน ไม่หวาดหวั่นต่อความตายอย่างสงบ ทำให้มีความสุขในชีวิตประจำวันได้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะต่อผู้สูงอายุ

1. ผู้สูงอายุควรตระหนักและให้ความสำคัญต่อของตนเอง โดยมีความคิดว่าตนเองยังมีค่าต่อชุมชน และสามารถนำความรู้ความสามารถของตนไปสู่ชุมชนและสังคมได้
2. แกนนำผู้สูงอายุควรเปิดโอกาสและสนับสนุนให้ผู้สูงอายุที่มีความรู้ความสามารถ มีประสบการณ์ทำงานในอดีต เข้าร่วมกิจกรรมอย่างแน่นเหนียว แสดงศักยภาพที่มีอยู่ภายใต้แนวทางการเสียสละและช่วยเหลือแก่ชุมชนแบบมีส่วนร่วม
3. การสร้างและพัฒนาผู้นำผู้สูงอายุ โดยให้เห็นคุณค่าและความสำคัญต่อบทบาทเพื่อต่อเนื่องถ่ายทอดสู่คนรุ่นใหม่ที่มีศักยภาพ ความสามารถ ซื่อสัตย์ เสียสละ มีคุณธรรมจริยธรรมทำหน้าที่สืบต่อแทนบทบาทรุ่นต่อรุ่น

ข้อเสนอแนะต่อชุมชน

1. หน่วยงานรัฐหรือปกครองท้องถิ่น ควรสนับสนุนความเข้มแข็งเครือข่ายผู้สูงอายุ เพื่อสร้างความร่วมมือระหว่างชุมชน เพื่อให้กลุ่มต่างๆ แลกเปลี่ยนองค์ความรู้ สามารถช่วยเหลือและพึ่งพาตนเองได้
2. ผู้นำและคนในชุมชนควรมีการสนับสนุนให้ผู้สูงอายุมีเวที หรือให้โอกาสผู้สูงอายุถ่ายทอดประสบการณ์ ความรู้ และสัจธรรมของชีวิตและความตายแก่ชุมชนอย่างเป็นจริงจังทางการปฏิบัติ

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับสภาพปัญหาหรือปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าถึงภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุ ทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาอย่างครอบคลุม เพื่อข้อค้นพบใหม่ๆ ในด้านวิชาการสังคมวิทยาผู้สูงอายุ และเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุในประเด็นที่หลากหลายมากขึ้น

2. ควรวิจัยและนำเสนอและเผยแพร่ผู้สูงอายุเพื่อเป็นตัวอย่างที่ดำเนินชีวิตตามพุทธปรัชญาจัดกิจกรรมความรู้ความเข้าใจเรื่องความตายให้แก่ชุมชนโดยสื่อต่างๆ



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บรรณานุกรม

บรรณานุกรมภาษาไทย

- กฤตศิลป์ อินทชัย. (2551). “บทบาทของผู้สูงอายุตำบลฟ้าฮ่ามต่อการพัฒนาท้องถิ่น”. การศึกษาค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ศิริบุญ จงวุฒิเวศย์.(2553). รูปแบบและวิธีการที่เหมาะสมในการจัดสวัสดิการสังคมโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสำหรับผู้สูงอายุ.นครปฐม : มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์
- จำนง อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ.(2254). สังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉัตรวารินทร์ บุญเดช,วิราพรธณ วิโรจน์รัตน์ และนาริรัตน์ จิตรมนตรี (2560) .ความสัมพันธ์ระหว่าง ภาวะสุขภาพ ความเชื่อทางศาสนา การปฏิบัติทางศาสนา ความพึงพอใจในชีวิต กับภาวะธรรมทัศน์ในวัยสูงอายุของผู้สูงอายุในชุมชน .วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต (การพยาบาลผู้สูงอายุ) คณะพยาบาลศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เฉลิมชัย จันทระเสนา.(2544) “บทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอานาจเจริญ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี อําเภอเมือง จังหวัดอานาจเจริญ”. การศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พัชรีดา ไชยลังกา. (253)4. การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเกี่ยวกับความตายของผู้มีสุขภาพดีและผู้ป่วยเรื้อรัง. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลศาสตร์ ,มหาวิทยาลัยมหิดล
- พระครูปริยัติสารการ. (2551). พุทธศาสนากับความเชื่อถือโชคลาง. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต,สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระอนุমানราชชน(2515).การศึกษาเรื่องประเพณีไทย.พิมพ์ครั้งที่ 2 .กรุงเทพฯ:ราชบัณฑิตสถาน
- พระมหาสุพร รุกขิตธมโม (ปวงกลาง).(2557.)ศึกษาวิเคราะห์การเผชิญความตายอย่างสงบตามหลักมรณสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท . สารนิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย .มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอริยานุวัตร เขมจารีเถระ.(2536).คติความเชื่อของชาวอีสาน.พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- มารยาท สุจิตวรกุล,สิริลักษณ์ โสมานุสรณ์(2561.)ศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวเพื่อการตายของผู้สูงอายุไทยพุทธ .วิทยานิพนธ์หลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลผู้สูงอายุ คณะพยาบาลศาสตร์ .มหาวิทยาลัยบูรพา
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2532). พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยาอังกฤษ-ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ:อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- _____ . (2546). พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน 2542. กรุงเทพฯ: นามมีบุ๊คส์พับบลี

- เสถียร พันธรังษี.(2554)ศาสนาโบราณ. กรุงเทพฯ : รุ่งเรืองธรรม.
- แสง จันทร์งาม.(2545).ศาสนาศาสตร์.พิมพ์ครั้งที่ 4.กรุงเทพฯ:บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด.
- เสถียร พันธรังษี.(2542).ร่องรอยคติความเชื่อไทย. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรจิต นิตยคำหาญ.(2540).การศึกษาจิตสำนึกเกี่ยวกับวัฒนธรรมไทย .ขอนแก่น: ม.ป.พ.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ (254).ประวัติศาสตร์ศาสนา.พิมพ์ครั้งที่ 11.กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- สิริวัฒน์ คำวันสา.(2541).ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย.กรุงเทพฯ:สุภาพใจ
- สิวลี ศิริไล. (2529). แนวความคิดและหลักการปฏิบัติเรื่องการชะลอความตายแก่ผู้ป่วยที่หมดหวังของอาจารย์แพทย์ทางคลินิก (ศึกษาเฉพาะคณะแพทยศาสตร์ศิริราช). วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการพยาบาลผู้สูงอายุ, มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุริยา รัตน์กุล. (2555). พิธีกรรมในศาสนา เล่ม2. นครปฐม: สำนักพิมพ์. มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุจิตต์ วงษ์เทศ.(2543).เบ็งสังคัมและวัฒนธรรมอีสาน. กรุงเทพฯ : ศิลปะวัฒนธรรมฉบับพิเศษ.
- สุเทพ ปาลสาร. (2555). การพัฒนาตัวบ่งชี้ภาวะผู้นำเชิงจริยธรรมของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสอ ศึกษานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- สุพัตรา สุภาพ. สังคมวิทยา.(2550) พิมพ์ครั้งที่ 19. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. (2553)การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- ศิริพงษ์ เกี่ยวสกุล . (2555). การนำเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการความรู้ของชุมชนในการมีบทบาทของผู้สูงอายุมาใช้ในการพัฒนาชุมชน. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาบริหารทั่วไป. บัณฑิตวิทยาลัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร
- Kubler-Ross, E. 1974. Questions and Answerers on Death and Dying. New York: Macmillan.

ภาคผนวก



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล
แบบสังเกต ชนิดไม่มีส่วนร่วม (Non-Observation)
สำรวจสภาพทั่วไปของชุมชน

ชื่อชุมชน.....

วันเดือนปีที่สำรวจ.....

ผู้สำรวจ.....

หมายเหตุ การสำรวจ.....

1. สภาพทั่วไปของชุมชน

 1.1 ที่ตั้ง

 ทิศเหนือ ติดต่อกับ

 ทิศใต้ ติดต่อกับ

 ทิศตะวันออก ติดต่อกับ

 ทิศตะวันตก ติดต่อกับ

 1.2 แผนที่หมู่บ้าน.....

 1.3 ภูมิอากาศ

 1.4 ทรัพยากร

 1.5 การคมนาคม

 1.6 สาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐาน

2. การปกครองและประชากร

 2.1 ภายในชุมชนแบ่งการปกครองออกเป็น.....หมู่บ้าน ภายใต้การปกครองของ
 ตำบล..... องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น.....

 รายละเอียดประชากร.....

 2.2 อาชีพประชากร อาชีพหลักอาชีพเสริม

.....

 2.3 การศึกษาประชากร

 2.4 ชาติพันธุ์และภาษา

 2.5 ความเชื่อและประเพณี

3. สภาพทางความเชื่อ

 3.1 ความเชื่อผี(สิ่งลึกลับ).....

 3.2 ความเชื่อพราหมณ์.....

 3.3 ความเชื่อพุทธ.....

4. บุคคลสำคัญ

 เจ้าอาวาส.....

 กำนัน

ผู้ใหญ่บ้าน

ส.อบต.....

หมอธรรม.....

ปราชญ์ชาวบ้าน/ผู้อาวุโสประจำหมู่บ้าน.....

5. ประวัติชุมชน

.....

.....

.....



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง

กลุ่มผู้สูงอายุ

การศึกษาภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิตตามแนวทางพุทธปรัชญา

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....

สถานที่สัมภาษณ์.....

ผู้สัมภาษณ์.....

หมายเหตุการสัมภาษณ์.....

ส่วนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคล

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์อายุ.....ปี ที่อยู่ บ้านเลขที่.....หมู่ที่

..... บ้าน..... ตำบล..... อำเภอ

..... จังหวัด..... หมายเลขโทรศัพท์

.....

ภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุและวุฒิภาวะทางปัญญาในการดำรงชีวิต

-ท่านความรู้สึกอย่างไรกับความตายที่จะมาถึง

.....

-ท่านมีการรับมือกับการตายที่จะมาถึงอย่างไร

.....

-ท่านมีวิธีการเข้าใจความจริงของชีวิตเรื่องความตายอย่างไร

.....

-ในชุมชนของท่านมีการปฏิบัติธรรมหรือกิจกรรมให้ถึงภาวะธรรมทัศน์หรือไม่

.....

-ท่านมีความเข้าใจคำสอนเรื่องมรณานุสติในพุทธปรัชญาอย่างไร

.....

แบบสนทนากลุ่ม (Focuded Group Discussion)

เรื่องบทบาทผู้สูงอายุด้านผู้นำทางจริยธรรมและวัฒนธรรมชุมชน

สถานที่สนทนากลุ่ม.....

วันเดือนปีที่สัมภาษณ์.....

ผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม.....

หมายเหตุ: การสนทนากลุ่ม

1. ขั้นตอนการสนทนากลุ่ม

1.1 กล่าวเปิดการสนทนากลุ่ม กล่าวถึงภูมิหลัง วัตถุประสงค์ และความสำคัญ โดยผู้วิจัย

1.2 แนะนำสมาชิกที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มโดยผู้วิจัย

2. ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้สนทนากลุ่ม

3. หัวข้อการสนทนากลุ่ม

3.1 ชีวิตและความตายอย่างสงบ

-ประวัติความเป็นมาของบทบาทของผู้สูงอายุ

-สภาพปัจจุบัน ปัญหาของความเชื่อเรื่องความตายในชุมชน

-บทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายในชุมชน

3.2 ความเชื่อและคำสอนทางศาสนากับการรับรู้ความตาย

-ประวัติความเป็นมาของความเชื่อพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายในชุมชน

-สภาพปัจจุบัน ปัญหาของความเชื่อเรื่องความตายในชุมชน

-บทบาทในการสร้างความมั่นคงทางสังคมวัฒนธรรมของความเชื่อในชุมชน

4. แนวทางการดำเนินงานด้านพัฒนาคุณภาพทางปัญญาเพื่อเข้าสู่ภาวะธรรมทัศน์ของผู้สูงอายุผ่านผู้นำทางพิธีกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนของผู้นำชุมชน

-แนวทางดำเนินงานด้านการอนุรักษ์

-แนวทางดำเนินงานด้านการฟื้นฟู

-แนวทางดำเนินงานด้านการประยุกต์

-แนวทางการสืบทอดสู่

ประวัติผู้วิจัย

ประวัติการศึกษาการทำงานและผลงานทางวิชาการผู้วิจัย

- ชื่อ ดร.สิบปีย์สกุล ชยานุสาสนี จันทร์ดอน ตำแหน่ง อาจารย์
- สังกัด สาขาวิชาปรัชญาศาสนาและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
- ประวัติการศึกษา

ระดับการศึกษา	คุณวุฒิ	สาขาวิชา	ชื่อสถาบันการศึกษาที่สำเร็จการศึกษา	ปีที่จบการศึกษา
ปริญญาเอก	Ph.D	Philosophy	Pune University	2552
ปริญญาโท	M.A.	Philosophy	Pune University	2548
ปริญญาตรี	พธ.บ.	ปรัชญา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	2546
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู	ปว.ค.	-	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	2546

4. ผลงานวิชาการ/ผลงานวิจัย

4.1 หนังสือและตำรา

-เอกสารประกอบการสอน

ดร.สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน. (2558).**ความจริงของชีวิต**.

มหาสารคาม:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

-หนังสือ

ดร.สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน. (2559).**ปรัชญาสังคมของ ดร.อัมเบต**

การ.มหาสารคาม:โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.

4.2 ผลงานวิจัย

งานวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “การศึกษาเจตคติการตรงต่อเวลาของนักศึกษาวิชาความจริงของชีวิต ปีการศึกษา 1 /2555 ที่มีแรงจูงใจผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน” (หัวหน้าโครงการ)แหล่งทุน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปี 2556

งานวิจัยเรื่อง “การบริหารและการจัดการความเครียดตามแนวทางพระพุทธศาสนา ของพยาบาล โรงพยาบาลยางตลาดอ.ยางตลาด จ.กาฬสินธุ์” (หัวหน้าโครงการ)แหล่งทุน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม บาท ปี 2557

งานวิจัยชั้นเรียนเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการใช้พิธีกรรมทางศาสนาแก้ปัญหาการติดสุรา: กรณีศึกษา วัดจินดาราม ต.ผไทรินทร์ อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์(หัวหน้าโครงการ)แหล่งทุน สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ปี 2559

4.3 บทความทางวิชาการ

พันศักดิ์ พันธุ์เลิศ,ดร.สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอน (2561).**คติความเชื่อต่อพระพุทธรูปไม้อีสานในเขตบ้านหนองซอน ตำบลหนองซอน อำเภอเขียงยืน จังหวัดมหาสารคาม.**นำเสนอผลงานในการประชุมวิชาการเสนอผลงานวิจัยบัณฑิตศึกษาระดับชาติ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ครั้งที่ 3(GRC 2018) ระหว่างวันที่ 11-12 มกราคม 2561

สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอนทรงคุณ จันทร์จรและระพีพันธ์ ศิริสัมพันธ์. 2561.**ผีปู่ตา:ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ของชาวอีสาน.**วารสารช่อพะยอม ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-พฤษภาคม) พ.ศ.2561 หน้าที่ 415-420

ทรงคุณ จันทร์จร สิบปีย์ ชยานุสาสนี จันทร์ดอนและชมนาด แผลงมาลัย. 2561.**บุญกุ่มข้าวใหญ่:ความสัมพันธ์ของความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมต่อความมั่นคงทางสังคมและเศรษฐกิจชุมชนอีสาน.**วารสารช่อพะยอม ปีที่ 29 ฉบับที่ 1 (มกราคม-พฤษภาคม) พ.ศ.2561 หน้าที่ 421-429



มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY